

Kras

9 771318 325772

ZIVLJENJE NIŠO LE BESEDE
WWW.MOBITEL.SI

Aerodrom Ljubljana

PODPIRAJO REVIZO KRAS
V NJENIH PRIZADEVANJIH ZA OHRANITEV
NAŠE NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

New York

Beijing

London

Moscow

Frankfurt
Munich

Prague

Ljubljana

Hong Kong

Skopje
Zurich

Istanbul

Buenos Aires

Sydney

Od tod v širni svet.

Aerodrom Ljubljana

od leta 1963 / since 1963

Majhni, odlični, prijazni.

KJE PA JE VAŠ KREDIT DOMA

 Banka Koper
Ritem vašega uspeha

Banka Koper d.d., Pristaniška 14, 6502 Koper, tel.: 05/ 666 1 000, www.banka-koper.si

Poslovna enota Sežana

Partizanska 50,
6210 Sežana

tel.: (05) 72 83 500

Agencija Komen

Komen 78,
6223 Komen

Agencija Kozina

Istrska ulica 11,
6240 Kozina

Agencija Divača

Ulica Albina Dujca 2,
6215 Divača

Poslovna enota Postojna

Tržaška 2,
6230 Postojna

tel.: (05) 72 83 400

Agencija Pivka

Kolodvorska 14,
6257 Pivka

Agencija Kremenca

Rožna ulica 1a,
6230 Postojna

Poslovna enota Ilirska Bistrica

Bazoviška 18,
6250 Ilirska Bistrica

tel.: (05) 71 43 600

Agencija Trnovo

Gregorčičeva cesta 22,
6230 Ilirska Bistrica

Agencija Podgrad

Podgrad 96,
6244 Podgrad

O uspehu odloča ekipa

V boju z vetrom in morjem zmaguje le cela posadka. Vsak obrat je sestavljen iz samostojnih, a popolnoma usklajenih potez vseh njenih članov. Prva slovenska maxi jadrnica je in ostaja podvig ekipe, ki jo žene skupna energija: moč sodelovanja.

 ISTRABENZ

Podpis k sliki:

V hudi vročini je prijetno bivati v kamniti kraški hiši ali prijateljevati v senci dreves ob kamniti mizi, ki vam jo lahko izdelajo v podjetju za pridobivanje in obdelavo naravnega kamna Marmor Sežana, d.d.
Fotografija: L. Lisjak

MEDI CARSO

Telefoni revije Kras:

01/421-46-95

01/421-46-90

05/766-02-90

Fax:

01/421-46-95

05/766-02-91

Vsebina

JULIJ 2003, št. 60

Kras, revijo o Krasu in kraških pojavih ter značilnostih krasa doma in na tujem, izdaja podjetje Mediacarso, d.o.o., Rimska cesta 8, 1000 Ljubljana
Telefon: (+386) 01/421-46-95, (+386) 01/421-46-90;
fax: (+386) 01/421-46-95
E-mail: mediacarso@eunet.si
Glavni urednik: Lev Lisjak
Odgovorna urednica: Ida Vodopivec-Rebolj
Naslov: Uredništvo revije Kras: p.p. 17, 6223 Komen; telefon: (+386) 05/766-02-90 fax: (+386) 05/766-02-91
Maloprodajna cena z 8,5-odstotnim DDV 800 SIT, 4 EUR, 4 \$
Naročnina za šest zaporednih števil z 8,5-odstotnim DDV in s pošto dostavo na naročnikov naslov v Sloveniji 6.000 SIT, na naročnikov naslov v tujini 9.000 SIT, 45 EUR, 45 \$
Transakcijski račun pri NLB: 02010-0089675302
Devizni račun pri NLB, podružnici Ljubljana-Center, Trg republike 2, Ljubljana: 010-27620-896753/9
SWIFT coda: LJ BA SI 2X
Fotografije: Agencija Mediacarso
Nenaročenih rokopisov in fotografij uredništvo ne vrača.
Ponatis ali povzemanje prispevkov iz revije Kras je dovoljeno urdnikovim soglasjem in z navedbo vira.
Mednarodna standardna serijska številka: ISSN 1318-3257.
Grafično oblikovanje in priprava tiska Lev Lisjak
Organizacija tiska K Korotan Ljubljana d.o.o.
Naklada: 4000 izvodov
Revijo Kras sofinancira Ministrstvo za okolje in prostor

Uredništvo	PO DESETIH LETIH...	4
Akad.prof.dr. Matjaž Kmecl	KRAŠKI PRAZNIK	5
Uredništvo v pogovoru s Črtomirjem Špacapanom	MEJO BO TREBA ODPRAVITI TUDI V MIŠLJENJU LJUDI	6
Jasna Simoneta	SO LJUDJE ZA MEJO TUJCI ALI DOMAČI LJUDJE?	10
Uredništvo v pogovoru z Vojkom Čokom	S SVOJO PONUDBO SMO PRISOTNI IN PREPOZNAVNI PO VSEJ SLOVENIJI	14
Prof.dr. France Rihtar	SI ŠE ŽELIMO OHRANJATI POSEBNOSTI NARAVNEGA IN KULTURNEGA PROSTORA KRASA?	18
Robi Lavrin	CERKEV SV. TILNA V SVETEM JE GEOMANTIČNA MOJSTROVINA	22
Marjeta Privšek	TEČAJ GEOMANTIJE	24
Mag. Blaž Šegula	NA KRASU ŽIVI STO VRST KOBILIC	28
Uredništvo	DIVJA KOSTANJA PRED VOJAŠKIM POKOPALIŠČEM ZDRAVLJENA	33
Jasna Fakin	ZGODOVINSKI UTRIP SVEČANSKEGA ŽIVLJENJA	34
Mag. Nataša Lapanja Jazbec	NA LESENEM NOSILCU NE DVE PODOBI, AMPAK TRI PODOBE!	38
Dr. Ferdinand Šerbelj	IZZIV ZA STROKO	39
Krasovi pršutarji iz Šepulj	"DODALI SMO MU SAMO SOL IN ČAS"	40
Agencija Kras	PRŠUTARNA LOKEV NA KRASU	42
Uredništvo	SKULPTURE MOJCE SMERDU V KRAŠKEM AMBIENTU	45
Uredništvo	LJUBEZENSKE MARKA KRAVOSA	46
Marko Kravos	ŽIVLJENJE V ZRCALNI OBLIKI	47
Vera Tuta Ban	VSE NAJBOLJŠE, IGO GRUDEN!	48
Prof.dr. Marija Pirjevec	PESNIŠKI GLAS IZ NABREŽINE	49
Marija Hribar	PTICE IMAJO PERUTI. PTICE NIMAJO ROK	52
Bojan Pavletič	MEJA BREZ MEJE	54
Bruno Lisjak-Volpi	KONTOVEL (Contovello)	56
Albin Debevec	V SPOMIN PRIJATELJEMA PARKA ŠKOCJANSKE JAME	58

PO DESETIH LETIH ...

Pred desetimi leti smo izdajatelji določili vsebinsko zasnovo revije *Kras* in revijo registrirali z namenom, da bomo v njej obravnavali tematiko, ki je povezana s *Krasom* kot geografskim in širšim upravno-regionalnim pojmom, neglede na mejo med Slovenijo in Italijo, ter s *krasom* kot občim, geografskim, krajinskim, bivanjskim, gospodarskim, socialnim in kulturnim pojmom.

V šestdesetih številkah revije Kras s skupnim notranjim obsegom 2418 strani je bilo objavljenih 1178 pisnih prispevkov 594 avtorjev in virov informacij v skupnem obsegu najmanj 40 knjig, opremljenih z 2862 slikovnimi predstavitvami. V nakladi od 4500 do 10000 izvodov prihaja vsako leto šestkrat ali sedemkrat med redne naročnike in kupce doma in na tujem, med sodelavce, med več kot 1000 mnenjskih voditeljev ter med šolarje, dijake in študente po vsej Sloveniji.

*V temeljni vsebinski zasnovi smo pred desetimi leti razčlenili vsebinsko naravnost revije *Kras* v poglobljanje razumevanja in popularizacije *Krasa* in kraških predelov Slovenije, v pospeševanje razvoja slovenskega *krasa*, v varovanje njegovega okolja ter v ohranjanje kraške kulturne in naravne dediščine. Namenili smo jo ne le prebivalcem *Krasa* in območij Slovenije, za katera so značilni *kras* in kraški pojavi, Slovincem na Tržaškem in Goriškem, Slovincem s *Krasa*, ki živijo na tujem, marveč tudi vsem tistim bralcem, ki raziskujejo *kras*, ga proučujejo ali ga vse bolj obiskujejo kot njegovi turisti ali njegovi občudovalci. Namenili pa smo jo tudi bralcem, ki odločajo o slovenskem kraškem prostoru, in bralcem, ki so pripravljeni storiti karkoli za nadaljnji razvoj kraških območij in *krasa* nasploh ter za njegovo promocijo doma in na tujem.*

*Revija *Kras* obravnava pomembna vprašanja tistega predela države Slovenije, za katerega so značilni kraška narava s podzemskimi jamami in brezni, kraška kulturna krajina, tipična kraška arhitektura, bivanjska kultura, tipični kraški pojavi in prebivalci na več kot 42 odstotkih slovenskega ozemlja. Obravnava predvsem aktualna vprašanja, kot so: ohranjanje identitete slovenskega *krasa* nasploh, njegovo varovanje pred onesnaževanjem in nenačrtnim poseljevanjem, varovanje in ohranjanje kraške naravne in kulturne dediščine, smiselno posodabljanje bivanjske arhitekture ter vse možne rešitve v zvezi s tem, razvijanje kraški krajini in njenim ljudem ustreznih, naravi prijaznih gospodarskih dejavnosti ter promoviranje in predstavljanje našega *krasa* slovenski ter tuji javnosti, saj je *kras* s svojo tipiko eden izmed dominantnih razpoznavnih znakov države Slovenije v evropskem in širšem svetovnem prostoru.*

*Kako izdajatelji revije *Kras* uresničujemo njen koncept, kako objavljene vsebine odzvanjajo v zavesti njenih bralcev in kako vplivajo na njihovo ravnanje v zvezi s *krasom* nasploh, pa dokazujejo ugodne ocene vse več naročnikov na revijo in vse več sodelavcev, ki vanjo pišejo.*

Ob deseti obletnici nastanka revije Kras

KRAŠKI PRAZNIK

Matjaž Kmecl

Pred desetimi leti je stopilo skupaj nekaj zanesenjakov, nekaj zaljubljenecv v Kras in spočelo časopis istega imena; v rokah imamo njegovo šestdeseto številko. Številka šestdeset po desetih letih govori, da so mislili resno, da jih slejkoprej krasi vztrajnost in da njihova ljubezen do danes ni prav nič popustila, da ostaja kar nekako po kosovelovsko globoka. Potrjuje pa tudi, da namenjena blagoslovljeni deželici, ki s svojo lepoto in prijaznostjo, svojo zgodovinsko in kulturno polnostjo, z jamsko mnogonadstropnostjo in z vsemi drugimi, pogosto nenavadnimi lastnostmi dobesedno vabi in kliče: Pridite, ljudje, in se čudite, kaj vse nam ta naš svet ponuja skrito čudežnega!

Kako se človek ne bi zaljubil! Zdaj se tudi UNESCO ogreva zanjo; in to za vso, ne samo za Postojnsko in Škocjanске jame, kamor se že tako in tako zgrinjajo množice popotnikov. Ne ogreva se le zato, ker naj bi menda ta naš Kras dal svoje dobro ime občemu poimenovanju tovrstnim zemljiščem, "krasu", "karstu" po širnem svetu. Ali pa, ker naj bi na njegovih hrastih stale Benetke. Ali zaradi silnega podzemnega kanjona pod Škocjanom in največje umetniške razstave, kar jih je kdaj priredila narava, kot je postojnske podzemne čudeže vzneseno videl Henry Moore. Temveč zaradi vsega, kar tu je - do zadnje cerkvice in špilje, ruja in potonike, lipincev in brinovke, terana in brinjevo dišečega pršuta, pesmi, ki jih pojejo tu z robato otožnostjo, vileniškega tovariševanja evropskih poetov in sosednja različnih kultur. Skratka zaradi vsega, do zadnjega kota.

V dosedanjih šestdesetih številkah "Krasa" se je o tem nabralo zelo veliko slikovitega gradiva, zapisanega tako in drugače, strokovno in poljudno, celo zelo strokovno in tudi zelo preprosto, zdaj podloženo s plemenito krajeljubnostjo, zdaj s poznavalskim odtehtanjem. Uredniki so prirejali razpravljajnja in "okrogle mize", celo javnim tribunam podobna sestajanja; kar naprej so odpirali vprašanja o svojem Krasu, in to ne samo o Štanjelu ali učnih poteh, kot sta bili zadnji dve in kot sta popisani v prejšnji številki; tudi ne samo o podzemlju, ki je seveda - kletna etaža Krasa - največja znamenitost, temveč tudi o sodobnem življenju tod, o gospodarjenju in preživetju, o vodi, lokvah, onesnaževanju. Saj je znano tisto naravovarstveno geslo, ki pravi, da so nam svet v gospodarjenje zaupali naši vnuki. Če nam je kaj do njih, jim ne moremo zapustiti same svinjarije. In tudi revščine ne. - Revija se je spreminjala v nekakšno mislečo glavo kraške deželice in njenih lju-

di. In deželico Kras ter slovenski kraški prostor približala tisočim ljudem drugod po Sloveniji in na tujem. Uspešno in podjetno, to bo morala priznati tudi najbolj ozkogleda glava; celo uradniška.

No, ob tem pa se odpira že tudi vprašanje z zadnje, precej manj sončne strani. Če ne bi namreč imeli "Krasovci" nekaj sijajnih prijateljev, ki so zmeraj pripravljeni podpreti dobra in koristna dela (preleteti je treba oglase v reviji) in če bi se zanašali le na samostojno slovensko državo in njeno - recimo temu - mecensko presojanje tako imenovanega nacionalnega interesa, bi se lahko že zdavnaj utopili v obupu in odnehali. Birokratski "doktorji" si pač izmišljajo nove in nove papirje; zraven se množijo tako zelo, kot da je to razmnoževanje edina in najbolj temeljna narodna korist. In tako je zelo veliko uradovanja in zelo malo ali celo kar nič oprijemljive državne skrbi za vse tisto, kar smo "suvereni in svobodni Slovenci" - "navsezadnje" tudi s Krasom in "Krasom". Večino dela in tudi finančnih naporov za revijo državni uradniki nekako samoumevno odlagajo na pleča ustanoviteljev; saj gre po njihovem bolj ali manj iskrenem, vendar ne prav prenicljivem prepričanju za nekakšen hobi - vsak hobi pa je drag, zanj je treba pač kaj postoriti in kaj odšteti. Večina dela za kraševsko revijo nacionalnega formata je zato naložena znameniti ničelni tarifi, reci idealizmu; lahko rečemo tudi ljubezni, predvsem pa prepričanju o skupnoslovenski smiselnosti in potrebnosti tega dela.

Ko je Janez Vajkard Valvasor, ki je podrobno raziskoval in popisoval tudi Kras - podolgem in počez, od Cerkniskega jezera do Devina - želel označiti Kraševce, se mu je zapisalo: Ti dobri ljudje si pomagajo, kakor vedó, in živé prav siromašno... Táko pomanjkanje pa jim ne jemlje telesne moči, saj so kljub temu vendarle močni, čili in zdravi... In ker se od Valvasorja naprej očitno ni veliko spremenilo, izhaja "Kras" vztrajno, poln moči, ne glede na tega ali onega uradnika. Naj mu bo sojeno še dolgo življenje in naj bi se okrog njega še dolgo zbirali novi in novi zanesenjaki! Ne zato, ker naj bi morebiti šlo za glasilo te ali one fare ali krajevne skupnosti, temveč zato, ker gre za glasnik ene najznamenitejših, najodličnejših slovenskih deželic, brez katere Slovenija pač ne bi bila to, kar je.

MEJO BO TREBA ODPRAVITI TUDI V MIŠLJENJU LJUDI

Uredništvo

Tokratni gost v rubriki POGO-
VOR je Črtomir Špacapan, dr-
žavni sekretar in direktor Urada
za Slovence v zamejstvu v Mini-
strstvu za zunanje zadeve. Je
univerzitetni diplomirani ekono-
mist, ki so mu domači tudi tuji
jeziki italijanščina, angleščina
in ruščina. Opravljal je posle v
zunanji trgovini, bil po osamos-
vojitvi Slovenije predsednik iz-
vršnega sveta Skupščine občine
Nova Gorica in dva mandata
župan Mestne občine Nova
Gorica. Sodeloval je v odborih
in komisijah Evropske unije,
predvsem s programi Interreg in
Phare. Zadnjih dvanajst let je so-
deloval s slovensko manjšino v
Italiji in Avstriji in bil pobudnik
čezmejne zaveze med občino
Gorica, Goriško pokrajino in
občino Nova Gorica. Sodeluje v
italijansko-slovenskem odboru
Interreg-Phare in v usklajeval-
nem svetu za razvojni program
Slovenije 2003-2006. Veliko
časa je bil tudi podpredsednik
Skupnosti občin Slovenije.

Kakšni so obeti za Slovence, ki živijo v Italiji, po vstopu Republike Slovenije maja prihodnje leto v Evropsko unijo? Ali se obeta bolj dosledno uresničevanje italijanskega manjšinskega zakona, kot ga Republika Italija uresničuje sedaj? V čem menite, da bo imela ta naša sosedra do Slovencev, živečih na svojem ozemlju kot manjšina, pričakovane večje moralne obveznosti zaradi dejstva, da bo njihov matični slovenski narod in država Republika Slovenija po vstopu v Evropsko unijo v skupnosti enakopravnih narodov? Ali pa bo tudi poslej vse predvsem odvisno od trenutnega razmerja moči političnih sil v Italiji?

Pred nami so velike spremembe. Prva, ki jo pričakujem, bo, da bodo države - predvsem Italija in Avstrija, ki sta bili do sedaj precej mačehovski v odnosu do slovenske manjšine - na njihovem ozemlju ta odnos izboljšale. Tako kot Slovenija spoštuje pravice manjšin, ki živijo na njenem ozemlju, in ima po mojem mnenju zelo dobro zakonodajo za italijansko in madžarsko manjšino, ki živita v Sloveniji, pričakujem enak odnos sosednjih držav do naše manjšine, ki živi na njihovem ozemlju. Enakopravnost narodov, ki jo bomo dosegli z vstopom v Evropsko unijo, bo zagotovo vplivala na to, da se bodo zakoni spoštovali in nadgrajevali v smislu popolne enakopravnosti manjšin.

Sam padec meje ne bo prinesel kakšne revolucionarne spremembe. Meja na našem prostoru je že dolga leta zelo odprta.

S srečanja Nova Gorica - Celovec...

Obstaja le še formalno, in - kot je povedal moj donedavni kolega sežanski župan Miroslav Klun v prejšnji izdaji revije Kras - je predvsem zakoreninjena v glavah ljudi. Zato je naš cilj tudi, da se meja odpravi tudi v mišljenju ljudi, kar je gotovo težje, kot povečevati prehodnost meje. To ne bo šlo hitro, tudi ne lahko, a čas bo tudi naredil svoje!

Če padec meje pogledamo iz praktičnega vidika, bodo resnično največ pridobili kraji, ki so bili do sedaj nekako izolirani. Na primer Goriška brda, Kras, dolina reke Idrijce, na Kolovratu, območje proti Livku, Kobaridu... Na teh območjih so sedaj mejni prehodi od večera do jutra zaprti, zaradi česar so ljudje praktično odrezani od sosednjega okolja. Na področju turizma bo neomejena prehodnost teh mejâ prinesla veliko koristi, saj jo bodo lahko prehajali turisti sosednjih in drugih držav. In gotovo se bo število turistov povečalo. Prepričan sem, da se bo tudi pomen Krasa močno povečal. Odprt bo proti Tržiču, odprt bo na morje, na Trst, na Vidensko pokrajino. Pričakujem pozitiven napredek na vseh področjih.

Vpliv aktualne vladajoče italijanske politike bo vedno prisoten, ne glede na to, kakšna bo usmeritev vlade, lokalne skupnosti ali regionalnih političnih struktur. Nazoren primer za to je sodelovanje Nove Gorice in Gorice. Ko je na italijanski strani prišla na oblast nova politična struktura, so nastale popolnoma nove razmere in projekte medsebojnega sodelovanja smo morali zastaviti na drugačnih osnovah. Takrat sem bil župan Nove Gorice in v sosednji Gorici so prišli na oblast ljudje meni nasprotne politične naravnosti. Z njimi se je bilo mnogo težje skupaj boriti za preseganje raznih strahov in za preseganje zaprtosti prostora. Kljub vsemu pa sem prepričan, da se bo z

odpiranjem meje gospodarstvo toliko okrepilo, da politika ne bo imela več pretirano močnega vpliva. Gospodarstvo bo gotovo pomagalo podirati bariere v glavah ljudi. Ko se bodo namreč ljudje na ekonomskem področju začeli združevati in snovati skupne projekte, bo politični pritisk avtomatično izgubil svojo ostrino.

Kar se tiče predstavnikov italijanske mlajše generacije, ki šele prihaja na položaje, moramo računati s tem, da so nekateri, sicer redki, še vedno indoktrinirani s strahom pred boljševidom z vzhoda in pred vsem, kar je ostalo kot nasledek po koncu 2. svetovne vojne. Vendar so to preživete stvari, ki se izrabljajo zgolj v namen vsakodnevnih političnih borb, ne pa kot ideologija. Večinoma je mlajša generacija bolj zainteresirana za gospodarski napredek in gleda na prejš, ne nazaj.

Kot dolgoletni župan Mestne občine Nova Gorica in Goričan ter poznavalec primorske in goriške stvarnosti ob meji med Italijo in Slovenijo, ki že desetletja slovi za najbolj odprto mejo v srednjeevropskem prostoru zunaj Evropske unije, poznate do obisti položaj Slovencev v Italiji... Kaj bodo morali storiti za svoje celovito gospodarsko, socialno, kulturno in siceršnje uveljavljanje kot enakovredni, ne pa drugorazredni državljani Republike Italije?

Slovinci, ki bivajo v prostoru, ki sedaj pripada Italiji, in imajo tam svoje korenine, so v zadnjem času naredili bistven korak naprej v smislu, da so se združili v krovne organizacije. Te so gotovo močnejši partner italijanski in tudi matični državi, kot pa razbiti posamezniki. Krovne organizacije so vzpostavile boljše ravnovesje sil, kot je bilo poprej, in sodelovanje med njimi in Uradom za Slovence v zamejstvu je dobro. Vendar pa se morajo za pravice boriti naprej na italijanski strani, saj so državljani Republike Italije, Slovenija pa jih mora pri tem, seveda, podpirati in jim pomagati.

Na področju kulture in jezika, ki sta najmočnejša temelja in branika obstoja, je bilo veliko narejenega. Tudi Slovenija je v zadnjih letih prek našega urada in prek drugih vzvodov veliko naredila za pomoč slovenski manjšini, kar je čutiti. Mislim, da ne držijo nekatere kritike, češ da je zadnje čase manj povezav z zamejci in zamejskimi kraji ter dogodkov v zvezi s tem. Mnogokrat smo tudi na lokalnem nivoju, ko sem bil še župan, poslušali kritike na ta račun. A ko sem v ta namen dal nekoč narediti tromesečni pregled dogajanja v obmejnih krajih, smo ugotovili, da je bilo najrazličnejših dogodkov kot vseh mogočih povezav z zamejstvom zelo veliko. Prenekatero prireditve se pač ne obeša na veliki zvon, saj so to dogodki, srečanja, gostovanja in še marsikaj, kar vse je postalo že samoumevno, nekakšna rutina, del obmejnega vsakdana. To so tiste drobne po-

Z obiska v Celovcu na Koroškem, kamor je odpeljal vlak prijateljstva.

POGOVOR

vezave, ki brišejo mejo med Slovenci na tej in oni strani in dajejo prostoru občutek celote. In res je, da delujejo tudi take povezave in sodelovanja, za katera širša javnost sploh ne ve, pa bi bilo dobro, če bi vedela, saj so po mojem mnenju zelo pomembne. Na primer to, da mnogo zamejskih otrok, celo otrok italijanskih družin, prihaja v vrte na našo stran!

Prepričan sem, da so povezave z zamejstvom močne in jih je veliko, tako da ne vem, kaj več bi bilo še mogoče storiti v tej smeri. Morda smo kdaj malce pozabili na kvaliteto in smo bolj gledali na kvantiteto. Zato moramo tudi Slovenci težiti za kvaliteto, saj imamo kaj pokazati. Prav tako lahko zamejski Slovenci to vrhunsko kvaliteto ponudijo italijanski državi in javnosti... Ko smo bili pred časom na nekem pogovoru s predstavniki manjšine, sem poudarjal predvsem, da bi manjšina morala več stvari pripravljati in nuditi tudi za italijansko publiko. Naši zamejci se morajo plasirati in uveljaviti na državni, meddržavni in mednarodni

Črtomir Špacapan med nagovorom o sodelovanju občin ob slovensko-italijanski meji.

ravni, ne pa se zapirati v krog svoje manjšinske problematike. Navzven se lahko plasirajo ne le gospodarsko ampak tudi s svojo umetniško, kulturno ustvarjalnostjo, kot so likovna, glasbena, gledališka in druge. Ko se namreč integriraš v prostor - ne samo kot Slovenec, temveč tudi kot državljan države, v kateri živiš - te je gotovo težje izriniti ali na kakršen koli način zapostavljati.

Kaj bi bilo treba še storiti v Sloveniji - matici, da bi njeno prebivalstvo s primerno pokončno držo izražalo in tudi dajalo bolj vidno moralno podporo Slovincem v Italiji zlasti v primerih, ko in kadar ti začetijo nenaklonjenost lokalnih italijanskih oblasti njihovim pričakovanim in zakonsko zagotovljenim pravicam?

Gotovo Slovenija kot matica lahko prek bilateralnih odnosov s sosednjimi državami marsikaj postori tudi za manjšine, kar se na formalni ravni tudi dogaja. Pri tem ni večjih problemov. Odnosi med Italijo in Slovenijo sicer nihajo, vendar pa je mogoče marsikaj storiti, če je le volja na obeh straneh. Slovenija mora od Italije zahtevati uresničevanje vseh sklenjenih sporazumov. Včasih padajo očitki na račun Slovenije, da je preveč pasivna v svojih zahtevah. Če Slovenija nudi italijanski manjšini vse ugodnosti bivanja v Sloveniji, bi morali vztrajno zahtevati recipročnost. Mislim, da bo po vstopu Slovenije v Evropsko unijo lažje, ker bo verjetno sprejet in uveljavljen enoten krovni zakon za manjšine v vseh državah Evropske unije.

Res pa je, da Slovenija še nima celovite zakonodaje, ki bi urejala odnos do vseh svojih ljudi, ki živijo zunaj Slovenije. Obstaja sicer parcialna, delna zakonodaja, bi pa morala biti združena, da bi urejala vse

Primorski župani na kolesih, ki jih je Mestna občina Nova Gorica namenila za izposojajo turistom.

pomembne zadeve Slovencev na tujem. Njihovo urejanje je sedaj namreč razdeljeno po več ministrstvih: posebej kultura, posebej šolstvo, posebej zunanje zadeve, ... Gotovo bi morali izoblikovati enoten zakonski pristop do Slovencev, ki živijo po svetu. Moram pa reči, da je to zelo zahteven projekt. Madžari so, na primer, že poskušali uvesti zakon o manjšinah, a imajo pri tem veliko težav.

To je tematika, ki je na splošno zelo občutljiva. Tako politično kot tudi v drugih ozirih. Mislim, da bo poleg ustavne določbe, po kateri Slovenija skrbi za svoje ljudi, ki živijo zunaj njenih mej, treba še veliko narediti na področju normativnih zadev. Čeprav je treba vedeti, da se je v zadnjih desetih letih vsa zakonodaja popolnoma spremenila in da so v njej upoštevani tudi Slovenci zunaj Slovenije.

Predvsem pa je naloga Slovenije, da dokončno preseže ločevanje Slovencev, ki živijo v tujini, na političnih osnovah. S spreminjanjem našega sistema in drugih sistemov to sedaj postaja enotna slovenska manjšina v zamejstvu in Slovenci drugod po svetu. Politično ločevanje med "take Slovence" in "drugačne Slovence" je zgodovina in preteklost. In mislim, da je tretja generacija Slovencev to že preseгла.

Govori se o možni reorganizaciji Urada za Slovence v zamejstvu...

V nekaj intervjujih ste povedali, da tega urada načrtovana reorganizacija ne bo prizadela, saj že sedaj v svojem delovanju njegova devetčlanska zasedba uporablja vse razpoložljive službe in servise Ministrstva za zunanje zadeve. Kaj bi povedali o tem, da bi pomirili negotovanje Slovencev v zamejstvu in s tem tudi Slovencev v Italiji?

Cilj vsake reorganizacije je ponavadi, da se zmanjšajo stroški. Res pa je, da le malokatera reorganizacija uspe.

Naš urad je zelo specifičen. Če bi bili vsi uradi organizirani tako, kot je naš, mislim, da ne bi bilo potrebe po njihovi reorganizaciji. Smo del ministrstva za zunanje zadeve. Nimamo svojih strokovnih služb ali tehničnih služb in smo zelo racionalno organizirani. Tudi prostori so v lasti ministrstva. Drugod je seveda drugače. Ponekod so se nekateri popolnoma ločili iz osnovne struk-

ture ministrstev, zato mislim, da je kar prav, da pride do njihove racionalizacije. Mi bomo v vsakem primeru ostali v okviru ministrstva, kar se mi zdi pravilno. Tudi zaradi tega, ker imamo pri roki vso logistiko, prek diplomatsko konzularnih predstavništev, ambasadorjev in tako naprej, kar vse nam je v veliko pomoč. Poleg tega pa je naš cilj, da postanemo kontaktna točka za vse Slovence na tujem.

V okviru našega urada želimo ustanoviti nekakšno Slovensko hišo, v kateri bi se srečevali vsi Slovenci, ki iz tujine pridejo v Slovenijo. Pogosto se namreč dogaja, da Slovenci, ki pridejo domov, v domovini nimajo več sorodnikov ali teh takoj ne najdejo, pa zato nimajo nikogar, pri katerem bi v med obiskom lahko stanovali. Pred kratkim sem srečal Slovence, emigrante po 2. svetovni vojni, ki so delali v Franciji v rudnikih. V Slovenijo so prišli na obisk. Seveda nimajo možnosti, da bi pri nas kar ostali, razen če bi živeli v hotelu. Če bi imeli na voljo nekakšen dom za takšne primere, bi ga obiskovalci gotovo s pridom uporabljali. Slovenska hiša bi bila tudi center, v katerem bi obiskovalci dobivali najrazličnejše informacije - od informacij o zakonodaji do informacij o tem, kako bi poiskali svoje korenine.

Naj sklenem ta odgovor! Pričakujem, da bo prevladala miselnost, naj urad za Slovence v zamejstvu ostane in da bomo v zastavljeni smeri delovali naprej!

Kaj bi po vašem mnenju lahko revija Kras še naredila v medsebojnem izmenjavanju informacij in vedenja o tem, kako bivajo Slovenci v zamejstvu in Slovenci v matici? Kako bi lahko še pripomogla, da se čim prej preseže in odpravi razne razpoloženske bariere v zavesti naših ljudi?

Kras je že sam po sebi pokrajina, ki ima neizmerno veliko zanimivih in še neraziskanih stvari, zato bo imela revija Kras še zelo dolgo časa obilo hvaležnih in aktualnih vsebin. Kmalu se nam bo "pridružil" še zamejski Kras, kar bo še dodatna stimulacija, da se revija ohrani in še oplemeniti.

Mislim, da je pristop revije Kras pri obravnavanju najrazličnejše kraške tematike zelo pozitiven z več vidikov. Prvič, ker utemeljuje in spodbuja ohranjanje identitete in avtohtonosti kraškega prostora; drugič, ker Kras in sploh kraške značilnosti Slovenije promovira doma, v Sloveniji, in na tujem ... Veseli me namreč, da so ljudje, vsaj nekateri, začeli obnavljati stare domačije in da ohranjajo njihovo identiteto. Lepo je videti, kako se nekateri trudijo ohranjati okoliš in s tem Kras tak, kakršen je bil. Še posebej zato, ker smo tudi že Kras industrializirali in degradirali, na primer s kraško kulturno krajino neskladno arhitekturo tu in tam, ker so bile v zadnjih desetletjih modne hiše s tremi nadstropji...

Na raftingu po Soči
Vse fotografije: L. Caharija, PN

Diplomska naloga o odnosih med Slovenci na obeh straneh slovensko-italijanske meje v okolici Repentabra

SO LJUDJE ZA MEJO TUJCI ALI DOMAČI LJUDJE?

Jasna Simoneta

Meja med Italijo in Slovenijo, ki poteka tudi po Krasu, je za današnje prebivalce in opazovalce postala že skoraj samoumevna. Malokdo se sprašuje, kdo živi za njo in kaj se tam dogaja. Večina hodi na drugo stran meje zaradi nakupovanja, dela ali izletov v naravo ali na morje. Poleg tega nekateri še vedno gojijo sorodstvene odnose, ki pa so z leti čedalje redkejši.

Ženska pevska skupina "Stu ledi" s Tržaškega

Zakaj sem se odločila raziskati in osvetliti odnose med Slovenci na obeh straneh meje med Slovenijo in Italijo v okolici Repentabra?

Že iz otroških let sem čutila, da je slovensko-italijanska meja problematična in da iz nje izvirajo različna nesoglasja med prebivalci na eni in drugi strani. Negotova sem bila, na kakšen način bi se lotila te občutljive tematike, ki jo veliko ljudi doživlja tako po kolektivnih stereotipih kot po vsakdanjih izkušnjah. Zato sem se odločila, da bom v svoji diplomski nalogi raziskala in osvetlila odnose med Slovenci v Italiji in Slovenci v svoji matični domovini. Natančneje, izzvalo me je dogajanje ob meji, in sicer v okolici Trsta, saj od tam tudi izhajam. Sklenila sem, da bom posegla v čas, ko so se ti obmejni odnosi začeli oblikovati, torej v

obdobje takoj po drugi svetovni vojni - v čas, ko je bila vzpostavljena nova meja. Na ta način sem imela možnost osvetliti nastanek in razvoj teh novih odnosov. Sledila je odločitev o kraju raziskave. Sodila sem, da je bilo doživljanje nove meje verjetno najbolj dramatično v tistih vaseh, ki so jih vezale številne sorodstvene vezi in vsakdanji način življenja. V svoji okolici sem zasledila več takšnih primerov, po nasvetu mentorja prof. dr. Janeza Bogataja sem se potem osredotočila na območje Repentabra.

Repentabor je danes občina v Italiji. Pred letom 1947 je obsegala še tri vasi, ki so takrat ostale v Jugoslaviji. Z ravnimi vsakdanjih odnosov znotraj ene občine so tam ljudje prešli na raven odnosov med pripadniki dveh različnih držav. Tematika je torej del obširnega antropološkega pojma o mej-

nosti, ki želi osvetliti, kako in kje ljudje sami dojemajo medsebojne meje ter kako meje nanje vplivajo.

To področje me je izzvalo že na ravnini mojega zasebnega življenja, saj po materini strani izhajam s slovenske strani meje te nekdanje občine. To dejstvo je name vplivalo tudi tako, da sem vedno zaznavala vsa trenja med obema skupnostima. Ker po očetu izhajam z italijanske strani meje, me je vsaka kritika tudi osebno prizadela. Kljub temu, da živim v Italiji, sem vedno čutila povezanost z obema stranema meje. Opazovala sem, kakšen odnos so zavzeli Slovenci na italijanski strani do Slovencev na drugi strani. Ta odnos je bil v mnogih primerih zaničljiv ali nemaren, saj jim še danes pravijo Jugiči ali Jugoslovani. Podobno se je dogajalo

na slovenski strani, ko smo bili mi večkrat označeni za Italijane oziroma »Opence« ali »zamejce«. To je nek stereotip, ki je uveljavljen do tistih, ki jih lahko prepoznamo po registrski tablici avtomobila, v trgovinah, pri nakupovanju ali v gostilni. Glede na to, da ima večina tako na eni kot drugi strani meje sorodnike in prednike, se ti stereotipi ponavadi ne uveljavljajo tako grobo do ljudi, ki jih poznajo. Med ljudmi, ki so si v sorodu, sem večkrat zasledila zamere do tistih, ki na

Obilica stereotipov, ki jih je še vedno čutiti

Na italijanski strani pogosto naletimo na precej odklonilen odnos do Slovencev v Sloveniji. Domnevam, da gre tu vsaj deloma za zamere iz časa, ko je bila v nekdanji Jugoslaviji kupna moč dosti manjša kot v Italiji. Takrat je vsa Tržaška (tudi Goriška in sploh ves obmejni pas, vendar se

Mogoče je tudi to stalno soočanje z ekonomskimi razlikami med obema državama, ki ga niti govori politikov o gnilem kapitalizmu niso mogli omiliti, porodilo nekakšno travmo, katere posledice so še danes vidne v stereotipih na obeh straneh. Slovenci v Jugoslaviji so bili soočeni z blagostanjem v Italiji, po svojih vaseh pa so stalno srečevali že kar tradicionalno požrešne Tržičane, ki so si za majhen denar privoščili pojedine v bližnjih gostilnah in nakupovali najdražje blago po trgovinah in mesnicah. Na poteh po Italiji so bili seznanjeni tudi z novimi hišami in so si potem z delom po službi počasi zgradili podobne hiše na svoji strani meje. Pogosto je torej prevladal vzor bogatejšega in močnejšega.

Po drugi strani so morali Slovenci v Italiji iskati svojo domovino v revnejši državi, ki je bila v italijanskem okolju neugledna in zasmehovana. V bistvu je bila zanimiva le zaradi izkoriščanja njene nerazvitosti. Veliko Slovencev v Italiji je prevzelo to mišljenje in se začelo obnašati tako kot ostali Tržičani. Tako se je uresničilo dvoje: obnašali so se kot »Tržičani«, od njih so v Jugoslaviji tudi pričakovali, da se obnašajo kot »Tržičani«. Med ljudmi lahko še vedno slišimo veliko pripovedi o tem, kako so jih kdaj v Jugoslaviji osleparili ali pa so se pri problemih z milico soočali z veliko ošabnostjo. Tudi takšni dogodki so Slovence v Italiji odvrčali od tega, da bi Slovenijo prepoznavali kot svojo domovino. Problem je verjetno predstavljala tudi revnost te države. Sami so se čutili bogatejše in zato močnejše. Za mnoge je bila osamosvojitve Slovenije in njena gospodarska rast pravi šok, odklanjanje vsega tega pa zasledimo pri marsikom na italijanski strani. Še sedaj lahko pri nekaterih starejših ljudeh zasledimo posplošeno mišljenje, da so vse ženske, ki so se poročile iz Jugoslavije v Italijo, to storile zaradi ekonomskih ugodnosti.

Sam izraz Tržičan (na terenu večinoma slišimo govoriti o »Tri(j)eštinih«) obsega stereotipno podobo meščana, ki pride v vaško okolje, se tam obnaša kot v mestu in ponavadi pozabi na splošna pravila lastnine. V gostilni preživi vse popoldne, od kosila do večerje, tam glasno klepeta ali kvarta. V obdobju Jugoslavije je stereotipni Tržičan šel po bencin, kupil meso in se »nažrl« v gostilni, zraven kupil še kaj zelenjave, mesa in vina ali žganja na kakšni kmetiji.

Nastop harmonikaša Denisa Novata ob predstavitvi revije Kras leta 1996 pri Miličevih v Zagradcu

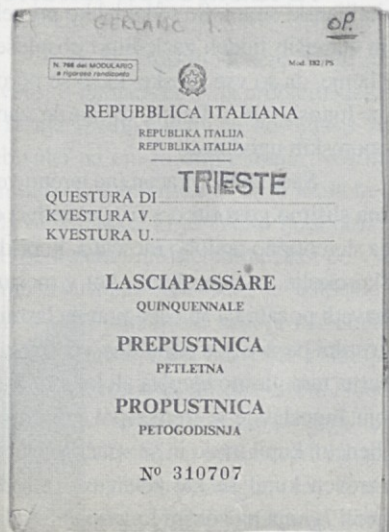
italijanski strani prevzamejo italijanski način življenja ali dajejo svojim otrokom italijanske oblike imen. Splošno zgražanje še vedno povzroča pogosto vpletanje italijanskega besedišča in skladnje v vsakdanji govor Slovencev v Italiji. Posebno hudo zamero gojijo oboji do tistih, ki svojih otrok niso naučili slovensko, zlasti če gre za ljudi, ki so se izselili iz Slovenije v Italijo. Kljub vsemu je na slovenski strani meje prišlo do zanimivega in protislovnega pojava: vzor italijanske strani je bil tako vabljen, da so mnogi dali svojim otrokom italijansko zvoneča imena, tudi hiše so mnogi gradili po vzoru tistih, ki so se gradile v Italiji. Podobno se dogaja tudi z vsakdanjo govorico, saj še posebej na koprskem in goriškem mladi uporabljajo veliko italijanskih besed.

bom osredotočila na položaj na Tržaškem) hodila na cenejše nakupe v sosednjo državo. Posebno ugodno je bilo kupovati bencin, meso in alkoholne pijače, predvsem žganje. Ljudje so se hkrati ustavljali še na kosilu ali večerji v slovenskih gostilnah, saj je bilo ceneje in udobneje, kot da bi kuhali doma. O tem se je razvilo pravo izročilo v obliki pesmi, pripovedi in vicev. Možnost zaslužka s Tržičani je bila velika. Socialistična plača je res zagotavljala gotovost, vendar je bila prenizka, da bi si lahko ljudje na slovenski strani meje privoščili takšno raven življenja, kot so ga videvali »tam čez«. Tudi s slovenske (takrat jugoslovanske) strani so ogromne množice prihajale po nakupe v Italijo zaradi nižjih cen nekaterega blaga in bogatejše izbire.

Kaj pa splošno razpoloženje v širšem zaledju Trsta v povojnih letih?

Moja diplomatska naloga je v neki meri tudi poskus splošnega orisa razpoloženja v širšem zaledju Trsta v povojnih letih. Treba je omeniti še stanje v petdesetih letih, ko je bilo občutje položaja še pod velikim vplivom komaj končane vojne in njenih posledic. Na italijanski strani meje je prišlo do velikega političnega razkola, ki je bil posledica instrumentalizacije Informbiroja leta 1948. Italijanski levičarji so znali izkoristiti to odločbo v smislu rimskega pravila »divide et impera«, saj so se morali odločiti za eno izmed političnih opcij. Tudi Slovenci so se naivno opredelili ali za Titovo Jugoslavijo ali za Sovjetsko zvezo. Kdor se je opredelil za Jugoslavijo, je bil označen za titofašista. Posledica tega je bila, da so se politično razdelile cele vasi; med njimi je prihajalo do krvavih pretepov. Veliko Slovencev, ki so se opredelili za Sovjetsko zvezo, se je popolnoma asimiliralo. Naj navedem primer! V pretežno delavskih Miljah so otroci nenadoma »izginili« iz slovenskih šol, saj so bili tisti, ki so jih vpisali tja, označeni za titofašiste. Po drugi strani pa so tisti, ki so se opredelili za

Prepustnica, ki jo izdaja italijanska oblast, je še vedno v italijanskem, slovenskem in hrvaškem jeziku

Tabla, ki na italijanski strani opozarja na oddaljenost meje

Jugoslavijo, upali v moralno podporo te države. Marsikdo se je v tistih zgodnjih povojnih letih iz idealističnih pričakovanj ali določenih strahov preselil iz Italije v Jugoslavijo. Nekateri izmed njih so se nemudoma vrnili, saj so ugotovili, da tam ne bo raja na zemlji.

Pri prehajanju meje je bilo v petdesetih letih veliko težav. Nekateri so, na primer, hodili na obiske k sorodnikom le v organiziranih izletih, saj drugače prosto gibanje po Jugoslaviji ni bilo dovoljeno. Proti koncu petdesetih let se je stanje ustalilo. Slovenci v Italiji so od Jugoslavije verjetno pričakovali kulturno ali moralno podporo ali vsaj sprejetost. Izkušnje pa kažejo, da so jih v poznejših povojnih letih na izletih in potovanjih po tej državi sprejemali kot ljudi z višjim standardom, zato so jim tudi zaračunavali višje cene za tujce. Ljudje so bili zaradi takšnega odnosa razočarani in so se počutili izdane. Verjetno so blagajničarji in njihovi nadrejeni gledali nanje kot na izdajalce, saj so prihajali kot bogati pripadniki druge države. Dodajam še drug primer, ki sem ga pred kakšnim letom zasledila v članku nekega zamejskega partijskega politika. Obžaloval je čase, ko so lahko imetniki izkaznice Komunistične partije v Jugoslaviji uveljavljali pravico do enakih cen, kot so jih plačevali njeni državljani. Kdor pa te izkaznice ni imel, je bil navaden tujec.

Bila bi krivična, če bi trdila, da Jugoslavija ni podpirala manjšine v Trstu. Vendar se je v zadnjih letih izkazalo, da je večina denarja, ki je bil namenjen manjšini, v resnici po ovinkih potovala nazaj v žepe pošiljateljcev. Poleg tega so bila denarna sredstva namenjena predvsem levičarskemu delu manjšine. V levičarska društva in ustanove je res prihajal denar, ki jim je omogočal udobno preživetje, vendar se je prispevek z osamosvojitvijo Slovenije zmanjšal.

Pri raziskovanju se je pojavil problem, ki je posredno povezan z motivacijo za izbiro te raziskovalne tematike. Sama namreč, kot že zapisano, izhajam z obeh strani meje. To je privedlo do zapleta na terenu, ko sem bila na vsaki strani meje najprej nekdo, ki predstavlja tudi nasprotno stran meje. Zato so bili informatorji v glavnem zelo previdni pri svojih izjavah: vem, da ima marsikdo bolj odklonilen odnos do ljudi z druge strani meje, kot je to pokazal v svojih izjavah. Ta odnos sem morala razbirati iz na pol izrečenih stavkov ali mnenj o preteklosti in prihodnosti. Dosegla sem svoj namen: informatorji so se izkazali za najbolj ranljive pri razmišljanju o vzrokih, ki so privedli do tega, da meja leži prav tam, kjer je še danes, in pri domnevah, kaj se bo zgodilo, ko bo Slovenija prišla v Evropsko zvezo.

Podatke za svojo raziskavo sem črpala tako iz sedanjih pogovorov z informatorji kot iz že predhodnih izkušenj na terenu. Zato je tudi poimensko navedenih informatorjev bolj malo: mnogi so svoje razmišljanje izrazili že z nekaj ključnimi stavki, na katere sploh niso bili pozorni. Pred diktafonom bi bili verjetno bolj previdni. Sama tako rekoč živim na tem terenu, tako da sem veliko informacij in izjav slišala že v preteklosti. Prav to mi je pomagalo, da sem lahko hitreje ugotavljala, kje so ključni pojmi in določujoča vprašanja izbrane tematike.

Pisma bralcev

KRAS POSTAJA VSE BOLJ ZANIMIV

Med pismi, ki prihajajo v uredništvo, smo izbrali dve. Prvega je napisal bralec revije Kras Rudolf Rože iz Miedersa na avstrijskem Tirolskem, drugega pa je napisal naročnik revije Janez Semlak iz Maribora... Obe potrjujeta, da postaja kras vse bolj zanimiv.

"Ambasador" Krasa

Gospoda Rudolfa Rožeta, univ.dipl.inž., po prednikih iz Tomaja, bi morali imenovati ambasador Krasa. Vsako leto pripravi za svoje prijatelje in sovaščane iz Miedersa počitnice v Portorožu in izlet po Krasu... Takole piše po letošnjem izletu:

Spoštovano uredništvo revije Kras!

V tem pismu vam pošiljam moje spomine in vtise s tretjega obiska Krasa. Morda boste v pisanju našli kaj zanimivega in objavili v reviji? Če ne, tudi dobro! Jaz čutim po pisanju o krasu potrebo...

Imam pa še posebno prošnjo. V aprilu ali maju 2004 nameravam organizirati za seniorske študentske kolege univerze iz Innsbrucka v Avstriji obisk Ljubljane. Pričakujem kakšnih trideset ali celo več udeležencev. Odkril sem že prijazen Mercatorjev hotel v Šiški, ki je blizu centra. Tam bomo bivali kakšne tri dni in si ti isti čas ogledovali Ljubljano. Nimam pa še za vodenje po mestu primerne vodnika. Zato Vas prosim, da mi pomagate. Zdi se mi, da bi bil najbolj primeren študent arhitekture ali umetnostne zgodovine ali pa zgodovine. Seveda bi moral obvladati tudi nemščino... Če bo izlet uspel, razmišljam, da bi v naslednjih letih organiziral podobne ogleda Maribora, Celja, Ptuja, Kranja in.

V upanju, da mi boste pomagali, Vas pozdravljam s Tirolske v Avstriji!

Kako je gospod Rože vodil skupino Tirolcev po Krasu, pa je opisal takole:

V začetku aprila sem zopet, tretjič vodil svoje sovaščane in prijatelje, štideset nas je bilo, v Slovenijo - v Portorož in seveda na moj priljubljen in prelepi Kras. Kakor lani, smo tudi letos obiskali Štanjel, ki nas je navdušil s svojo enkratno kamnito arhitekturo. Zapomnili si ga bomo tudi zaradi dobrega medu gospoda Švaglja. V Dutovljah smo se oskrbeli z žganjem gospe Rožetove iz Krepelj, a tudi Tavčarjev teranov liker nam je bil všeč. V Tomaju so nam Žvabovi na svojem borjaču postregli z odlično kavo in z izbornimi slaščicami. Pa tudi kar nekaj žganja smo od tod odnesli v naš avtobus.

Med potjo po Krasu sem izletnikom razlagal o lepotah in dobrotah te pokrajine. Pri tem sem si pomagal z esejem gospoda Janeza Lombergarja o Krasu kot izsanjani pokrajini, objavljenem v 56. številki revije Kras. V njem tako lepo opisuje, da je Kras praznik barv in svetlobe...

Pripisati moram, da sem sicer pravi Štajerc iz Maribora. Zdaj, na stara leta, pa me vse bolj vleče na Kras. Vse večkrat si v domišljiji predstavljam, kako se je moj ded - nono v Tomaju pred kakšnimi stopetdesetimi leti kot deček s svojimi vrstniki - verjetno bos - igral med pašo. Takrat, žal, Kraševci niso živeli v izobilju, kakršno jim je na voljo danes. Izučil se je za mizarja, postal mizarški mojster in odšel v Trst. Tam se mu je rodil moj oče, krščen v cerkvi San Giovanni Decolato. V Trstu še živijo moji daljnji sorodniki. Najti mi jih je pomagal Tomajčan gospod Žvab.

Upam, da bom še večkrat vodil svoje prijatelje in sovaščane kot turiste po lepem Krasu?!

Rudolf Rože
A-6142 Mieders 187
21.4.2003

Kras na ogled v radeljski knjižnici?

Bralec in naročnik revije Kras Janez Semlak pa si je zaželel izpopolniti izdaje revije Kras z manjkajočimi izvodi:

Spoštovano uredništvo

Revijo Kras imam naročeno od 49. številke dalje. Prvič sem jo vzel v roke pred leti s časopi-sne police Univerzitetne knjižnice v Mariboru. Naslednji korak je bil, da sem odjavil Planinski vestnik in naročil Kras. Ker je Kras zelo lepa pokrajina, ker ima lepo revijo in ker imamo osameli kras tudi v okolici Radelj ob Dravi, kjer sem živel še nedavno.

Vsako leto tudi obiščem Kras in Istro, saj imamo v družini skupni hobi - gornštvo oziroma pohodništvo.

Vesel bi bil, če bi mi poslali manjkajoče številke revije Kras - od 1. do 48. po zmerni ceni - recimo s 50-odstotnim popustom. Da bi jih imel v arhivu, ker jih posojam prijateljem. Lahko bi jih "na ogled postavil" tudi v lepo urejeni knjižnici v Radljah.

Uredništvu želim veliko uspehov v letu 2003 pri urejanju in izdajanju revije Kras in, seveda, vsakomur posebej zdravja, kolikor se le da!

Hvala za povabilo bralcem! Mogoče bom kaj napisal o krasu pri nas in vam poslal?!

Janez Semlak
Kardeljeva cesta 79, 2000 Maribor

Seveda smo ljubitelju Krasa gospodu Semlaku ustregli, mu poslali manjkajoče revije, saj dobivamo pogosto podobne prošnje oziroma naročila bralcev, ki bi si radi izpopolnili zbirko revije Kras z manjkajočimi izvodi... Vse dosedanje izvode revije pa bi morebiti v Radljah "na ogled postavili" skupaj - gospod Semlak, knjižnica in izdajatelj - če bo dovolj zanimanja v Radljah.

Vojko Čok,
predsednik uprave
Banke Koper:

Predsednik uprave Banke Koper Vojko Čok je doma iz Plavij pri Škofijah. Je univerzitetni diplomirani ekonomist. Svojo poklicno pot je začel v Luki Koper, kjer je delal na raznih strokovnih, vodstvenih in vodilnih delovnih mestih v razvoju, planu in analizah, financah in vodstvu podjetja. Od novembra 1980 do oktobra 1981 je bil predsednik poslovnega odbora Cimosa. Od leta 1982 je bil predsednik poslovnega odbora Splošne banke Koper, od leta 1994 pa predsednik uprave Banke Koper, d.d. Bil je član nadzornih svetov v več gospodarskih družbah. Že več let je tudi član nadzornega sveta Združenja bank Slovenije in član upravnega odbora Združenja Manager. Prejel je tudi več priznanj, med njimi tudi priznanje Gospodarstvenik Primorske za dosežke trajnega pomena.

S SVOJO PONUDBO SMO PRISOTNI IN PREPOZNAVNI PO VSEJ SLOVENIJI

Uredništvo

Z Vojkom Čokom smo se pogovarjali o mestu in vlogi Banke Koper v slovenskem prostoru in na Primorskem s posebnim poudarkom na Obali in Krasu z Brkini.

Gospod predsednik, bi povedali za bralce Krasa, kakšni sta mesto in vloga Banke Koper v slovenskem prostoru in v čem sta se ti spremenili - če se sploh sta - po prehodu banke v tuje solastništvo? Kaj pomeni Banka Koper v Sloveniji, kaj pomeni za Primorsko z Obalo in kaj pomeni za Kras z Brkini?

S tem, da smo v letu 2002 razširili našo mrežo bančnih enot, ki so že bile v Ljubljani, Novi Gorici, Mariboru, na Ptujju in v mestih matične južno primorske regije, s petimi novimi enotami v Novem mestu, Kranju, Murski Soboti, Celju in Ajdovščini, smo praktično prisotni na vseh ključnih mestih v državi. Seveda ostaja še nekaj tako imenovanih sivih lis, vendar le v smislu naše fizične odsotnosti, saj je danes poslovanje, zlasti z velikimi podjetji, z elektronskimi povezavami, mogoče tudi na razdaljo. Tako lahko rečemo, da smo s svojo ponudbo prisotni in prepoznavni po vsej Sloveniji.

Slovenija že dolgo ne predstavlja več nekakšnega zaprtega otoka v Evropi, temveč je z evropskim prostorom formalno in vsebinsko močno povezana. Še posebno v obmejnem prostoru z Italijo, ki je matično območje naše banke. Meja je bila tod vsekozi zelo odprta. Obstaja namreč maloobmejni sporazum, ljudje dobivajo italijanske pokojnine, hodijo na delo v Italijo, tam tudi kupujejo in prodajajo različne dobrine. Seveda pa je meja odprta tudi v obratni smeri.

Z vstopom v Evropsko unijo tudi formalno prihajamo v razmere, ki vladajo v Evropi. Računamo, da se bo z vstopom novega delničarja - družbe SanPaola IMI prepoznavnost naše banke še okrepila. Sodelovanje partnerja, ki ima znanje in izkušnje v svetovnem merilu, je dodatna prednost in

priložnost za Banko Koper in tudi za njene komitente. SanPaolo IMI sodi namreč med velike mednarodne finančne skupine. In ne skromno bi bilo reči, da se nam od takih ni kaj učiti.

Vse to nam bo pomagalo pri hitrejšem odzivanju, zlasti na novo nastajajoče potrebe bančnega tržišča in pri načrtovanju razvoja. Številnih prednosti, ki iz tega izhajajo, bodo deležni tudi naši poslovni partnerji.

Prihod tujega kapitala v Banko Koper obeta večje naložbene možnosti za primorsko gospodarstvo in negospodarske dejavnosti. V katerih že dokončanih naložbah je bila Banka Koper zadnja leta najbolj udeležena, v katerih naložbah je udeležena sedaj in katerim dejavnostim se bo z naložbami najbolj posvečala?

Slovenija tujega kapitala, s katerim bi nadomestila pomanjkanje lastnega, pravzaprav niti ne potrebuje, saj ima dovolj lastnih privarčevanih sredstev, ki so naložena v tujini. Tuji kapital je pomemben zato, ker vnaša v presojo uporabe tujih kreditov ali kapitalskih vložkov še dodatne kriterije, ki lahko dodatno zmanjšujejo tveganje. Širša kot sta znanje in baza podatkov za odločanje, manjše je tveganje. Mislim, da je to dobro. Slovenija postaja sestavni del Evropske unije, kjer so ti elementi presoje že izoblikovani in uveljavljeni.

Za Obalo in južno Primorsko predstavlja Banka Koper osrednjo finančno in bančno institucijo, ki je temu območju stala ob strani v času pred tranzicijo in v času tranzicije, ki se sedaj izteka. Bili smo ena izmed prvih slovenskih bank, ki so razumele potrebo, da se podjetja tudi programsko in

ne zgolj finančno prestrukturirajo. Finančne težave namreč največkrat nastanejo zaradi neustreznega programa. Pogosto so programi in organiziranost tisti, ki povzročajo težave in te se potem odražajo tudi v finančnih rezultatih poslovanja.

V Banki Koper smo to poskušali razumeti in ko smo sodelovali s podjetji pri prestrukturiranju, smo najprej ugotavljali, ali so njihova programska jedra ustrezna. Kjer smo skupaj z menedžmentom podjetij ugotovili, da so programska jedra posameznih podjetij zdrava, smo jih poskušali v procesu finančnega prestrukturiranja ohraniti, jim dati nov polet, s tem pa ohraniti delovna mesta in vitalnost območja. Naše sodelovanje pri tem je bilo s tega vidika nenadomestljivo in, kar je najpomembnejše, uspešno. Na to smo zelo ponosni. To pa, seveda, ne pomeni, da smo si s tem na tem območju zagotovili trajno pozicijo. Vključevanje v prostor in prilagajanje novim razmeram, je trajna, nikoli zaključena zgodba.

To zgodovino poudarjam zato, ker želim s tem osvetliti našo vlogo in predstaviti našo filozofijo in namero, da se ne krepimo le kot institucija, temveč da želimo kot banka delovati v sozvočju z okoljem. Želimo, da se skupaj z nami razvija tudi okolica. Brez komitentov namreč ne moremo obstajati, zato nam za njihov razvoj ni vseeno. Poskušamo jim biti v oporo. Če njihova pričakovanja ne bodo izpolnjena, bodo poiskali drugo banko.

Kako Banka Koper razvija nove storitve za prebivalstvo in malo gospodarstvo? S katerimi storitvami in zakaj, menite, da je Banka Koper najboljši in pravi finančni servis? Kakšne storitve še načrtujete, da bi prebivalstvo in podjetnike razbremenili pri gotovinskem in negotovinskem poslovanju?

Ne bi rad poudarjal, da je naša banka zanesljiv finančni partner. Trdimo, da mora banka, ki ji komitenti zaupajo, ves čas spremljati njihovo poslovanje. Ni dovolj, da jim je na razpolago le, kadar potrebujejo pomoč. Zato stalno spremljamo razmere na trgu, opozarjamo na možne spremembe in temu tudi prilagajamo našo ponudbo.

Te naše filozofije je bila deležna vrsta primorskih industrijskih velikanov - od Tomosa, Cimosa, Mehana, Lesonita in tako naprej. Veliko smo naredili tudi za razne skupine komitentov s posebnimi zahtevami. Na primer za sadjarje v Brkinah, za vinske kleti, za samostojne podjetnike... Imeli smo posebno ponudbo ugodnih kreditov, ki je bila podprta s finančnimi viri Evropske banke za razvoj (EBRD). Na ta način smo z ustreznimi viri omogočili komitentom ugodnejše dolgoročne kredite. Udeleženi smo tudi v Slovenski nacionalni varčevalni shemi. V tem smo zelo aktivni.

Pri teh uspehih pa se nismo ustavili. Vemo, da je pred nami novo obdobje, ko bodo depozite kot obliko varčevanja dopolnjevale nove možnosti. Razlogov, da depoziti, zaenkrat sicer še počasi, dobivajo tekmece, je veliko. Predvsem se tudi pri nas že močno uveljavlja pripravljenost po prevzemanju večjega tveganja pri poslovanju... Res je, da je najlažje dati denar v banko, dobivati za to obresti in se spremeniti v rentnika. Toda, če je denar predrag, ga je težko plasirati. Ko smo bili še zaprta ekonomija je bila edina možnost, da si prišel v banko, dobil kredit, ki si ga plačeval toliko, kolikor ti ga je banka računala, ali pa se za določeno investicijo pač nisi odločil. Sedaj je drugače. Kredit lahko dobiš tudi v tujini, če se ti pri nas zdi denar predrag. Po drugi strani pa se tudi pri nas pogoji kreditiranja, zlasti po ceni, vedno bolj približujejo tistim, ki so na zunanjem trgu.

Agencija 1 Poslovne enote Sežana
v Komnu, kjer posluje Banka Koper, d.d.

Poslovna stavba Banke Koper....

Če želimo v tej tekmi uspeti, moramo biti konkurenčni tudi zunanjemu bančnemu trgu. To pomeni tudi spreminjati pogoje varčevanja. V povezavi s tem se že pojavljajo tako imenovane alternativne možnosti, ki so konkurenčne depozitom. Banka Koper

je že oblikovala in ponuja tudi tovrstne produkte. Naj omenim dodatno pokojninsko zavarovanje, nakup življenjskih zavarovanj, pripravljamo pa tudi varčevanje v vzajemnih skladih, da bi lahko tisti, ki imajo presežke denarja, ta denar vložili kar najbolj po njihovem okusu, skladno tudi s tveganjem, ki so ga pripravljene sprejeti.

Vse to je namenjeno naši želji, da ustrezemo partnerjem. Poslušaj za partnerje je jedro našega nastopa. To ni nikakršen altruizem. Če s storitvami, ki jih nudimo, zagotovimo njihovo zadovoljstvo in pridobimo njihovo zaupanje, je s tem zagotovljena tudi naša eksistenca: smo koristni, smo potrebni, se razvijamo. To je tisto, kar povezuje partnerje med seboj in jih dela manj ranljive v manj prijetnih situacijah in izzivih, ki se jim v življenju žal ne moremo vedno izogniti.

Povejte še svoje sporočilo in priporočilo občanom in pravnim osebam, ki poslujejo z Banko Koper, da bi si olajšali gotovinsko in negotovinsko poslovanje ter kar najbolj gospodarno ravnali s svojimi finančnimi sredstvi?

Slovenija se razvija in novi časi, ki prihajajo, pomenijo tudi nove priložnosti za

Pogled v del poslovnega prostora Banke Koper, d.d., Agencije 3 Poslovne enote Sežana v Divači.

banko in za komitente. Ugotavljamo, da so komitenti vse bolj finančno osveščeni in znajo definirati svoja pričakovanja. S tega vidika mora biti tudi naša ponudba dosti bolj razdelana. Naš razvoj gre v dve smeri: ena smer je tehnološko posodabljanje banke z namenom, da bi bili naši servisi na razpolago štiriindvajset ur na dan. Vedno več bo elektronskega in samopostrežnega poslovanja. Klasična opravila v bančnih prostorih (dvigovanje denarja, plačevanje...) niso več temeljna prioriteta. So še vedno najpomembnejše opravilo, vendar počasi prepuščajo mesto svetovanju in drugim zahtevnejšim opravilom kot drugi smeri našega razvoja, saj se tehnična opravila že opravljajo po računalnikih, s plačilnimi karticami in z oblikami ponudb, kot je, na primer, "banka na domu". Za uvajanje vseh teh novosti, ki bodo po meri uporabnikov, so potrebne investicije v programsko podporo, usposobljene kadre, znanje...

Sporočilo Banke Koper je: Resno delamo na razvoju in smo med vodilnimi slovenskimi bankami. Naša ponudba v primerjavi s ponudbo evropskih bank ne zaostaja. Našim komitentom ponujamo varno in donosno poslovanje. Imamo veliko izkušenj, ki so v pomoč in oporo našim partnerjem.

Kot zelo vpliven in cenjen slovenski gospodarstvenik in bančnik imate dober pregled nad gospodarskimi razmerami v Sloveniji in na tujem. Predvsem v sosednji Italiji.

Katere gospodarske dejavnosti na Obali, na Krasu z Brkini in sploh na Primorskem imajo po vašem vedenju in izkušnjah z vstopom Slovenije v Evropsko unijo največje razvojne možnosti? In kaj bo treba za njihovo uresničitev storiti? Kaj gospodarske družbe in malo gospodarstvo, kaj občinske uprave in občinski sveti, kaj območne gospodarske zbornice in obrtne zbornice in kaj država?

Slovenija kot članica Evropske unije bo prevzela velik del njene zakonodaje. S tem ko gradimo avtoceste, še naprej razvijamo luko in železnice, postajamo še v večji meri tudi logistično povezani z Evropo. To daje nove razvojne možnosti tudi celotni Primorski za nadaljnji razvoj. Pri tem se bo še okrepila vloga storitvenih dejavnosti. Kras, Brkini, Istra bodo lahko v to v še večji meri vključile svoje naravne danosti, ki predstavljajo velik potencial. Turistična ponudba, ki bo temeljila na specifičnosti tega prostora, bo prišla še bolj do izraza. Potreb-

no bo znati valorizirati tisto, kar so ti kraji sposobni nuditi. Pristnost namreč spet postaja iskana vrednota, ki jo je trg pripravljen plačati, če je ustrezno organizirana.

V tem vidim veliko priložnost, vendar je za njeno izkoriščenje potrebno znanje, potrebni so ljudje, ki bodo znali spremljati povpraševanje in temu prilagoditi svojo ponudbo. Potrebne so tudi institucionalne oblike, da bo ta ponudba organizirana, ne pa zgolj improvizacija neorganiziranih in nepovezanih posameznikov... Prepričan sem, da bodo prebivalci teh območij znali izkoristiti dane možnosti. Vprašanje je le, kdaj se bo to zgodilo.

Banka Koper ima v tem procesu gotovo svoje mesto. Hočemo biti koristni in pomagati ne le tistim, ki potrebujejo sodelovanje, temveč želimo nuditi partnerjem pregled nad vsemi možnostmi, ki jih imajo, a se jih morda še ne zavedajo. Obali, Krasu, Brkinom, Istri in vsej Primorski se ni treba bati za prihodnost, če bodo ljudje pripravljeni sprejemati nova znanja in nastopati povezani, torej skupaj in ne posamično. V turistični ponudbi je treba tržiti celoten ambient: od nastanitvene ponudbe, ponudbe hrane in drugih storitev do ponudbe naravne in kulturne dediščine. Samo lep hotel z bazenom je premalo. Turist se mora vživeti v prostor; zato se moramo potruditi, da bomo okolje ohranili kot celoto in ne kot posamezne točke - biserčke neke ogrlice. En biser ne zadostuje. Le če je teh biserov več, lahko naredimo iz njih ogrlico. In ogrlica je tisto, kar potrebujemo.

Kras in Primorska imata tudi dovolj dobrih proizvodnih programov, tudi visoke tehnologije, in ne vidim razloga, da se ti ne bi razvijali naprej. Vse veje industrije pa morajo svoj trg širiti navzven, v svet. Samo slovenski trg ne bo dovolj!

Pomenske vrednote kraškega okolja

Zgodovinske izkušnje človeka in družbe so vtisnile svojstven pečat v materialno kulturo prostora, ki je sklenjeno rastla do svoje današnje podobe. Hitre spremembe gospodarsko tehnološkega razvoja, informatike in socialne preobrazbe vnašajo v izkustveni svet zbežnost, brez orientacije v spoznavne predstave, ki bi v bodočnosti zadržale čitljivost simbolnih oblik, poznanih s Krasa, in s tem doživetvenih vrednot, ki jih arhitektura in naselbine nudijo kot 'domač', nezamenljiv, prepoznaven vtis o okolju.

Si ob možnostih v aktualni situaciji še želimo ohranjati posebnosti naravnega in kulturnega prostora Krasa? Je usmeritev v njihove pomenske značilnosti še združljiva s predstavo o sodobnem življenju; ali te pomenijo obenem zavoro, ali pa morda pomenijo celo višjo kvaliteto duhovnega in fizičnega bivanja?

Človekove izkušnje so posledica njegove zaznave in občutja okolja, razumevanja in obvladanja vitalnih vprašanj - problemov kot posledica medsebojnega delovanja narave in človeka v času in prostoru. Njegova naravnost v trajnost ekološkega razmerja med gostiteljem in gostom je ohranjala krajino v ravnovesju, čeprav ni obenem zavrila človekove ambicije po eksperimentalni abstraktni eksaktnosti, po težnji k popolnosti. Pomenila je stalen razvoj k celostnim rešitvam arhitekturno-naselbinske kulture z motivacijo človeka po lastnem okolju domačije in ob zavedanju širšega okolja kot celote okvira in pogojev za njegov individualni obstoj. Psiholog M. W. Eysenck (Principles of Cognitive Psychology, 1995) opisuje obadva principa človekovega ravnanja kot 'bottom-up - top-down' odnosa, konkretno izkustvenega in abstraktnega, ki sta prisotna pri uporabi, za to tudi nujna pristopa pri raziskavi naše dediščine. Tu pa se soočamo pogosto z nejasnimi izhodišči, ki ne usmerjajo v bistvo kulture, z ohlapnimi pojmi in s kvalifikacijo pojavov, ki v predstavitvah sporočajo vsebino le delne resničnosti.

SI ŠE ŽELIMO OHRANJATI POSEBNOSTI NARAVNEGA IN KULTURNEGA PROSTORA KRASA?

France Rihtar

Razumevanje okolja pomeni obvladati trajnost pojava in relevantnost vsakodnevnih dogodkov, ki sproti zarisujejo prostor domačije kot osnovne celice sosodstva ter povezave v naselje, v hierarhični sklop pomenov in vrednot. Tudi bolj zapletene situacije razvojne dinamike vključuje, če sledimo sklenjenemu razvoju iz spomina, ki človeku od otroka omogoča poistovetenja ključnih pojavov in učenja v pojmovanju sklopa kot **smiselne celote**. Zamislite si, da bi izgubili svoj spomin, svojo preteklost, jezik in kulturo, in končno okolje, ki bi se razkrojilo v kaos nesmiselnih oblik in razmerij, brez kakršnekoli opore in izkušnje! Izkušnje, ki je temelj vsakega raziskovanja.

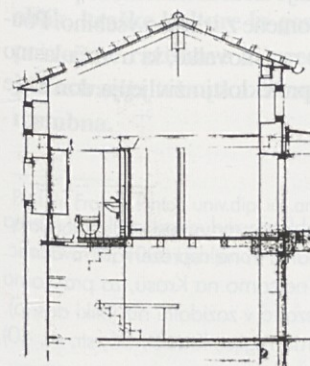
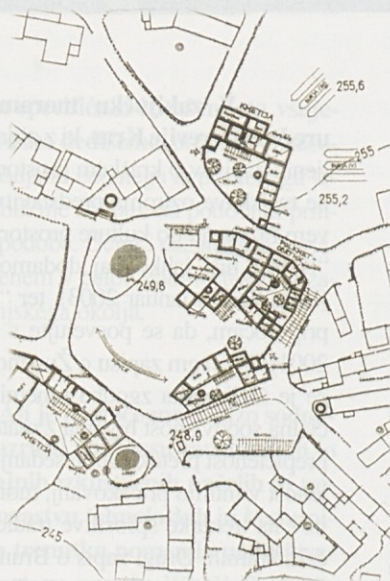
Vrednost okolja - dediščine in naravnega prostora - se kaže v njegovem semiotičnem ali znamenjeslovnem pomenu vsebine, v razumljivosti 'jezika' pripovedi: kje je tisto, kar nam pomeni, in katero sporočilo dopolnjuje njegova vrednost. Lastnosti, ki jih obsega pojem 'the growing whole' po znamenitem mislecu Christopherju Alexandru (The New Theory of Urban Design, 1987) in ki označuje genezo **avtonomne celote, po internih pravilih** in pojavu teži k postopni rasti - **popolnosti**, tudi z novimi deli **integralne celovitosti**. Rasti, ki je značilna za organizme in lastnost umetne tvorbe bivanja ljudi kot **organska arhitektura ali naselje** in je prisotna tudi v kiparstvu, slikarstvu ali poeziji.

Pojav materialne kulturne dediščine je zato mogoče razlagati v celovitosti svoje strukture (drobne, v delih grajene in vaške privatno-javne prostorske ureditve) ter obenem naselbinsko krajinskega fenomena. Koherentnega, medsebojno soodvisnega pojava delov življenjskega prostora posameznika in skupnosti, ki je reguliran z nekimi pravili in ki ga izraža 'konstitutivna morfološka členitev, simbolnih pomenov in tipoloških elementov', tvorjenih v procesu in modificiranih v času. (F. Rihtar, K. Rihtar, 1999: Koherence v prostoru, na primeru vasi Volčji grad pri Komnu).

Metodologija raziskovanja se pogosto omeji na morfološko-tehnološki značaj materialne kulture in zaključuje s sodbami o tipologiji oblik in delnih ureditev. Zaradi odsotnosti vzrokov kot organske izkušnje ter primerjalnih pojavov v podobnih okoliščinah postane vprašljiva značilnost oblike kot označevalca lokalnega prostora. V znani in imenitni študiji Briana K. Roberta (Landscapes of Settlement, 1996) o arhitekturno naselbinskem razvoju v globalnem prostoru je zajeto bogastvo vidikov človekove izkušnje. V morfološki ali oblikoslovni klasifikaciji domačijskih naselbinskih zasnov je mogoče opaziti primerljivosti, ki odkrivajo posledice podobnosti reakcije človeštva na podobne pojave, npr. koznično situacijo, klimatsko, geografsko, kulturno, mitološko...

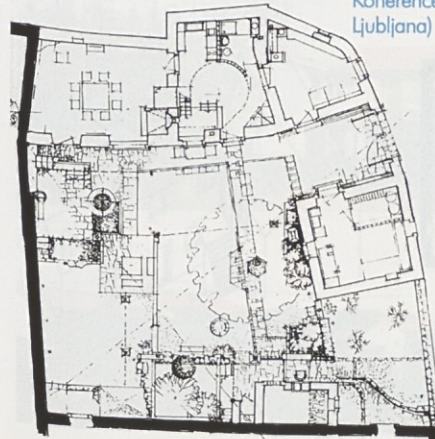
Organsko raščene domačije v naselju: po enotnih načelih rasti, prenove, aktualne funkcije in pomena strukture za individualno življenje, družinsko in vaško družjenje. Jasna je delitev privatne in javne posesti, zazidljivost in odprtost zemljišča. Vse v sklenjenem nizu ulice in privatnega prostora. Tipični sistem domačije in sosodstva v poligonalnem uličnem polju, ki vključuje prasto polje za vrtove, njive in vinograde skupaj z vaškim kalom, vodnjakom, znamenjem. Konfiguracija terena, kvaliteta zemljišča, orientacija in klima ter skupna mesta vasi oblikujejo naselbinsko zasnovo.

(Rihtar, F.; Rihtar, K., 1999.:
Koherence v prostoru.
- Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana)

Andrijačeva domačija je omejena s sosodnimi domačijami in z vaško ulico. Je tipična zasnova postopne rasti okoli borjača in zveze z javnim za fizično, klimatsko in zaznavno komunikacijo. Današnje življenje odkriva vrednote prostorsko materialne strukture, primeme ob drobnih korekturah za sodobno življenje, predvsem kot sporočilo za najbolj pestre in bogate funkcije, ki jih človek komajda lahko pričakuje od sodobnih zasnov.

(Rihtar, F.; Rihtar, K., 1999:
Koherence v prostoru.- Fakulteta za arhitekturo,
Ljubljana)

'Kraška Venera', ob pluzenju izluščena, označuje pot v Joškov vinograd. Identifikacija kraja posesti je temeljni vzgib o omejevanju in pomnjenju človekovega prostora.

Hiša je zaznavna samo v gibanju in celovita podoba je produkt parcialnih zaznav. Brez pomenskih in oblikovnih akcentov ni zapomnljiva niti v delcih, niti kot celota. Bistvo sporočila obsega bolj ali manj pomembne vsebine, pripoved o bivanju hiše skozi čas in možnosti.

KRAS IN NJEGOVA ...

Diagonala borjača v smeri proti jugu je označena z odlomljeno jirto na terasi porušene kantine, z vodnjakom in kamnito mizo, ki se končuje ob zunanjem ognjišču in Bakhusu prek vrzeli v vaški prostor. Prostor od intimnega posedanja, združevanja ob mizi in sproščanja ob ognju pod imenitnim 'kraškim bogom', ki ga je oblikoval akad. kipar Damjan Švara iz Komna, negovalec in up tradicionalne kraške umetnosti.

Produkti so opredeljeni s krajem in s simbolnimi določnicami, ki dajejo hiši in naselju svoje mesto, vlogo, materialno in oblikovno podobo. So izrazilo celovitosti človekovih izkušenj, dokazilo obstoja in istovetnosti, predmet pozornosti in postopnega dopolnjevanja.

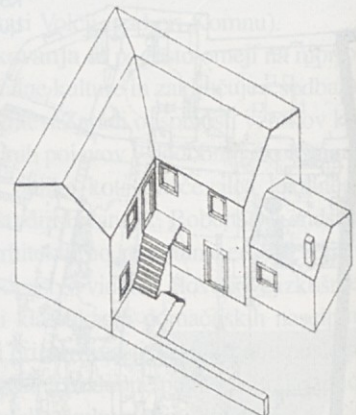
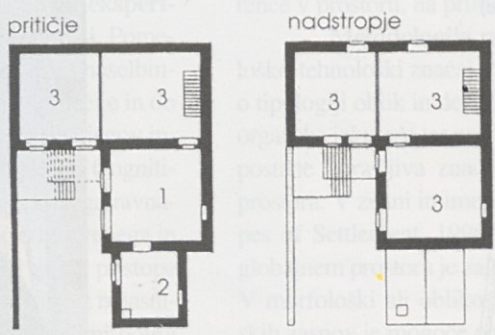
Predstavljanje tipike zgolj z delnimi, še tako pomembnimi sestavnimi deli, npr: kolono, ganki, fasado hiše... zunaj celovitosti bivanjske celice domačije, ulice... in življenjskih izkušenj kraja ne zadošča pogojem reprezentativnega vzorca. To so sestavna struktura, znaki za sebe, toda brez znakovnega sporočila vzorca celote. Je predstavljanje za klasifikacijo, za pojmovno odmišljanje kot nujna študijska spoznavnost višje popolnosti. Odsotnost temeljnih vzrokov in načel, ki so oblikovala kraško kulturo od detajla do celote pojava, zaradi nerazumevanja procesa produkta - žal - postaja **razlog za mimikrijo**, varovalno prikrivanje, ki je močno razpaseno pri novogradnjah na Krasu in široko zunaj njegovih mejâ. Ironično prezrta racionalnost arhitekture in izjemnost naselbinske podobe, ki jo je zamenjala razpršena gradnja na velikih parcelah in s središčno lego na površinah, praviloma na tisočletja planiranih za rodne površine. **Kje ostajajo sporočila za bivanjsko kvaliteto kraške hiše?**

V zaključku moram omeniti razveseljivo prakso uredništva revije Kras, ki z objavami subtilnih in s kulturo osmišljenih zapisov o kraškem prostoru, analitično dopolnjuje racionalne raziskave oziroma predstavitve z vidiki o temeljnem človekovem razmerju do kulture prostora. Mednje zagotovo sodita zapisa "Kraški hiši lahko kaj dodamo, ničesar pa ji ne odvzemimo!" (Kras, št. 56, januar 2003), ter "Pri prenavljanju kraške domačije priporočam, da se posvetujete s strokovnjaki" (Kras, št. 45, junij 2001). V prvem zapisu o Županovi-Petjetovi domačiji iz Gabrovice je življenjska zgodba umetniškega para predstavljena kot inicialna soodvisnost bivanja z materialno kulturo domačije, kot živa prepletenost preteklosti in sedanjosti. Izstopa tudi afinitetna usmerjenost v intimo pričakovanj, tudi z gledališčem kot sintezo spominov na trenutke sprostitev tradicionalnega vaškega življa na kaščah, hramih. Drugi zapis o Brundlovi, Gec-Plesničarjevi domačiji v Sežani sodi med diskretno odkrivanje sledi in materialno prostorskih učinkov za vrednejše likovne pomene z izbrano vsebino. Poudarjena je subjektivnost znanstvene raziskovalke, ki uvršča lastno istovetnost v sklenjeni razpon med preteklostjo življenja domačije in sedanjostjo lastne vizije.

Razsuto ostrešje lope je zamenjalo novo kot darilo vasi. Delo žal že pokojnih Sanderja in Staneta ter danes najstarejšega Volčjegrajca Maksa, predstavnikov vaške tradicije o koeksistenci kot najdragocenejši vrednoti družbenega preživetja.

Predstavljen tip stanovanjske hiše v 'L' obliki je lahko le reduciran izsek kot izjema domačijske zasnove. Je študijsko gradivo in ne reprezentančni vzorec. Žal služi v zasnovi tipski izpeljanki stanovanjske hiše, ne samo na Krasu, za praviloma samostojno postavitve, nepovezano v zazidalni niz (Sliki desno). (Deu, Živa, 2003: Kraško-primorska arhitekturna regija, Kras št. 56, str. str. 40)

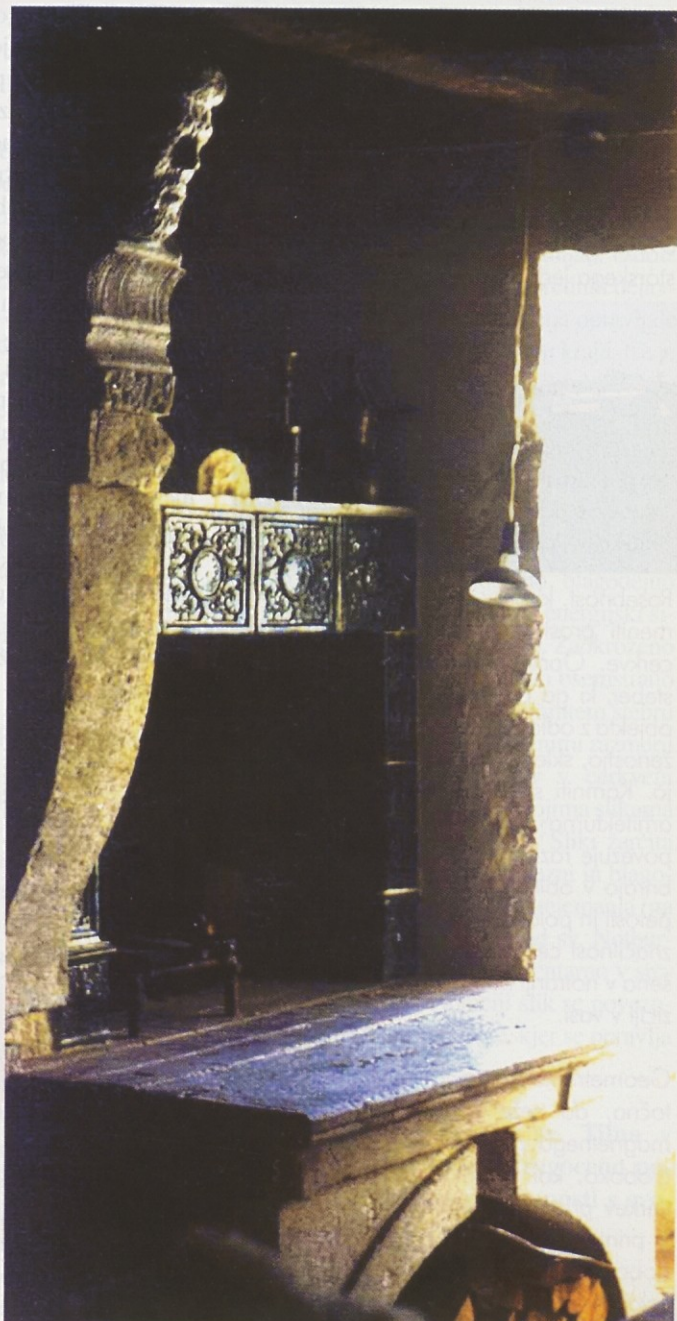

Vhodna lopa domačije je hranila pod beleži kamnoseške risbe Andrača, ki so rekonstruirane z barvami postale čitljive. Tako je zidna freska nehote prevzela tradicionalno mesto sodobnih hiš, pogosto opremljene s 'triglavi in blejsko cervvijo'. Kamnoseški ostanki, vzdani v neke odprtine, zidove... sestavljajo sedaj novo opremo, od kamina, stopnic, do podstavka Bakhusa.

Izpostavljena primera specifičnih izkušenj sta vsajena v aktivni prostor splošne kraške dediščine, pojavno označene s posebnimi in splošnimi izkušnjami enotnega in posebnega videza diferencirane ureditve, ki oblikuje skupni, na podobnih principih temelječi red in posebnost podobe. Učinki takšnih predstavitev se odkrivajo v delčkih in obenem v celoti enotnosti kot nezamenljivih zaznamovalcev življenjskega okolja.

Ostaja pa vprašanje: Ali je mogoče metastazo sodobne gradbene in prenovitvene razrasti na Krasu zaustaviti in jo preusmeriti v organsko, po trajnih izkustvenih načelih in pomenkih vrednotah, ki bi ob bogastvu tehnoloških in komunikacijskih prednosti aktualnega trenutka pomenila nadaljevanje svojstvenega razvoja v prostoru popolnejših življenjskih oblik, kraške kulture in gospodarnosti? Tem celovitim ciljem posvečene raziskave in predstavitve močno pogrešamo. Zato je ilustracija trenutka iz zapisov, ki ga živimo, toliko bolj pomembna.

Prof.dr. France Rihtar, univ.dipl.inž.arh. -
profesor na Fakulteti za arhitekturo, Univerza v Ljubljani,
Zoisova 12, 1000 Ljubljana

CERKEV SV. TILNA V SVETEM JE GEOMANTIČNA MOJSTROVINA

Robi Lavin

Cerkev sv. Tilna (sv. Egidija, po domače tudi sv. Tilha) v Svetem je zagotovo geomantična mojstrovina in je eden najkvalitetnejših sakralnih objektov na Krasu. Zgradili so jo med leti 1576 in 1599. V 17. stoletju so pozidali nov prezbiterij in oblikovali nov portal. Zvonik je bil prizidan leta 1730. Cerkev je kvalitetno umeščena v središčni coni vasi, tako po legi in smeri, kot tudi po svoji osmerokotni obliki, saj je natančno postavljena v smeri energijske linije vasi in hkrati na centralnem izviru vitalne energije za vas. S tem vzpostavlja moč in dediščino prostorskega jedra vasi Sveto.

Posebnost, ki prav tako energetsko plemeniti prostor, je strešna konstrukcija cerkve. Oprta je na centralni kamniti steber, ki ga determinira v centralni tip objekta z odločujočo prostorsko zaokroženostjo, sklenjenostjo in osrediščenostjo. Kamniti steber deluje kot pozitivna arhitekturna akupunktura za prostor, ki povezuje različne kvalitete cerkve (ki vibrirajo v obliki različnih energijskih napačnosti in polarnosti) v eno točko. Njena značilnost centralnosti je izrazito naglašena v notranji konstrukciji in v njeni poziciji v vasi.

Geometrijska razmerja objekta so tako točna, da seže globina zemeljskega magnetnega polja objekta več metrov globoko, kar dodatno potrjuje, da je cerkev primer geomantičnega uspeha. V primerih problematičnih gradenj sodobne arhitekture tega stika z zemljo sploh ni!

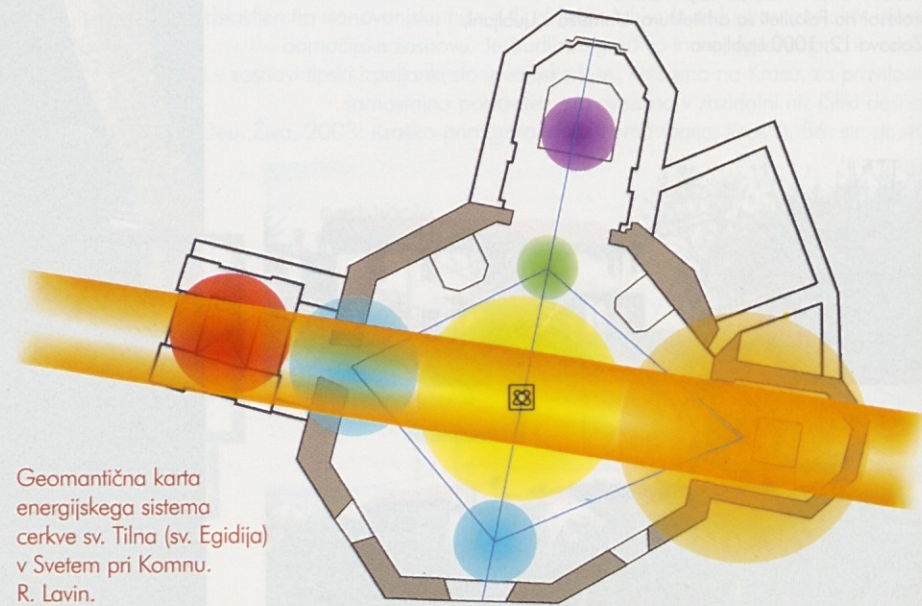
Z izrazom geomantija označujemo ekološko vedenje o subtilnih razsežnostih Zemlje, narave, pokrajine, arhitekture in kulturne krajine. Znanje te vrste - imenovano tudi zemljemerstvo - so javno razvijali in uporabljali še v srednjem veku. O tem pričajo stare zasnove mest in domišljena lega ter pretanjena oblika cerkev. Z bližajočim se razumskim vekom je geomantija skupaj z nekaterimi drugimi srednjeveškimi znanostmi padla v nemilost. Zavržli so jo kot nerabno izmišljotino, tako da je doživela skoraj popolno pozabljenje. Šele v zadnjih treh desetletjih jo poskušamo, v skladu z modernim načinom mišljenja, spet obuditi.

Posledice današnjega popolnega razmaha razuma, nespoštovanja narave in monopola tekmovalne ekonomije poznamo. Soočeni smo s propadom tradicionalnih mest in hkrati s kompleksno ekološko ogroženostjo umetnih okolij, v katerih smo vedno bolj ranljivi. Poslabšano bivalno okolje je med največjimi problemi, ki se zastavljajo človeku! Vse manj in manj smo povezani z Zemljo, kar se kaže v številnih civilizacijskih boleznih.

Med arhitekti je geomantija poznana pod pojmom *genius loci* - pri načrtovanju se senzibilno obrne po navdih k geniju prostora (zavest prostora), kjer lahko na celovit in varen način dojamemo kvalitete in občutljivosti lokacije, preden gradiš. O temu govorijo različne legende o nastankih mest in cerkvâ, kjer je poznavanje energetskih razsežnosti kraja igralo pomembno vlogo pri oblikovanju njegovih urbanističnih in arhitektonskih vidikov.

Skozi generacije so si arhitekti nabrali zelo natančno mantično vedenje o vsem okrog sebe (mantika: razbiranje, opazovanje, tolmačenje) o geomantičnih - naravnih danostih, podnebnju, letnih časih, živalih in rastlinah. V krajih so, preden so se naselili, npr. postavili živalske kosti ali jetra živali in opazovali, kako se razkrajajo. Opazovali so sledi živali, njihovo obnašanje, način ptičjega leta nad dano lokacijo, značilnosti vegetacije, znamenja na nebu, razbirali zemeljske črte in like iz njene konfiguracije in topografije...

Ko je arhitektura od renesanse naprej začela izgubljati povezavo s svojimi koreninami in celovitostjo okolja v tradicionalni gradnji, je izgubila temeljne prvine stika s

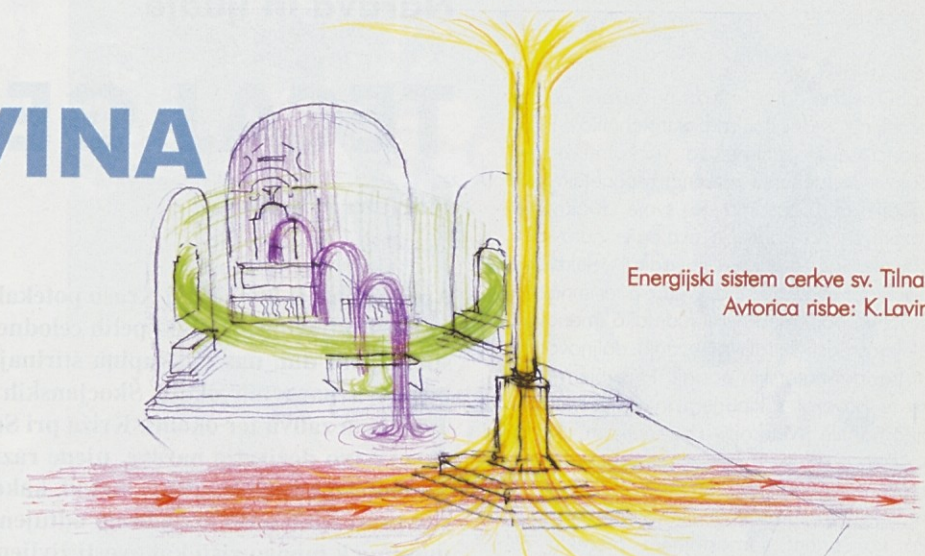
Geomantična karta energijskega sistema cerkve sv. Tilna (sv. Egidija) v Svetem pri Komnu. R. Lavin.

prostorom, obvladovanja materialov, razumevanja podnebnja in prilagojenosti prostoru, občutka za ožji in širši prostor, za povezave s skupnostjo. Zemljo, ki je bila starim ljudstvom sveta, je tako moderno življenje zreduciralo na ekonomsko kategorijo.

V področja krajine, ki so pomembna ne samo za zdravje, temveč tudi za ohranjanje naravne in kulturne dediščine, z moderno gradnjo pod vplivom vprašljivih modnih tokov lahko povsem neodgovorno odtiskujemo brezštevne kaotične elektromagnetne vzorce.

Starodavna modrost geomantije govori o Zemlji kot živem organizmu, opisuje Zemljo in vse njene življenjske sisteme kot celoto; Gaio, ki se sama obnavlja in ima lastnost živega bitja. Po tem nazoru ni mrtve materije, temveč je v vsakem kotičku narave iskra življenja. Za geomanta hiša ni samo arhitektonski objekt, temveč je živ ekosistem. Govori o univerzalni energiji, imenovani eter, ki prežema vso živo materijo. Temelji na načelu, da struktura organizma narave in človeka ni zgolj molekularna, temveč ga sestavljajo energetska polja. Vsaka materialna oblika torej vibracijsko žari, naj bo to zemlja, rastlina, stavba ali notranja oprema. Eterično polje prežema geografske oblike. Je tesno povezano z življenjskimi funkcijami človeka. V njegovi živahnosti in jakosti se razbere zdravje prostora. Polje mora biti harmonično, magnetno nepopačeno v cirkuliranju in spojeno z zemljo.

Cerkev sv. Tilna v Svetem s svojim vzhodnim prezbiterijem leži na centralnem izviru varnosti vasi, ki ima svojo naravno danost stabilnosti in ozemljitve (povezave z zemljo). Severni, poznobaročni prezbiterij, v katerem je sedaj glavni oltar, pa s svojo konstrukcijo ustvarja cerkvi doplnjujočo duhovno kvaliteto. Ker ima cerkev dobro povezana energijska centra duhovnega in zemeljskega pola, je njena kakovost v tem, da ne ustvarja občutka razdvojenosti med nebom in zemljo.

Energijski sistem cerkve sv. Tilna. Avtorica risbe: K.Lavin

Večkrat so v evropskih sakralnih objektih, žal, preveč poudarjene duhovne povezave v odnosu s povezavami do Zemlje. Ko so graditelji odločali o lokaciji bodoče stavbe, so v takem primeru sicer energijski izvir odkrili, načrt pa so zastavili tako, da naj bi bodoča cerkev, odkriti center »držala v šahu«. Arhitektura naj bi kot sulica po vzoru krotilca zmaja prebodla izvir zemeljskih sil in ga na ta način ukrotila.

Duhovna kvaliteta cerkve sv. Tilna je dobro prizemljena in hkrati je njena zemeljska moč dobro poduhovljena. Razmerje med severnim prezbiterijem z oltarjem sv. Tilna in vzhodnim, posvečenim sv. Frančišku, predstavlja uravnoteženo razmerje med duhom in materijo.

Naj poudarim, kako odločen pomen ima prav točna lega cerkve s svojim vzhodnim prezbiterijem na centru ozemljitve, ki vitalno energijo iz cerkve in celotne vasi ukoreninja globoko navzdol in vzdržuje zemeljsko kvaliteto varnosti.

Pri geomantičnem znanju imamo opravka z dvema ravnema resničnosti (dve različni frekvenčni področji). Prva raven obsega vsa tista etrska tkiva in energijske sisteme, ki pripadajo prvotni naravi planeta Zemlje, oziroma prvobitni strukturi nekega kraja. Gre za energijske organe pokrajine, ki skrbijo za življenjsko kvaliteto krajinskega prostora. Pojavi te vrste obstajajo od nekdaj in so relativno neodvisni od človekovih dejavnosti. Drugo raven si lahko predstavljamo kot kulturno nadgradnjo. To so geomantične strukture, ki so nastale kot posledica človeških dejavnosti v prostoru in na osnovi

interakcije med izvirnimi energijskimi pojavi ter človekovo ustvarjalnostjo. Tokrat gre za spremembe v naravnih energijskih sistemih krajev, ki nastanejo pri gradnjah, vzdolž transportnih poti, pa tudi pri obrednih dejavnostih, ki so jih stoletja in stoletja opravljale kulture, naseljene na določenem kraju. Če je objekt usklajeno postavljen na zemljišče, prvobitno življenjsko polje samodejno ohranja zdravje.

Cerkev sv. Tilna je umeščena pravilno na izvorni center, ki je del prvobitne narave. Hkrati s svojo izjemno arhitekturno konstrukcijo ustvarja dodatno blagodejno interakcijo in zanimiv dodaten energijski sistem (prikazan na tlorisni karti). Zaokroženo celoto daje cerkvi seveda njeno osemstrano telo, ki s središčno točko v kamnitem steburu ustvarja združenost med različnimi razmerji arhitektonskih elementov ter v cerkveni dvorani dva ploska oltarja s svojima slikama (sv. Notburge in sv. Jerneja). Sliki žarčita pozitivno v srčni kvaliteti ljubezni in blagoslova. Leva slika žari v polu sprejemanja (na sliki ubogi sprejemajo kruh od sv. Notburge), desna slika žari komplementarno v srčnem dajanju. Srčni vibraciji slik se povezuje ta točno na področju mize, kjer se opravlja bogoslužje.

Izkušnja cerkve sv. Tilna v Svetem nam je lahko v dragoceno pomoč pri doživljanju povezanosti s svojimi koreninami bivanja.

Narava in ljudje

TEČAJ GEOMANTIJE NA KRASU

Marjeta Privšek

Aprila in maja 2003 je na Krasu potekal tečaj geomantije pod vodstvom geomanta Robija Lavina. V obliki petih celodnevnih delavnic, ki so si sledile v presledku štirinajstih dni, nas je skupina štirinajstih tečajnikov odkrivala in raziskovala bogastva naravnih okolij Škocjanskih jam, Nabrežine in devinskih pečin ob Tržaškem zalivu ter okolice Križu pri Sežani. Tečaj lahko na kratko označim kot prvovrstno doživetje narave, njene raznolikosti in njenih izjemno kompleksnih zakonitosti ter spoznavanje metod, kako lahko z razumevanjem naravnih procesov presežemo našo vsesplošno odtujenost od okolja in sami neposredno prispejemo k mnogo višji kakovosti življenja in kakovosti prostora, ki nas obdaja.

G geomantija je ekološka veščina celovitega obravnavanja prostora in človeka, znana tudi kot evropski feng shui. V zahodni Evropi se uporablja izraz geobiologija. Geomantija je tudi umetnost načrtovanja in ustvarjanja harmoničnega okolja. Ker pa v sodobnem času relativno malo kultiviramo prostor, temveč ga bolj uničujemo, je geomantija znana tudi kot metoda za zdravljenje Zemlje.

Geomant obravnava prostor celostno. V intuitivni komunikaciji s prostorom poskuša razumeti njegovo dinamiko,

njegove arhetipske lastnosti in njegov življenjski ritem. Kot svetovalec pri gradnji in obnovi objektov uporabnikom svetuje, kako umestiti stavbo ali njene elemente tako, da bo skozi nemoteno tekla vitalna in ustvarjalna energija Zemlje in s tem pozitivno vplivala na človekovo boljše počutje, pristnejše medsebojne odnose in zdravje nasploh. Naloga geomanta je tudi, da poskuša naravo obvarovati pred tistimi radikalnimi posegi človeških rok, ki bi lahko trajno spremenili ravnovesje energij na nekem prostoru in s tem škodljivo vplivali tudi na širšo okolico.

Vsa znanja, ki jih danes imenujemo geomantija, so stara kot je staro človeštvo, vendar so se s težnjo zahodne civilizacije po totalni racionalizaciji vsega, kar nas obdaja, postopoma izgubljala. Novi vek je ta znanja preganjal kot čarovništvo in v osemnajstem in devetnajstem stoletju je ukvarjanje z geomantijo v Evropi skoraj popolnoma zamrlo. Šele novejši čas spet polagoma dopušča njeno pronicanje v vsakdanje življenje. Danes čedalje več arhitektov, urbanistov in drugih načrtovalcev ter urejevalcev okolja pri svojih projektih vabi k sodelovanju tudi ljudi, ki se ukvarjajo z geomantijo. Saj mora biti vendarle cilj vsakega takega projekta visoka kakovost življenja, ki jo dosežemo s skladno in nenasilno umestitvijo objektov v prostor z upoštevanjem kulturnega in naravnega bistva krajine.

Za nekoga, ki želi pridobiti znanja o geomantiji in jih potem tudi uporabljati, je bistvenega pomena, da se nauči izostriti svoja čutila do te mere, da bo sposoben zaznavati Zemljo v njenih subtilnejših razsežnostih. To je zahteven proces, ki od vsakogar

Udeleženci spomladanskega tečaja geomantije na zadnji delavnici v Križu pri Sežani

zahteva veliko samodiscipline, tudi poguma in moči, da se spopade z vsemi predsodki in zastarlimi stereotipi, ki se generacije in generacije kopičijo v nas. Ti ne dopuščajo posamezniku, da bi svobodno in neomejeno razvijal svoj notranji potencial. Predvsem pa tovrstno delo pomeni soočanje z lastnimi pomanjkljivostmi in njihovo preseganje, saj le na ta način postanemo dovolj dovtetni za signale, ki nam jih nenehno pošilja naše okolje. Ena izmed pomanjkljivosti, ki danes pesti mnogo ljudi je, da smo na splošno komajda še sposobni pristne medsebojne komunikacije, ki temelji na spoštovanju, raz-

mevanju in dialogu in katere bistvo je, da si pripravljen poslušati sogovornika in ne le lastnega monologa. To velja tudi v primerih, ko je naš sogovornik narava. Osnovni pogoj za učinkovito delo je dobra psihofizična kondicija. Kadar smo telesno in duševno zdravi in močni, smo dovolj samozavestni, da lahko samostojno in neodvisno opravljamo svoje delo. S tem pridobimo zaupanje vase in v okolico, kar pripomore, da delo opravimo mojstrsko, brezhibno!

Tečaj geomantije je bil zastavljen tako, da je dal izhodišča in usmeritve za nadaljnje individualno delo. Kraji oziroma lo-

Sedaj se ukvarja s pregledi zemljišč in zasebnih ter poslovnih prostorov. Geomantične preglede je opravil tudi v podjetjih Iskra Semič, Bori Sežana, PIZ Ljubljana, v Inštitutu za delničarstvo Ljubljana in mnogih drugih. Kadar odkrije, da imajo prostori določene težave, pripravi sanacijo po metodi akupunkture prostora, ki jo izvede s postavitvijo kozmogramov (energijskih emblemov). Na zemljiščih so ti v obliki klesanih kamnov, v notranji ureditvi interierjev pa uporablja v ta namen kozmograme, izdelane iz gline ali stekla. Pri tem mu pomaga žena Karin, ki je po poklicu slikarka.

V zadnjih letih pa Robi Lavin sodeluje tudi z arhitekti pri načrtovanju arhitekturnih gradenj in na področju biogradnje. Področje biogradnje zajema arhitekturne in gradbene ekološke projekte interdisciplinarne narave. Naj naštejemo samo nekaj tovrstnih projektov, v katerih je s svojim znanjem sodeloval tudi Robi: obnova popotresnega Bovca v Posočju, ohranjanje kočevskega pragozda, ureditev Trga celjskih knezov v Celju, gradnja sodišča v Novi gorici in gradnja klinike Vid v Novi Gorici...

Za kvalitetnejše delo na delavnicah je vsakokrat poskrbela telovadba. Dobra telesna kondicija je zelo pomembna pri geomantičnem delu. V ta namen je Robi Lavin sam razvil dovršen sistem telesnih vaj, ki jih delamo v skupini, v dvoje ali posamič. Vaje ne pripomorejo le k boljšemu počutju in koncentraciji, temveč krepijo tudi naše vezi z okoljem.

GEOMANTIJA

kacije, ki smo jih obiskali, niso bili naključno izbrani, niti ni bilo naključno izbrano njihovo zaporedje. Vsaka lokacija s svojimi posebnimi lastnostmi spodbuja v človeku določene kvalitete, hkrati pa simbolno predstavlja tudi stopnjo v razvoju človekove zavesti skozi evolucijo:

Škocjan in Škocjanske jame z vhomom Reke v podzemlje nosijo v sebi močno kvaliteto zemeljskih energij. Sugestivna pokrajina okrog Škocjanskih jam, ta izjemen naravni zaklad, zbuja že ne preveč občutljivemu opazovalcu začudenje in globoko spoštovanje do oblik, ki jih kreira narava. Mogočna udornica človeka navda z občutkom neprestanega padanja. Čisto spodaj v globinah Reka odhaja v podzemlje. Simbol preobrazbe in vračanja k prazčetkom ter koreninam lastnega bivanja je v teh krajih tako močno prisoten, da nas nikakor ne more začuditi dejstvo, da je bilo pred ti-

Ob sesljanski obali nas je grelo spomladansko sonce

sočletji tu kar nekaj obrednih prostorov, kjer so ljudje darovali podzemnim silam narave. Škocjanske jame simbolizirajo prvo stopnjo evolucije človeške zavesti, ko je ta iz magičnega, arhaičnega prešla v fazo človekove instinktivne uporabe ročnih spretnosti. So "maternica" širšega kraškega prostora.

Škocjan z okolico predstavlja idealen kraj, kjer v geomantičnem smislu lahko ob popolni odsotnosti mentala razvijamo in krepimo našo intuicijo.

Nabrežina v sistemu krajev naše delavnice simbolizira dvig človekove zavesti v tako imenovano prvo mentalno stanje, ki zgodovinsko gledano sovпада z nastajanjem prvih človeških naselij. V povezavi s Škocjanskimi jamami pripomorejo lastnosti Nabrežine k temu, da naš latentni potencial dvigujemo iz globin podzavesti. Nabrežina predstavlja simbol odprtosti v medsebojnih odnosih in sposobnosti preseganja mejâ ne le v geografskem smislu.

Sesljanski zaliv in Rilkejeva sprehajalna pot v Devinu predstavljata simbol ustvarjalnega soočanja s popolnim razmahom racionalnega stanja človeške zavesti. Ta razmah lahko kronološko umestimo v čas evropske renesanse. Racionalno stanje se je v stoletjih stopnjevalo do hiper-racionalnega stanja, za katerega je med drugim značilno razbitje človeške skupnosti in prehod v anonimnost.

Devinske pečine predstavljajo v energijskem sistemu krajev, ki smo jih obiskali na našem tečaju, geomantično vozlišče, kjer se globina vsebine naše podzavesti izrazi navzven v prostrano širino krajine. S svojim vratolomnim dvigom iz morja so popolno nasprotje Škocjanskim jamam, saj je na tem območju tudi mnogo lokacij, kjer kozmične energije s svojimi duhovnimi impulzi pridejo v stik z Zemljo. Kraji nosijo v

Vhod Reke v podzemlje - čudovita umetnina narave

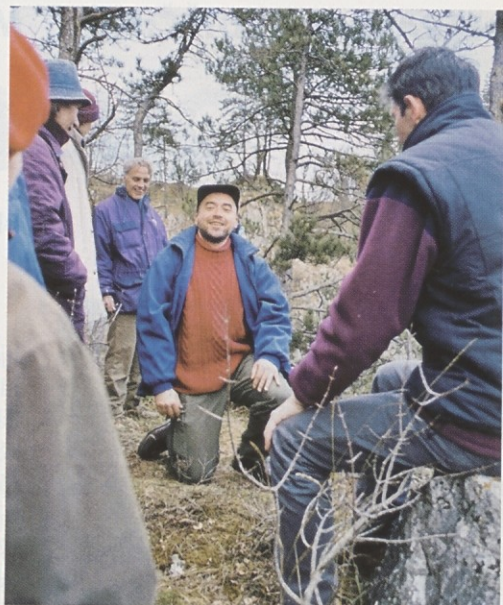
Slika levo:

Visoko nad morjem se iz Devina proti Sesljanu vije izredno lepa sprehajalna pot, ki vsakič znova očara številne obiskovalce.

To je tudi kraj, kjer kozmične energije s svojimi duhovnimi impulzi pridejo v stik z Zemljo.

Slika desno:

Tudi na območju škocjanske udomice, ki sicer nosi v sebi močno kvaliteto zemeljskih energij, obstaja majhen prostor - vzpetinica, kjer se duhovni impulzi vesolja spojijo z Zemljo. Geomanti tak kraj imenujejo genius loci in predstavljata zavest prostora.

sebi kvaliteto sproščenosti in kreativnosti in spodbujajo k temu, da uporabimo razum v kreativni smeri - za ustvarjanje.

Križ pri Sežani je bil naša končna postaja, saj simbolno predstavlja tudi naslednje stanje v evoluciji človekove zavesti, ki je integralna, celostna, ekološka in upošteva vse dosedanje faze, ki se v njej medsebojno prepletajo. Križ ima energijske lastnosti stabilizacije in ozemljitve. S temi lastnostmi je v nas utrdil vse kvalitete, ki smo jih postopoma osvajali v delavnicah.

Tečaj smo končali polni nove življenjske energije in bogatejši za spoznanje, da smo nepogrešljiv del neke celote, ki živi kot ogromen organizem in znotraj njega ima vsak, še tako nezaten delček, svojo nujno in pomembno vlogo, ki omogoča, da celota skladno deluje. Ta organizem je naš planet Zemlja, edini dom, ki ga imamo in v katerem nismo in ne moremo biti sami. Zato ga poskušajmo razumeti in z njim spoštljivo komunicirati. Narava ni naša sovražnica, proti kateri se mora človeštvo bojevati za svoj obstoj ali pa jo do skrajnosti izkoriščati za svoje potrebe. Zgodovina in sedanost nas učita, da je to popolnoma nesmiselno početje, zato raje pomagajmo naravnim procesom vzdrževati in ohranjati Zemljo zdravo in vitalno; le na ta način bomo ostali zdravi in vitalni tudi sami!

Povabilo na jesenski tečaj geomantije na Krasu

Osebna ekologija Celosten odnos do narave Senzibilizacija čutil

Ciklus petih srečanj v Škocjanu (14. 9.), Križu (27. 9.), Svetem (12. 10.), Štanjelu (25. 10.), Sesljanu (9. 11.), Devinu (22. 11.)

- Osebna ekologija: povezanost z Zemljo, naravna odpornost in moč, vitalnost
- Celostno doživljanje kulturnih in geomantičnih počel krajine – Krasa
- Kras – odkrivanje temeljnih naravnih danosti z metodo branja prostora
- Človek in bivalni prostor – ekologija svojega doma
- Osnovne polarizacije v naravi in človeku: yin in yang
- Spoznavanje znanja in modrosti sodobne geomantije
- Premagovanje zastarelih stereotipov v odnosu do Zemlje
- Razumevanje narave vitalnih in ustvarjalnih energij - uporaba za sprostitve in zdravje
- Učenje telesnih drž in reakcij
- Senzibilizacija čutil – zaznavanje, čustvovanje, mišljenje, intuicija
- Občutljivost za pozitivne energije narave in dovtetnost za zaznavanje s čutili
- Uporaba geomantičnih veščin sinhroniziranja z naravo
- Vaje sproščanja in obnavljanja energije na izbranih lokacijah
- Osnovne orientacije do prakticanja sodobne meditacije
- Komunikacija z naravo in okolico – kinestetično, avditivno in vizualno
- Odpiranje latentnih potencialov v posamezniku – dovtetnost za lastno energijo
- Poglobljanja v lasten kreativni proces
- Celosten odnos do narave in okolice

Rok prijave: 9. 9. 2003

Informacije: 05/764 12 10 ali 031/559 553

Robi Lavin, Križ 157, 6210 Sežana

NA KRASU ŽIVI VEČKOT STO VRST KOBILIC

Blaž Šegula

Primorski in deloma notranjski Kras sta pravi raj za rastline, metulje, hrošče, škržate in še in še. Kobalic je toliko vrst, da ljubitelju teh žuželk ni treba hoditi ne vem kam. Tod jih ima na pladnju in mu je za marsikatero vrsto prihranjena pot celó v Dalmaciji. Če gremo poleti po stari cesti le nekaj kilometrov od Vrhnike proti Logatcu, slišimo celo skozi odprto okno avtomobila oglašanje kobalic, ki so značilne za Primorsko. Veliko vrst kobalic, ki v Evropi naseljujejo južna območja Francije, Italije in Balkanskega polotoka, Istre ter Kvarnerja, najdemo tu. Na Kraškem robu najdemo kar nekaj izrazito sredozemskih vrst. Podatek, da živi v srednji Evropi 160 vrst kobalic in od tega 140 vrst v Sloveniji, kaže na močan submediteranski vpliv. Prav te izrazito toploljubne vrste kobalic prispevajo k tako velikemu številu najdenih vrst. Najmanj 80 % vseh kobalic najdemo na krasu; nekatere nikjer drugod!

Kobilice so pomembne v prehranjevalni verigi. Žužkojede ptice, dvoživke in plazilci se pretežno hranijo z njimi. Seveda pa je raznovrstnost kobalic kazalnik človekovega poseganja v okolje. Mislim na njegovo izsuševanje močvirnih predelov, ki vpliva na upadanje števila higrofilnih vrst, prav tako mislim tudi na neredno košnjo travnikov, posledica česar je upadanje števila vrst nekaterih kratkotipalčnic, saj živijo v nizkih travah. Poleg človekovega vpliva igra pomembno vlogo tudi spreminjanje klime. Vse bolj suha in vroča poletja povzročajo prehitel razvoj in večji razplod termofilnih vrst. Tople zime z veliko vlage so za razvoj kobalic manj ugodne, saj takrat razne plesni, bakterije in virusi bolj napadajo njihova jajčeca.

Škoda, ki jo delajo kobilice, je odvisna o prekomerne množitve določene vrste. Na to vplivata temperatura in vlaga v obdobju razvijanja jajčec in pozneje ličink. Vsem toploljubnim kobalicam godijo visoke poletne temperature, zato je v takih razmerah tudi njihov razplod velik. Bolj ko gremo na jug, več je kobalic. Pri nas jih je zato največ na Primorskem.

Glede hrane kobilice niso izbirčne. Rastlinojede vrste jedo kar vse po vrsti, zato ne menjajo okolja, čeprav imajo dobro razvita krila. Izjema je kobalica selka, ki se ob prereznožitvi seli na velike razdalje. Vloga kril pa je, seveda, tudi oglašanje samcev in vabljenje samic. Vrstam kobalic, ki imajo krila razvita samo do ene tretjine svojega telesa, ali tiste, ki imajo krila zelo zakrnela, služijo ta izključno za cvrčanje.

Med kobalicami ne prihaja do tekomovalnosti med vrstami in do medsebojnega izpodrivanja vrst, zato lahko opazimo na določenem travniku zelo veliko število njihovih vrst, ki mirno prenašajo druga drugo. Pri prekomerni razmnožitvi kobalic se v določenih letih opaža količinsko zmanjšanje pridelka, ne pa tudi kvalitativno. Stanislav Gomboc omenja škodo, ki so jo kobilice povzročile leta 1993 na travnikih Planinskega polja, vendar je škoda naših kobalic majh-

na in še to le občasna. Bolj bomo opazili po kobalicah obržto listje okrasnega grmičevja in rož na vrtovih. To je poleg gosenic delo kobalic dolgotipalčnic predvsem v nočnem času.

Kobilice (*Saltatoria*) delimo na dolgotipalčnice in kratkotipalčnice. Poenostavljeno lahko rečemo, da so dolgotipalčnice nočne živali in kratkotipalčnice dnevne. Samci dolgotipalčnic se oglašajo z drgnjenjem prednjih kril med seboj, samci kratkotipalčnic pa se oglašajo z drgnjenjem notranje strani stegen zadnjih nog ob prednja krila. Vsem znani dolgotipalčnici sta poleg kobalic, kot sta drevesna zelenka in velika zelena kobalica, ki zvečer rada pri prižgani luči prileti na osvetljen zid, tudi bramor in poljski muren. Kratkotipalčnice so vse drobne kobilice, ki nam na travniku poskakujejo izpred nog. So rastlinojede, medtem ko so dolgotipalčnice tudi mesojede in se včasih zro med seboj.

Samčke kobalic ločimo od samiček ne samo po oglašanju, pač pa tudi po obliki. Samičke dolgotipalčnic imajo dolgo leglo, ki je včasih ravno, včasih pa je močno zakrivljeno navzgor. Jajčeca samičke odlagajo v dele rastlin ali v zemljo. Težje je ločiti med samčki in samičkami kratkotipalčnic. Pri njih nam pomaga velikost, saj so samičke znatno večje in pri mnogih vrstah imajo manjša krila kot samčki. Tudi samičke kratkotipalčnic odlagajo jajčeca v rastline in zemljo.

Določanje vrst pri kobalicah je včasih zelo težavno. Nekateri rodovi imajo veliko vrst ali celo podvrst, ki so si tako podobne, da jih lahko ločimo le s pomočjo opazovanja skozi povečevalno steklo. Razlikujejo se po poteku žil na prednjih krilih in po dolžini kril, po obliki spolnih priveskov, po obliki vratnega ščita in podobno. Ker se samci večine kobalic oglašajo, jih lahko ločimo tudi po načinu in trajanju petja - cvrčanja. Nekateri vrste oddajajo nam neslišni ultrazvok, nekatere pa se sploh ne oglašajo, ker imajo krila popolnoma zakrnela.

V tem sestavku predstavljam in opisujem le nekaj vrst kobalic, ki so značilne samo za naš notranjski in primorski Kras. Nekateri naseljujejo le Kraški rob in jih globlje v notranjosti Slovenije ne bomo našli. To so sredozemske vrste, ki potrebujejo zelo toplo in suho podnebje. Pri nekaterih vrstah opisujem njihovo oglašanje, če je značilno in gre v uho, kot pravimo. Marsikateri vrste kar tako ne bi našel, a mi je pri tem pomagal njen samec s svojim petjem. Nekateri dolgotipalčnice se pred nevarnostjo kar spustijo na tla in jih v travi ne najdemo več, ker se potuhnejo. Druge vrste pa bežijo in skačejo ali na kratko razdaljo letijo. Take so lažji plen za naš fotoaparatus. Če nas zanima svet kobalic, bomo dolgotipalčnice najlažje našli jutraj. Tedaj se te kobilice rade grejejo na jutranjem soncu na širokolistnih rastlinah na robovih gozdov ali v grmovju - na primer na robidovju. Kratkotipalčnice bo tudi najbolj primerno opazovati jutraj, ko je še hladno in so zato še dokaj negibne.

Pri opisu posameznih kobalic zaradi boljšega razumevanja uporabljam izraz zgornja in spodnja krila, čeprav se praviloma imenujejo prednja in zadnja. Dr. Peter Us jih je imenoval pokrovke in krila, kar je najbolj ustrezno.

Acrometopa macropoda

Ta sredozemska dolgotipalčnica, ki s krili presega razpon 10 cm, ima kar nekaj posebnosti. Spodnja krila so daljša od zgornjih in pri samcu daleč presegajo zadek. Ima najdaljše noge med vsemi pri nas živimi kobalicami. Ima pa tudi najdaljše tipalke, ki so rumeno obarvane in dosežejo do 20 cm. Zapuščeni travniki z grmovjem ali podivjano vinsko trto na Primorskem so kot nalašč zanjo. Samca izda visok, glasen in prodoren cvrk "zzzzzzzzzz-ck", kar traja približno dve sekundi, nakar se po nekaj sekundah ponovi. Če se srečata tekmeča, se oglašata samo z jeznim "ck".

Barbitistes ocskayi

Vrsto najdemo na Primorskem na robovih gozdov ali pod posasmeznimi drevesi. Sonči se sredi dneva na grmovju - na primer na ruju. Rada obžira hrastovo listje. Velika je do 22 mm. Ima dokaj zakrnela krila. V tem rodu je najlepše obarvana. Samček ima izrazito zavite spolne priveske v obliki črke S.

Eupholidoptera chabrieri

Izredno lepa, kovinsko zelena obarvana dolgotipalčnica živi na primorskem Krasu. Dejavnost je zlasti ponoči. Samčka slišimo iz grmovja ob kakšni poti ali kolo vozu. Oglašja se z enosekundnim "žvrek" v nekajsekundnih presledkih. Je pretežno rastlinojeda mediteranska vrsta, ki pa se ne brani tudi kruha, če ji ga ponudimo. Velika je od 20 do 30 mm.

Sepiana sepium

Je manjša od tretje predstavljene vrste kobalic. Naseljuje primorski Kras. Rajši je pri tleh nepokošenih trav ali nizko v grmovju. Prepoznamo jo po rahlo vijoličasto obarvanem spodnjem delu glave in črno obarvanem vratnem ščitu, ki je belo obrobjen. Samčev zvok je komaj slišen in spominja na oglašanje drevesne zelenke iz velike razdalje. Nепrekinjen "s, s, s, s" traja brez prestanka tudi nekaj minut. Zvok je slišen le na nekaj metrov. Ko se približamo, utihne. Na bilki sedi navpično z glavo navzgor, medtem ko pri drevesni zelenki, ki najraje poje visoko v krošnji drevesa, to ni pravilo.

Acrometopa macropoda

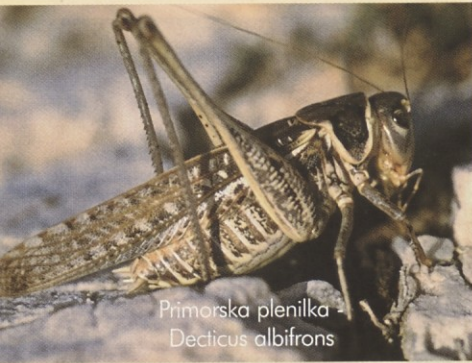
Barbitistes ocskayi

Eupholidoptera chabrieri

Sepiana sepium

Primorska plenilka -
Decticus albifrons

Kraška sedlarke
Ephippiger discoidalis

Žagarica - Saga pedo

Psorodonotus fieberi

Primorska plenilka - *Decticus albifrons*

Sredozemska dolgotipalčnica je skupaj s krili velika 10 cm. Lahko bi rekli, da je poleg žagarice največja roparica. Druge kobilice napada tudi v letu. Škodo dela na poljih, saj je semena žit. Samca prepoznamo na več deset metrov daleč po zelo glasnem "tik, tik, tik, tik, tik, ...", ki traja neprekinjeno tudi deset minut ter spominja na hitro tiktakanje ure. Veliko pojočih samcev je bilo mogoče videti v juliju 2002 na Kraškem robu pri Hrastovljah pa tudi v dolini Rižane med vinogradi in v koruzi.

Kraška sedlarke - *Ephippiger discoidalis*

Posebno obliko tej sredozemski kobilici daje sedlasto upognjen vratni ščit. Od tod je dobila tudi ime. To je kobilica, ki ni prav nič plašna. Lahko jo celo primemo v roko, pa nam bo pokazala, kako poje. Njen zelo visok, hiter in prodoren "cvi, cvi, cvi, cvi" se sliši tudi na razdaljo deset in več metrov, seveda odvisno od sposobnosti za sprejemanje visokih frekvenc naših ušes. Njej najbližja sorodnica je evropska zelena sedlarke (*Ephippiger ephippiger*), ki se loči od nje po črno obarvanem zatilju, kraška sedlarke pa ima rdeče rjavo obarvano zatilje. V Nemčiji in drugod po Evropi je zelena sedlarke na seznamu zelo ogroženih vrst. Izkušeni poznavalec ju lahko loči po oglašanju. Kraško sedlarke bomo kaj hitro našli na Slivnici in tudi na Nanosu. Rada se zadržuje na grmičjih sredi travnikov, medtem ko je zelena sedlarke raje na gozdnem obronku in je redkejša, vendar jo bomo našli še kje drugod v Sloveniji. Na otoku Krku bomo, na primer, našli kar dve vrsti kraške sedlarke - *E. discoidalis major* in *minor*. Obe opisani vrsti najdemo do konca oktobra.

Žagarica - Saga pedo

Žagarica je naša največja dolgotipalčnica, saj doseže v dolžino do 80 mm, z leglom 120 mm. Podobno kot bogomoljka je izrazito mesojeda in se hrani pretežno s kobilicami. Največkrat je zelene barve, obstaja pa tudi rjavo obarvana, ki je redkejša. Krila ima popolnoma zakrnela. Je bolj nepadalna od bogomoljke in se v samoobrambi vrže na hrbet z razširjenimi nogami. Je topoljubna kobilica. Na žrtev preži v visoki travi ali nizkem grmovju. Močni trni na nogah ji omogočajo, da plen lažje zgrabi. Samcev ne bomo našli, saj se samica razmnožuje partenogenetsko (z neoplojenimi jajčeci). Na sliki prikazana je bila fotografirana na Kraškem robu pri Hrastovljah (ob železniški progi). Je ranljiva vrsta in marsikje v južni Evropi pred izumrtjem.

Psorodonotus fieberi

Velika sredozemska dolgotipalčnica (do 38 mm) temno rjave do olivno rjave barve naseljuje travnike na visokih hribih notranjskega in primorskega Krasa. Težko jo je najti, saj se, skrita v visoki gosti travi, ob nevarnosti vrže na tla in je ne najdemo več. Samca izda glasen "žvrek, žvrek, žvrek, žvrek". Med posameznimi zlogi je polsekundni odmor. Oglašanje je zelo podobno oglašanju samcev vrste *Eupholidoptera chrabrieri*. Na sliki prikazani samec je bil fotografiran v juliju 2002 na travniku blizu Koritnic pri Pivki, kjer se jih je oglašalo kar nekaj.

Med folidopterami je na krasu zelo pogosta *Ph. Fallax* in *PH. Littoralis*. Slednja se glasno oglašuje "žrrrrrrrr" že ob stari cesti Vrhnika-Logatec. Na Krasu najdemo še veliko vrst grilov, sorodnikov murnov, v podzemskih jamah pa dve jamski kobilici - *Troglophilus cavicola* in *neglectus*.

Jamska kobilica -
Troglophilus sp.

Jamska kobilica - *Troglophilus* sp.

V večini kraških jam bomo našli kar obe vrsti. So majhne kobilice, ki potrebujejo stalno temperaturo in vlago. Živijo v temi ali poltemi. Hranijo se z razpadajočimi organi in rastlinami. Največ jih najdemo blizu vhodov v podzemne jame, saj ponoči iščejo hrano tudi zunaj jam. Prikazana jamska kobilica je bila fotografirana v Tkalci jami v Rakovem Škocjanu.

Oedaleus decorus

To sredozemska kratkotipalčnica živi na krasu od Kraškega roba proti morju, našli pa jo bomo kjerkoli na Kvarnerju in v Dalmaciji. V Srednji Evropi je zelo redka. Med lêtom pokaže svetlo zeleno obarvana spodnja krila. Je odlična letalka, velika do 35 mm.

Žagasta kamenka - *Prionotropis hystrix*

Izrazito sredozemska vrsta sodi v družino spak. Njena barva včasih tako sovпада z barvo kamna, da jo komajda opazimo. Je izredno masivna in je med največjimi ali bolje rečeno najtežjimi evropskimi kratkotipalčnicami. Samica je do 45 mm velika. Ko jo splašimo, le s težavo odskoči. Hitro se utruji in se raje naredi mrtvo. Najdemo jo na Kraškem robu. Pogostejša je v Dalmaciji, na Kvarnerju in v Hercegovini.

Nosata saranča - *Acrida ungarica*

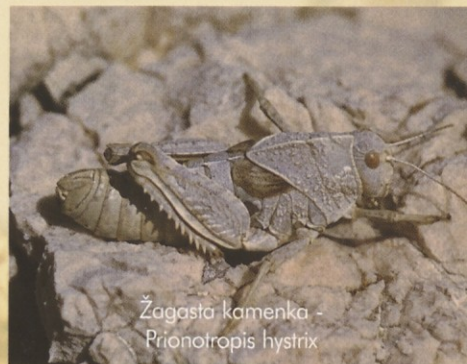
Je prav tako sredozemska vrsta. Kar dobro jo moramo pogledati, da v njej prepoznamo kobilico. Njene debele tipalke so piramidaste oblike. Zaradi razpotegnjene glave in telesa (do 60 mm) je med najdaljšimi evropskimi kratkotipalčnicami. Je rastlinojeda. Se ne oglašča, čeprav ima zelo dobro razvita krila in dobro leti. V lêtu jo lahko kaj hitro zamenjamo s samcem bogomoljke, ki je prav tako spreten letalec. Je izrazito toploljubna vrsta, ki jo z malo več sreče najdemo na Kraškem robu od julija do oktobra. Pogostejša je v okolici Fiese in Ankarana, v Dalmaciji in na Kvarnerju pa tudi v stepskih predelih Madžarske.

Stauroderus scalaris

Nemci ji pravijo gorska kobilica. V Sloveniji je malo najdišč. Najlažje jo bomo našli v juliju in avgustu na Slivnici in to prav tam, kjer se v dolino spuščajo zmagarji in padalci. Njeno oglašanje je kar glasno "tr, tr, tr, tr, ...". Med kratkim letom klopota s krili. Je toploljubna kobilica, ki rada živi na suhih gorskih travnikih. Je lokalno razširjena, tako da jo, na primer, na Nanosu nisem našel. Omenjam jo, ker je marsikje v Evropi zelo ogrožena.

Oedaleus decorus

Žagasta kamenka -
Prionotropis hystrix

Nosata saranča -
Acrida ungarica

Stauroderus scalaris

Euchorthippus declivus

Egipčanska kobilica
(*Anacridium aegyptium*)

Oedipoda germanica

Euchorthippus declivus

Samček te drobne južnoevropske kobilice ima stožčasto oblikovano konico zadka. Njegovo oglašanje se sliši nekako takole: "sss, sss, sss, sss, sss" in en zlog traja pol sekunde, med dvema zlogoma pa je sekundni premor. Je znatno manjši (18 mm) od samice (30 mm). Na Krasu je številčno najbolj zastopana kobilica iz naddružine poljskih kobilic in jo najdemo na pokošenih in nepokošenih travnikih že od Nanosa naprej proti zahodu in jugu vse do obale. Ob prerezamnožitvi dela opazno škodo na travnikih. Njegov bratranec *E. pulvinatus* živi tudi drugod po Sloveniji na določenih lokacijah. Od prvega se loči po daljših krilih ter po svetlejši, bolj blede barvi. Obe vrsti najdemo od julija do oktobra.

Egipčanska kobilica (*Anacridium aegyptium*)

Je največja evropska kratkotipalčnica. Samica doseže v dolžino do 70 mm. Je zelo podobna kobilici selki, zato jo lahko z njo zamenjamo. Je izredno dobra letalka. Odrasle primerke opazimo šele septembra in potem tja vse do maja naslednjega leta, saj je ena izmed redkih kobilic, ki prezimi. Je izrazito sredozemska vrsta. Najdemo jo na Kraškem robu, pozimi pa kje ob obali. Na sliki prikazana je bila fotografirana v Ankaranu. Njena sorodnica je laška kobilica - *Calliptamus italicus*, katere samica je velika do 40 mm, in jo najdemo skoraj na vseh suhih traviščih po Sloveniji. Značilne zanjo so rdeče obarvane golenice zadnjih nog ter rdeče obarvana spodnja krila, ki se vidijo med letom.

Oedipoda germanica

Barva te kobilice se spreminja glede na podlago, kjer živi. Običajno je temna, če pa jo najdemo na belem apnencu, je skoraj bela s temnejšimi progami na krilih in stegnih. Spodnja krila so rdeče barve, za razliko od sorodnice *Oedipoda caerulea*, ki ima modro obarvana spodnja krila. Rada ima kamnite planjave z bomo travo ter veliko sonca. Našli jo bomo tudi na kakšni gozdni makadamski cesti. Je ogrožena po vsej Evropi.

Med kratkotipalčnicami bomo na Primorskem našli majhne vrste kobilic *Paratetrix* in *Tetrix* ter veliko vrst poljskih kobilic iz rodu *Chorthippus*, *Stenobothrus* in *Omocestus*.

Na koncu moram pripisati, da imamo - žal - slovenska imena le za nekaj družin, vrst in rodov kobilic. Zato vse v tem sestavku opisane predstavljam z latinskimi imeni.

Mag. Blaž Šegula, dr.vet.med. -
Kmetijski inštitut Slovenije, Ljubljana

Literatura:

Bellmann, H., 1993: Heuschrecken - beobachten, bestimmen.- Naturbuch Verlag, str. 348
Us, P., 1992: Fava ortopteroidnih insektov Slovenije.- SAZU, Biološki inštitut Jovana Hadžija, str. 314, Ljubljana

Sodelovanje
revije Kras in podjetja
Hortikultura iz Sežane

DIVJA KOSTANJA PRED VOJAŠKIM POKOPALIŠČEM V SVETEM ZDRAVLJENA

Uredništvo

Mogočnih divjih kostanjev, ki krasita vhod na pokopališče iz I. svetovne vojne v vasi Sveto na Krasu, kostanjev zavrtač ne bo uničil. Robert Rogič, samostojni podjetnik in lastnik sežanske Hortikulture, ki skrbi za hortikulturno podobo Sežane in že nekaj let uspešno zdravi zaradi zavrtača prizadete divje kostanje po Sloveniji, je v maju 2003 iniciral iz posebnih plastičnih ampul pod lubje obeh kostanjev sistematični insekticid. Preparat bo najmanj dve leti uničeval milimeter velike zavrtačeve gosence. Te za svoje prehranjevanje srkajo listne sokove, zaradi česar se listje suši. In preparat bo tudi preprečeval, da bi se iz prve spomladanske generacije zavrtačevih metuljkov, točneje iz njegovih odloženih jajčec na spodnjih straneh listov in iz njih izleženih gosenic, ki se zabubijo, da na koncu iz njih izletijo kostanjevi zavrtači nove generacije, razvile druga, tretja, četrta zavrtačeva generacija. Toliko generacij ličink kostanjevega zavrtača namreč vsako leto ogroža kostanjevo listje!

Robert Rogič je izmeril obseg kostanjevega debla in izračunal, koliko ampul s kemičnim pripravkom - sistematičnim insekticidom bo treba namestiti.

Ker tvorita divja kostanja ambient vojaškega pokopališča v Svetem, je uredništvo revije Kras s posredovanjem Upravne enote Sežana 15. maja 2003 pridobilo soglasje Sektorja za vojna grobišča Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve. Soglašajo, da je brezplačno zdravljenje obeh kostanjev, ki ju je napadel kostanjev zavrtač, prevzel samostojni podjetnik Hortikultura Robert Rogič iz Sežane.

Robert Rogič je na našo prošnjo v nedeljo, 18. maja dopoldne namestil kakšnih trideset centimetrov nad tlemi v divja kostanja pred vojaškim pokopališčem v Svetem ampule s cepivom. In to po vsem obodu obeh drevesnih debel v medsebojni razdalji 18 centimetrov. Za vsako ampulo je zvrtil pod lubj ustrezno debelo in dolgo luknjico, vanjo s posebno napravo zabil plastično cevko ter nanjo pritrdil ampulo s kemičnim pripravkom - cepivom. V vsaki ampuli ga je šest mililitrov in to pod tlakom 0,2 bara. Tako je tlak cepiva v ampuli izenačen s pod pritiskom, ki ga ustvarja drevo s svojo fotosintezo, ko iz korenin črpa zemeljske sokove navzgor v liste. Z njimi, seveda, tudi cepivo iz ampul. Ker je bilo vreme lepo, sta kostanja po Rogičevi oceni cepivo izčrpala iz ampul v enem dnevu in je bilo ampule mogoče odstraniti in varno odložiti kot odpadke že naslednji dan.

Ko poročamo o začetem zdravljenju divjih kostanjev pred pokopališčem v Svetem, je na nekaterih listih mogoče opaziti posamične rumenorjave pege, ki so jih s sesanjem listnih sokov povzročile zavrtačeve ličinke njegove letošnje prve generacije. Te so se izglele iz odloženih jajčec v aprilu in začetku maja ter že naredile kostanjema nekaj škode. Ličink druge zavrtačeve generacije bo bistveno manj, ker po zaužitju listnih sokov s cepivom poginejo. Ličink tretje zavrtačeve generacije pa, tako napoveduje Robert Rogič, skoraj zagotovo ne bo več. Morda le tiste, ki so se ali se bodo razvile iz odloženih jajčec, ki so jih prinesli zavrtači z morebitnih bližnjih divjih, nezdravljenih kostanjev.

Ker se je opisano zdravljenje divjih kostanjev pred uničujočim zavrtačem obneslo in dokazalo, da je mogoče vsak divji kostanj skoraj zanesljivo zavaruвати pred tem škodljivcem, revija Kras pripravlja skupaj z Rogičevim podjetjem Hortikultura za jesen 2003 v Sežani delavnico, ki bo predstavila ogroženost divjih kostanjev zaradi zavrtača in udeležence poučila, kako ravnati, da divji kostanji pri nas ne bi umirali.

Nameščene ampule s cepivom, ki je prepojilo kostanjeve žepke pod lubjem in liste.

Predstavitev razstave o vasi Sveto - I. del

ZGODOVINSKI UTRIP SVEČANSKEGA ŽIVLJENJA

Jasna Fakin

Vas Sveto blizu Komna je ena izmed redkih ohranjenih kraških biserov v bližnji komenski okolici, ki še izžareva glavne kulturne in naravne značilnosti kraške pokrajine. Mimoidočemu obiskovalcu vasi se pri sprehajanju po vaških ulicah in občudovanju njenih kraških arhitekturnih lepot, ki ob skromno majhnem številu novo nastalih modernih bivališč kar žarijo, zazdi, kot da burni časi zgodovine vasi niso nikoli prizadeli. Vendar še zdaleč ni tako, saj so Svečani za svoj obstanek in razvoj še kako trpeli, se borili in trdno delali za boljši jutrišnji dan.

Njihova prehojena pot v preteklosti je bila polna pregrad in ovir, ki so jih postavljali tako nosilci treh različnih političnih oblasti - avstro-ogrske, italijanske in jugoslovanske, ki so vsaka s svojo politiko oblikovale tukajšnje življenje pa tudi pokrajinske značilnosti in uničujoče naravne katastrofe. Kraški svet s svojo kamnito, z včasih manj poraslo pokrajino, močno burjo, manj rodovitno zemljo, s poletno sušo in točo še zdaleč ni nudil Svečanom najboljših pogojev za življenje.

Vendar se domačini, kot trmasti in vztrajni Kraševci, niso nikoli uklonili in predali hudim pritiskom sovražnih sil in naravnih usod. Oblikovali so svojo pestro zgodovinsko pripoved, ki je mlajšim rodovom dobra učiteljica za prihajajoče dni.

Pogled na vas Sveto.

Uvodne misli

To so uvodne besede etnološko-zgodovinske razstave s naslovom **Zgodovinski utrip svečanskega življenja**, ki sem jo pred letom za vaški svečanski praznik, na god sv. Tilha - 1. septembra, postavila v znameniti cerkvi v Svetem pri Komnu. Kot mlada univ. dipl. etnologinja, profesorica zgodovine, predvsem pa domačinka - doma iz Komna - in raziskovalka načina življenja na Krasu, sem z razstavo želela Svečanom in drugim obiskovalcem Svetega in Krasa sploh predstaviti nekdanji utrip življenja v vasi, predvsem v času med prvo in drugo svetovno vojno.

Sonce in sence v kraškem kamnu.

Večino predstavljenega gradiva sem zbrala pri pisanju zgodovinske in etnološke diplomske naloge na Filozofski fakulteti v Ljubljani z naslovom **Razvoj turizma v Komnu in okoliških kraških vaseh v času med prvo in drugo svetovno vojno** in iz etnološke seminarske naloge z naslovom **Način življenja v kraški hiši na osnovi predstavitve dveh domačij v Svetem pri Komnu**.

Pri raziskovanju in zbiranju informacij za pričujoča dela sem v arhivih in pri pogovorih z domačini dobila precej zanimivih podatkov tudi o zgodovini Svetega. Ne-

Zapuščena svečansko domačija

precenljive informacije sem zlasti zasledila pri prebiranju člankov v časopisih, ki so izhajali v obdobju med obema vojnoma, in sicer v *Edinosti* in *Goriški straži*. Neznani pripovedovalci, večinoma domačini, so v letih od 1918 do prepovedi izhajanja slovenskih časopisov leta 1928 bralce širom po svetu seznanjali o vaškem svečanskem dogajanju. Ker članki predstavljajo enega izmed temeljnih pisnih virov o zgodovini Svetega in hkrati današnjemu raziskovalcu lokalne zgodovine ponujajo avtentični pogled v takratno življenje, je bil glavni namen razstave prav predstavitev dobljenega gradiva.

Stanovanjski del kraške domačije z balkonom, ki je opravljal funkcijo zunanje veže in prostora za sušenje poljskih pridelkov

Razstava je bila sestavljena iz tém: svečanska kraška arhitektura, opis zgodovinskega časa, posebnost arhitekture vaške cerkve sv. Tilha in zgodovina zvonov, delovanje svečanskega prosvetnega društva »Draga« in vaške godbe ter vaško praznovanje sv. Tilha. V tem, prvem delu obsežnejše predstavitev, predstavljam kraško arhitekturo Svetega.

Naj vas prebiranje razstavljenega gradiva popelje v nepozabni čas dvajsetega stoletja, ko je bilo Sveto del italijanske države in ko so domačini preživljali enega izmed najhujših pritiskov politike vladajočih sil. Predstavljene fotografije so izbrane iz družinskega arhiva Nade Lozej.

KRAŠKA

Prijatelj, kako je pri vas?

Tako pač ni, kot je pri nas!

Pri nas je - Kras.

žive skale, vmes vrtovi

in pa kamniti zidovi:

Tako je pri nas.

In v nas?

Krepka volja, neomajna.

Kakor skale naše stalna,

močno vino črnožarno

gostoljubnost v njem kristalna:

Tako je pri nas!

Mi hočemo jasen glas,

mi ljubimo odkrit obraz:

V tem ne odnehamo niti za las!

Pri nas je - Kras.

(Ljudska)

Ograje balkona - ganka, lesene ali kamnite, so bile v poletnih mesecih vedno polne gorečk, begonj, marjetic in petunj.

Kraševci ni tekmoval z naravo, temveč je z njo resnično soustvarjal

Tako kot v vsaki pokrajini na Slovenskem se je tudi na Krasu in v Svetem v preteklosti izoblikoval svojsten način življenja. Človek je včasih veliko bolj dosledno živel v sožitju s svojim naravnim okoljem, kot je to danes. Tako sta bila kamen in kamnita pokrajina tisti naravni značilnosti, ki sta vplivali na tukajšnje življenje. Obilica kamena, ki se je Svečanom ponujala na vsakem koraku, je vzrok, da mu je bil domači kamen trajno in primerno gradivo pri gradnji njegovih bivališč.

Kamen, kamen, samo kamen, kamen...

če bi odnašali jih dan in noč

in tisočkrat sto let in oberoč,

ne bi odnesli jih milijoni ramen.

In vendar vidiš v belih oknih vaze

s slapovi nageljnov, pri hiši vrt

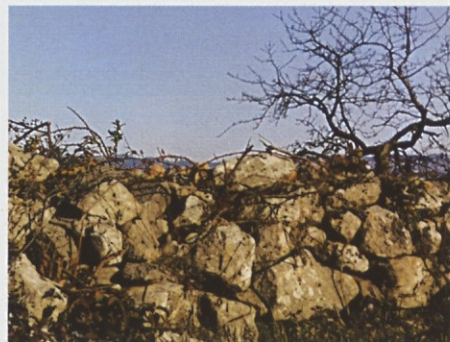
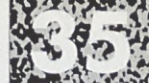
in lanike široke krivih trt

in ajde in vinogradov oaze.

(Alojz Gradnik)

Zaradi obrambne vloge, poleti prikajočega sonca, pozimi pa močne burje, so hiše v Svetem dokaj strnjene, z ozkimi ulicami in domačijami. Domačije so s svo-

Brez cementa zgrajeni suhi zidovi so mejniki polj in travnikov, oznake posestva in edine markacije v tem prostoru.

jim reprezentativnim licem obrnjene navznoter, na dvorišče - borjač, ki predstavlja središče kraške domačije. Na borjaču so vidne glavne funkcije kmetije. Okoli njega so nanizana gospodarska poslopja ter stanovanjska enota.

*Nikjer na naši zemlji,
o dragi bratec, vina ni,
kot kraški naš teran je,
ko v svetli čaši se smeji.*

(Milan Bekar)

*Na ganku dekle rože gleda,
zaliva z vodo jih skrbno,
da prvo cvetje bo imela,
ko fantič se oglasil bo.*

(Narodna)

Mimoidočemu obiskovalcu, ki se sprehaja po ozkih svečanskih ulicah, med visokimi in mrkimi zidovi hiš, ki na ulico kažejo svoj prazen hrbet, se morda zazdi, da so kraške hiše turobne in temačne. Vendar še lepo ohranjene in s tankočutnostjo obdelane mogočne kraške kalone in portoni, ki odpirajo vrata na dvorišča in nato v notranjost hiš, odsevajo dobrosrčnost in gostoljubnost domačinov ter lepotni čut za stavbno oblikovanje.

KULTURNA DEDIŠČINA

Dokaj ugoden položaj domačinov pod avstro-ogrsko oblastjo je omogočal gradnjo in obdelavo domačij

Današnjo podobo je vas, sledeč po letnicah na portalih in vodnjakih, dobila v 19. stoletju, ko so Kraševci živeli pod žezlom avstro-ogrške monarhije. Avstrijska politika je svojim zasedenim narodom dovoljevala dokaj samostojen politični, gospodarski in kulturni razvoj. K izboljšanju gospodarskega položaja sta predvsem pripomogli dobra prometna lega in zaledje trgovskega središča Trsta. Mimoidoča trgovska pot, ki je povezovala notranjost Slovenije s Trstom, je Kraševcem omogočila trgovanje z domačimi poljskimi pridelki, z domačo obrtjo in s soljo.

Zaradi relativno dobrega gnotnega položaja se je že zgodaj uveljavila težnja

po reprezentiranju individualne veljave, kar se je najbolj videlo prav v domačijah, predvsem na bogato klesanih hišnih portalih, konzolah in vodnjakih. Kraševci so bili tudi poznani kot dobri kamnoseki, ki so veliko delali v tujini in svoje izkušnje prinašali tudi v svoje domove in kraje.

Večje in bogatejše je bilo dvorišče, premožnejša in pomembnejša so bili domačija in njeni domači. Vendar so se razlike med bogatejšimi in revnejšimi odsevale le v velikosti domačije in kvaliteti kraških ornamentov, ne pa v arhitekturi. Čeprav si revnejši kmet ni mogel najeti boljšega kamnoseka, se je pri gradnji svojega bivališča poskušal zgledovati po bogatejših stavbah v vasi. Tako je v vasi še danes videti veliko število značilnih kraških hiš in značilnih kraških specifik, kar dela vas privlačno za vsakega gosta - domačega in tujega

Vhod v domačijo, skozi portal, predstavlja najbolj reprezentativni arhitektonski element v arhitekturi kraške domačije. Sestavljen je iz kalone in portona. Pomenil in še vedno pomeni lastnikovo osebno izkaznico in določal je njegov statusni ugled.

Za kraško domačijo so bila značilna majhna okna, predvsem zaradi zaščite pozimi pred burjo in mrazom ter poleti pred vročino. Obdelana so bila s kamnitimi okvirji - jertami. V sredini so imela vzdian železen križ, da ne bi skoznja kdorkoli prišel v hišo.

*Zakaj v tej pokrajini kameniti
je vse lepo in prav,
biti, živeti, boriti se
in biti mlad in zdrav.*

(Srečko Kosovel)

Kraška hiša, ki na ulico kaže svoj temačen, kamnit hrbet, a značilen kraški dimnik.

Stalni problem Svečanov je bila skrb za vodo

Spojenost in sožitje Kraševca z naravo je vidna tudi pri *obdelovanju površin*, ki vas obdajajo z južne strani. Zaradi kamnite pokrajine je na Krasu malo rodovitne zemlje. Ljudje so si pomagali tako, da so s *trudom svojih rok pobirali iz gmajn kamenje* in ga postavljali v velikanske kope in na to površino nanosili zemljo. S pobranim kamenjem so oblikovali *na polju suho zidane zidove-suhozide*, ki še danes dajejo kraškemu svetu tako značilen videz.

Na spojenost Svečanov z naravnim okoljem kažejo tudi *vodnjaki in kali*. Ker tekočih vod Kras ne premore, saj nekaj minut po hudem deževju voda izgine skozi špranje apnenca v podzemne jame, so se v poletnih časih Svečani velikokrat bojevali s hudimi sušnimi obdobji. Problem primanjčkanja pitne vode so rešili z gradnjo *vodnjakov in kalov*.

Za kal so izkopali in uredili prostor na koncu vasi pri zaselku Samči. Tu se je ob dežju nabirala voda, ki je bila predvsem namenjena za napajanje živine. Temu so tudi služile lokve, ki pa so jih predvsem uporabljali za pranje perila in kopanje. Še danes lepo ohranjena lokva je ob kraju Gradišče.

Za pitno vodo so Svečani v drugi polovici 19. stoletja z *rabotami* (s skupnim prostovoljnim delom) zgradili **komunske (vaške) vodnjake oziroma štirne**. V Svetem zasledimo dva vaška - komunska vodnjaka. Enega ob cerkvi, drugega pa v Dolnji

Svečanski kal iz leta 1937.

Ločni portal Obrihtarjeve domačije iz leta 1790. Kaj je za vrati? Mogoče najprej lopa? Ali pa kar dvorišče?

Vaški vodnjak iz 18. stoletja v Britehu

Okno z kamnitimi okvirji - jertami in železnim križem.

vasi. Bogatejše kmetije pa so svoje vodnjake zgradile na domačem dvorišču. Še danes številne lepo oblikovane šape (kamniti obod vodnjaka), odkrivajo skrb Kraševcev za vodo.

*Kraški kali
z ledom so pokriti.
Ptice žejne
nimajo kje piti.*

*Ob večernem žaru
Z brinjev brinovke zlete.
Brinje žeja,
rade bi vode.*

*Človek, srce zlato,
sek v ledu naredi.
V ravnem seku
voda zablesti.*

*Urne kakor misli
Brinovke na kal lete,
v lepi ravni vrsti
se na led prebit spuste.*

*Brinovke pijo vodo.
Izza zida strela dva...
Polni torbi zbitih ptic,
človek – lovec se smehlja...*

(Milan Bekar)

Kamen je na Krasu predstavljal osnovni gradbeni material, ki je hkrati spletel vez med naravo in kulturo. Težko je bilo živeti s kamnom, vendar če sledimo slovenskemu pregovoru: »Če sovražnika ne moreš premagati, mu postani prijatelj«, so Kraševci s kamnom začeli živeti. Zgradili so si bivališča, ki jim niso le omogočila preživetje v tem marsikdaj neprijaznem okolju, ampak so pokrajino hkrati tudi udomačili, ne da bi ji odvzeli njene značilnosti. Tako danes lahko rečemo, da tako kot so iz kamna grajene kraške domačije, zidovi, ki obdajajo bivališča in obdelovalne površine, je **iz kamna sklesan človekov kraški značaj**: Kot kamen je trden, močan, vztrajen, kljubovalen; hkrati pa se ga da obdelovati in postane mehak, čustven, zgovoren in prilagodljiv, sicer tu ne bi zdržal in se ohranil do danes.

*V trdnem zidu grize glad.
človek ni več človek.
Sivi kamen je tvoj drug,
sivi,
mrzli
kamen.*

(Srečko Kosovel)

Jasna Fakin, univ.dipl. etnologinja in kulturna antropologinja, prof. zgodovine - Komen

Vaški vodnjak iz 19. stoletja v Dolnji vasi

Uganka oltarne slike sv. Antona Puščavnika iz Škrbine

NA LESENEM NOSILCU NE DVE PODOBI, AMPAK KAR TRI PODOBE!

Nataša Lapanja Jazbec

Bralcem revije Kras je znano, da imam v restavratorskem delu sliko sv. Antona Puščavnika iz cerkve sv. Antona v Škrbini na Krasu. Meseca maja je bila imenovana strokovna komisija, ki jo sestavljajo dr. Ferdinand Šerbelj iz Narodne galerije, mag. Anica Sirk Fakuč iz Goriškega muzeja in mag. Nataša Lapanja Jazbec. Komisija je začrtala smernice v konservatorskih in restavratorskih postopkih na omenjeni sliki.

Prvi poseg na sliki oziroma na njenem lesenem nosilcu je bil ponovna spojitvev in utrditev lesenega nosilca, ki je sestavljen iz dveh neenakih klanih plošč iz orehovine, ki sta s hrbtne strani obtesana. Ploskvi sem ločila in očistila prahu, ki se je nabral v zarezi. Potem je bilo nujno zamenjati dotrajane mozničke (lesene zagozde) z novimi. Dodanih je bilo tudi nekaj novih lesenih spojk. Dva moznička v obliki lastovičjega repa sta originalna. Na hrbtne strani nosilca je bila nameščena posebna konstrukcija, ki bo preprečevala njegovo morebitno ukrivljanje.

Konservatorica in restavratorica mag. Nataša Lapanja Jazbec med delom na oltarni sliki sv. Antona Puščavnika iz cerkve v Škrbini.

Tako bo spoj obeh ploskev ostal trden oziroma negiben, s čimer se bodo preprečile poškodbe na slikovni površini. V nadaljnjem postopku sanacije lesenega nosilca je v načrtu še dezinfekcija lesa.

Pri odstranjevanju vrhnje barvne plasti iz poznega 19. stoletja se je pojavila nepredvidena težava. Izkazalo se je namreč, da bo do odkritja originala daljša pot, kot smo pričakovali. Med omenjeno preslikavo iz 19. stoletja in odkritim originalom, ki ga dr. Šerbelj po opravljenih sondah datiral na začetek 17. stoletja ali celo v pozno 16. stoletje, je namreč še ena preslikava, ki pa je zelo slabo ohranjena. To dejstvo je postopek odkrivanja originala podaljšalo. Sliko moramo obravnavati tako, da bom postopoma odstranjevala obe preslikavi, ki bosta sproti dokumentirani. Šele z njuno odstranitvijo bomo prišli do originala, ki bo obravnavan v smislu restavratorskih postopkov tako, da nam bodo omogočili ponovno podoživeti podobo izvirnika.

Zaradi boljšega poznavanja tehnologije slikarskih površin so bili s slike vzeti barvni vzorci, ki jih bodo analizirali v Restavratorskem centru Slovenije v Ljubljani. Laboratorijski izsledki bodo gotovo v pomoč pri nadaljnjem delu in primerni prezentaciji slikarskega izvirnika.

O nadaljnjih postopkih in ugotovitvah ali pa že o dokončnem odkritju originala in o končanem konservatorskem in restavratorskem postopku bom poročala takoj, ko bodo na voljo nove informacije.

Mag. Nataša Lapanja Jazbec, univ. akad. slikarka - konservatorica in restavratorica, Sveto

Restavriranje oltarne podobe sv. Antona Puščavnika iz Škrbine

IZZIV ZA STROKO

Ferdinand Šerbelj

Za boljše razumevanje vmesnega poročila o konservatorskem in restavratorskem posegu na oltarni sliki sv. Antona Puščavnika iz škrbinske cerkve ponatiskujemo mnenje dr. Ferdinanda Šerbelja, kustosa za terenski študij v Narodni galeriji v Ljubljani. On namreč vodi delo strokovne komisije, ki spremlja konservatorski in restavratorski poseg mag. Nataše Lapanja Jazbec. In napisal bo tudi končno strokovno poročilo o njem!

Ob širokem spektru strokovne dejavnosti (pisanje študij in člankov, urednikovanja, pripravljanja razstav doma in v tujini, predavanj, vodenj ekskurzij) se dr. Ferdinand Šerbelj ob vsem tem še posebej posveča raziskavam baročnega slikarstva. O tem je napisal že več razprav in pripravil nekaj razstav, med katerimi je bila poleti 2002 doslej najobsežnejša razstava *Baročno slikarstvo na Goriškem* s spremljajočima katalogoma v slovenskem in italijanskem jeziku. Pred tem je širši kulturni javnosti z razstavo in katalogom na novo odkril goriškega baročnega slikarja Antonia Parolija, katerega dela najdemo tudi na Krasu, npr. v podružničnih cerkvah sv. Mihaela v Lipi, Marije Device v Oberšljanu pri Komnu in sv. Egidija (sv. Tilna) v Svetem (Predstavitev teh del je objavljena v 19. številki revije Kras, januar 1997). Pred leti pa je pripravil pregledno razstavo o ljubljanskem baročnem slikarju Antonu Cebeju, rojenem v Šturjah na Vipavskem, v današnjem delu Ajdovščine.

Uredništvo

V velikem oltarju župnijske cerkve v Škrbini na Krasu je slika cerkvenega patrona sv. Antona Puščavnika. "Postaven" marmorni oltar pritegne pozornost obiskovalca, toda 87x133 cm velika slika ne vzbuja nobenega zanimanja, saj je skromen podobarski izdelek iz 19. stoletja, kakršnih je veliko po naših cerkvah. Takšno prepričanje o tej sliki je veljalo vse do pred kratkim, ko je to, na desko slikano podobo prevzela pod drobnogled restavratorica Nataša Lapanja Jazbec iz Svetega. Njeno izurjeno oko in potrpežljive roke so spremenile dosedanje mnenje o tej sliki. S sondiranjem je namreč ugotovila, da je pod vidno podobo še ena, torej mnogo starejša in dobro ohranjena podoba. Očiščeni kvadranti podobe namreč opozarjajo, da imamo opraviti z nekim kakovostnim delom, ki je morda iz zgodnjega 17. stoletja, lahko pa je slika starejša še za kakšno desetletje.

Na tej stopnji restavratorskega posega seveda lahko le ugibamo. Gotovo je samo to, da imamo pri tej sliki opraviti z razmeroma dobro ohranjenim in kakovostnim delom, lahko iz pozne renesanse, verjetneje iz poznega manierizma, to je iz stilnega obdobja, ki ga v pokrajinah v tesnejšem stiku z Italijo zaznavamo od poznega 16. stoletja vse do začetka 17. stoletja. Slikarskih izdelkov iz tega obdobja je bilo v kraških cerkvah prav gotovo nekaj. Toda z razcvetom baročnih prenov cerkvâ in novogradenj se je veliko starejšega cerkvenega inventarja porazgubilo. Zato je prvotni videz škrbinske slike sv. Antona Puščavnika, ki se skriva pod preslikavo iz 19. stoletja, lep izziv za stroko. Ob primernem restavratorskem posegu se nam obeta zanimivo umetniško delo, ki zasluži vso našo pozornost kot dedičev in hkrati tudi varuhov naše kulturne dediščine. Z uspešnim restavratorskim posegom bi se tako med nas "vrnila" umetnina, kakršnih, glede na domnevni čas nastanka, na vsem Krasu ne premoremo niti ene in tudi v širšem radiusu so slike iz prehoda v 17. stoletje precej redke.

Krasovi pršutarji iz Šepulj poudarjajo:

"DODALI SMOMU SAMO SOL IN ČAS"

V osrčju Krasa, te čudovite slovenske pokrajine na prepihu, kjer se v igri malo slanih vetrov z morja in hladnih vetrov s celine rojeva burja, so Šepulje. Tam je največja pršutarna v Sloveniji - delniška družba KRAS. Tam dozori na tisoče pršutov letno.

Burje Kraševci pravzaprav ne ljubimo preveč, a če pomislimo, da brez nje ne bi bilo pršuta, smo ji pripravljene marsikdaj oprostiti. Njen močan dih vztrajno suši sveže nasoljena, skrbno izbrana prašičja stegna, iz katerih v skladu s tradicijo starih Kraševcev nastaja pravi kraški pršut, ki je brez nepotrebnih dodatkov. Sol in čas sta poleg skrbi pršutarskih mojstrov tista, ki poskrbita za razvoj prijetnega pršutovega vonja, njegovega dobrega okusa ter nežne teksture - razporeditve mesnih in maščobnih celic v mesu - in rubinasto-rdeče barve. Kraški pršut združuje vse vrline Krasa - slanost, sladkost, pridih trpkosti in tisti čisto posebni vonj burje...

V resnici je priprava pršuta zahteven in dolgotrajen proces. "Dodali smo mu samo sol in čas!" je reklamno geslo, ki ga s ponosom poudarjamo v šepuljski pršutarni KRAS, v kateri kot dediči pršutarskih skrivnosti skrbimo, da se tradicija pršutarstva na Krasu ohranja. Pri proizvodnji pršuta se narave ne da prehiteti. Le čas mu da tisto pravo aromo vrhunske suhomesnate specialitete. Bolj ko pršut zori, mamljivejši je vonj, ki ga obdaja. Po dvanajstmesečnem do šestnajstmesečnem zorenju na čistem zraku in kraški burji postane pršut zdrav vrhunski izdelek z malo soli in maščob ter bogat z vitamini in minerali.

Kljub tehnološkim novostim smo v šepuljski pršutarni družbe KRAS ohranili klasičen način proizvodnje te specialitete. Smo edini proizvajalec, ki pri soljenju ne uporablja nikakršnih konzervansov. Čas zorenja je tisti, ki poskrbi za razvoj prijetnega vonja, okusa ter rubinasto rdeče barve pršuta. Z visokimi higienskimi standardi, ki jih dosegamo, pa preprečujemo nevarnost mikrobiološkega kvara.

KRAS

Na trgu je zelo bogata ponudba pršutov. So cenejši in dražji, zoreni po naravni poti leto dni ali pospešeno zoreni v komorah. Cena je odraz kakovosti.

Ni vsak pršut kraški pršut, pravimo v pršutarni KRAS še zlasti, ko govorimo o zrelosti pršuta. Nepoznavalci ga ocenjujejo na otip kosa pršuta. Vendar to ni merilo, po katerem ocenjujemo njegovo dozorelost. Ni težko pripraviti trd, izsušen pršut, vendar to ni dozorel izdelek. Rdeča barva takih pršutov ni posledica dolgotrajnega zorenja, marveč je posledica uporabe dodanih nitritnih soli. Dozorelost in kakovost pršuta se ocenjuje po tem, kako se rezina topi v ustih, in po harmoniji okusa, ki nam ostane po njegovem zaužitju.

Pršut je zdrav izdelek, ki vsebuje majhno količino soli in maščob. Bogat je z vitamini in minerali. Njegova beljakovinska sestava je celo boljše od vitaminske sestave govejega mesa, saj se precej proteinov pri kuhanju ali pečenju svežega mesa izgubi. Zaradi razgrajenih beljakovin je pršut lahko prebavljiv in ima visoko hranilno vrednost.

Pršut lahko ponudite kot začetno ali kot glavno jed. Pomembno je, kako ga postrežete, in še zlasti, kako ga narežete. Poseben čar ima ročno rezan pršut, ko se spretnost reznje kaže v dolgih, tanko narezanih rezinah. Te vabijo že na pogled. Seveda ga lahko narežete tudi strojno, za kar pa mora biti kos pršuta prej primerno ohlajen. In nikoli ga ne pustite narezanega čakati na goste. Najbolje je, če ga narežete pred gosti ali tik pred njihovim prihodom, kajti narezan pršut izgublja s časom polnost svojega okusa in vonja.

Kot dodatek narezku pršuta z belim kruhom, kakor je to v navadi na Krasu, lahko izberete orehova jedrca, suho sadje ali melono. Kadar kot prilogo izberete sir, naj bo to zoren parmezan.

Na pršut, to vrhunsko suhomesnato specialiteto je treba čakati najmanj leto dni. Narave se pač ne da prehiteti. A ko poskusite sočno pršutovo rezino, boste priznali, da je bilo vredno čakati toliko časa...

Po enoletnem premoru spet obratuje

PRŠUTARNA LOKEV NA KRASU

Agencija Kras

Pršutarna Lokev na Krasu je po velikosti tretja v Sloveniji. Z večjo proizvodnjo suhomesnatih izdelkov se ponašata Mesnopredelovalna industrija KRAS, d.d., v Šepuljah in Mesna industrija Primorske - MIP, d.d., Nova Gorica v Kromberku. Pršutarna Lokev, d.o.o., ima sedež v Ljubljani, suhomesnate izdelke pa proizvajajo v vasi Lokev blizu Lipice. Na zadnji skupščini so družbeniki sklenili sedež družbe preseliti v Lokev in pršutarno preimenovati v Pršutarna Lokev na Krasu. Postopek za registracijo novega imena in sedeža že poteka.

To je povedala direktorica Pršutarne Lokev Sonja Pene, s katero smo se pogovarjali za bralce revije Kras o nastanku nove družbe, o njeni ponudbi suhomesnatih izdelkov in o razvojni viziji njenih družbenikov.

Pročelje prenovljene Pršutarne Lokev

Kraški pršuti med sušenjem in zorenjem na zraku v veliki sušilnici, kamor imajo dostop kraška burja in drugi vetrovi na Krasu.

Vodja pršutarne Igor Živec, ki bedi nad proizvodnjo suhomesnatih izdelkov, med preizkušanjem zorenja pršutov.

Pršutarna Lokev

Pršutarna Lokev ima že zelo dolgo tradicijo. Prva proizvodnja suhomesnatih izdelkov v njej se je začela konec leta 1959 v okviru firme IMEX iz Kopra. Leta 1966 je pršutarna prešla v last Prehrane Ljubljana. Pozneje, ko sta se Emona in Prehrana združili, je Pršutarna Lokev leta 1971 pripadla Emoni - Mesni industriji v Zalogu. V njeni organizaciji je poslovala do leta 2001. Vsa mesna industrija Emone se je združila pod Kraljeve mesnine, d.d. Te so se v letu 2001 združile s tremi drugimi mesnimi podjetji, ki so takrat že poslovala v okviru Mecatorja. To so bile Mesnine dežele Kranjske, KGP Kočevje in Agrokombinat Brežice. Družba Kraljeve mesnine po tem ni bila več zainteresirana za pršutarsko proizvodnjo, saj bi to pomenilo še eno novo lokacijo v okviru njihovega organizacijskega sistema. Zato se je Pršutarna Lokev osamosvojila in postala družba z omejeno odgovornostjo v lasti več lastnikov - skupine družbenikov. Uradno je skupina družbenikov prevzela Pršutarno Lokev v last in upravljanje v letu 2002.

Vsa tehnologija skladna z normativi Evropske unije

Ker se je stavba Pršutarne Lokev obnavljala že v organizacijskih okvirih Kraljevih mesnin, d.d., in prilagajala novim poslovnim pogojem po vstopu Slovenije v Evropsko unijo, je nova firma v začetku januarja 2002 že dokončala prvo fazo prenovitve. To je bila prenova prostorov, kjer se vlaga sveže meso v obdelavo in pripravo do sušenja. To so tisti deli stavbe, ki so bili naknadno dozidani prvotni stavbi. Prenova obratov, v katerih se meso izkoščičuje, suhomesnate proizvode pakira in pripravlja za distribucijo, in stare del sušilnice so predstavljali drugo fazo investicij. Obnovili so prvotno zgradbo, to je spodnjo solilnico, ki je sedaj izkoščičevalnica in pakirnica, in sušilnica nad njo, ki je v bistvu ohranila vse značilnosti tradicionalne proizvodnje kraških suhomesnatih izdelkov na naraven način.

Po končanju prve faze sanacije so v juliju 2002 pridobili uporabno dovoljenje in začeli s poskusno proizvodnjo najprej tako imenovane drobne robe. To so izdelki, ki imajo krajši rok zorjenja, na primer: do-

mači pršuti brez kosti, vratovina, panceta... Po končani drugi fazi sanacije novembra 2002 so pridobili tudi registracijo. Da so spet dobili številko in žig, je vso proizvodnjo pregledala Veterinarska uprava Republike Slovenije. Obdržali so številko 119, ki jo je imela stara pršutarna, saj predstavlja znak tradicije in kakovosti Pršutarne Lokev. Pridobili so tudi ovalni žig, kar preprosto povedano pomeni, da je obrat registriran za poslovanje z Evropsko unijo. Pršutarna Lokev je sicer že imela ta status, vendar so v obdobju, ko je pripadala Emoni, premalo vlagali v njen razvoj in v prilagajanje proizvodnje mednarodnim standardom. Pršutarne v Evropi, na primer pri naših sosedih, in tudi domača konkurenca pa so medtem sledili modernim trendom. Temu sledijo tudi v Pršutarni Lokev in to s posebnim poudarkom, da se ohranja in goji tradicionalni način proizvodnje suhomesnatih izdelkov. Zato so v stari sušilnici ohranili lesena obešala. In vsa njena okna v dveh vrstah na severno in južno stran so ostala odprta.

Vsako leto 60.000 pršutov

Ko so za suhomesnatimi proizvodi, predvsem kraškimi pršuti, v Pršutarni Lokev vse predhodne faze obdelave in se zanje začne postopek sušenja in zorenja, jih prenesejo v tradicionalno sušilnico. Tam zorijo najmanj eno leto, odvisno od teže. V Pršutarni Lokev obdelujejo povprečno deset kilogramov težke pršute, ki med sušenjem in zorenjem izgubijo tri do tri in pol kilograme vode, tako da so pršuti za prodajo in prehranjevanje težki šest in pol do sedem kilogramov.

V obdobju enega leta lahko vložijo v sušilnico šeststo ton pršutov, tako da je letna zmogljivost Pršutarne Lokev približno šestdeset tisoč pršutov. Njihova vizija je polovico teh izdelkov prodati s trgovsko mrežo širom po Sloveniji in zunaj Slovenije, polovico izdelkov pa prodati v njihovi trgovini v pršutarni kot turistično gostinsko ponudbo. Razvijajo čim tesnejšo povezavo z vsemi ponudniki turizma, kot so turistične agencije, gostilne, hoteli in vsi drugi, ki se ukvarjajo s kulinariko. Pršutarna Lokev omogoča tudi obisk in ogled pršutarne. Obiskovalcem pokažejo, kako poteka končni del proizvodnje suhomesnatih izdelkov, to je

njihovo sušenje in zorenje. Omogočajo tudi degustacije svojih izdelkov. Za to so že uredili temu primerne prostore. Med degustacijo namreč ljudje dobijo pravi vtis o izdelku in si zvečine tudi zaželijo kupiti suhomesnate proizvode, največ pršut. Ljudje radi pripovedujejo drugim o dobri in okusni degustaciji ter s tem v neposredni komunikaciji širijo dober glas o pršutarni.

Kraški pršuti, domači pršuti, pršuti Lipica, kraški zašinek in kraška panceta naprodaj po vsej Sloveniji

Sedaj imajo v Pršutarni Lokev nekaj več kot polletno izkušnjo o vrednotenju njihovih izdelkov na trgu. Lokevski pršut in druge suhomesnate izdelke Pršutarne Lokev je mogoče kupiti v njihovi pršutarni v Lokvi, v Mercatorjevih trgovinah, v trgovski mreži družb Živila Kranj in VELE Domžale, v trgovinah ENGROTUŠ iz Celja in v ljubljanskem Maximarketu. O prodaji izdelkov Pršutarne Lokev se dogovarjajo še z veleblagovnicami Spar. Seveda pa je dveletna odsotnost Pršutarne Lokve na tržišču kljub dolgoletni tradiciji pršutarne pustila neugodne posledice. Zato se bodo še zelo trudili, da si ponovno pridobijo zavidljiv ugled in prvotno klientelo.

Poleg tipičnega kraškega pršuta (s kostjo) proizvajajo tudi tako imenovani domači pršut, ki je razkoščičen, drugače pa narejen iz enakih surovin kot kraški pršut. Postopek soljenja in masiranja za odvajanje vode se odvija enako kot pri kraškem pršutu. Sušenje in zorenje je krajše. Ker je tak pršut brez kosti in zato po masi tudi manjši, lažje izloča vodo. Domači pršut dozori v petih do šestih mesecih. Namenjen je tistim konzumentom, ki pršut rabijo v manjših količinah.

V njihovi ponudbi je tudi kraški zašinek, to je vratovina, obdelana s soljo, česnom in poprom ter sušena po klasični kraški metodi. Izdelujejo še panceto oziroma kraško slanino, ki je tudi obdelana s česnom in poprom ter z mešanico soli. Suši se in zori dva do tri mesece. V trgovinah jo prodajajo razrezano in vakuumirano.

KRAŠKI PRŠUT

Pogled na Pršutarno Lokev, Lokev 9, z dvoriščne strani. Nasproti je tudi upravna stavba in v njej trgovina s suhomesnatimi proizvodi. Odprta je vsak delovni dan od 9. do 17. ure in ob sobotah od 8. do 13. ure.

Vse fotografije: Fotoagencija Kras

Posebne vrste pršuta je pršut Lipiča. To je manjši kos pršuta, ki tehta okrog enega kilograma. Prav tako kot klasični pršut ga sušijo s kožo vred. Pred nekaj dnevi pa so začeli tudi s proizvodnjo takih pršutov brez kože in maščobe, ki bodo popolnoma nemastni.

Vse proizvode je mogoče dobiti v prodajalni v Pršutarni Lokev brez vakuumske ambalaže. To ima za ljudi, ki znajo ceniti kraške specialitete, prav poseben čar.

Vsi suhomesnati izdelki konservirani s soljo in sušeni na zraku

Ena izmed pomembnih značilnosti proizvodnje suhomesnatih izdelkov Pršutarne Lokev je, da so njihovi proizvodi res kraški. To pomeni, da so sušeni na zraku in ne dimljeni. Med ponudbo, ki jo kot potrošniki srečujemo na trgu, je vse več tudi proizvajalcev suhomesnatih izdelkov drugod po Sloveniji, ki čas zorenja suhomesnatih izdelkov skrajšujejo z njihovim dimljenjem, pri tem pa si jemljejo celo pravico, da svoje proizvode imenujejo kot kraške. To je, blago zapisano, ponaredek! Za pravi kraški suhomesnati proizvod so pomembni značilna kraška klima z burjo in s stalnim vetrom, ki izdelek pač po svoje "obdelujejo". Opisano ali drugačno ponarejanje ali popravljanje kraških suhomesnatih proizvodov je lokevskim pršutarjem tuje.

Pršutarna Lokev

Kraški pršut bo kmalu zaščiten z oznako geografskega porekla in proizvajalci se bodo morali držati normativov. V povezavi s tem so pogovori že zelo napredovali. Pred nekaj tedni so se predstavniki novogoriške družbe MIP, šepuljskega Krasa in Gospodarske interesne skupnosti za meso in mesne izdelke sestali v Pršutarni Lokev in dokončno določili izhodišča za ustanovitev gospodarske interesne skupnosti za kraške mesnine. Ustanovljajo ga Kras, MIP in Pršutarna Lokev. Pridružil pa se jim bo lahko vsakdo, ki bo izpolnjeval predpisane proizvodne pogoje za kraške suhomesnate izdelke.

Ko se boste (spet) odpravljali na izlet po Krasu, da bi "odkrivali" in uživali njegove naravne in kulturne značilnosti in med njimi tudi kraško kulinariko, si vzemite nekaj časa tudi za postanek v Pršutarni Lokev. Iz Divače je po cesti proti Lipici do nje pet kilometrov, iz Sežane pa mimo Lipice sedem kilometrov. Tudi, če potujete na morje, je z avtoceste do lokevske pršutarne le pet do sedem minut vožnje!

Ob deseti obletnici revije Kras

SKULPTURE MOJCE SMERDU V KRAŠKEM AMBIENTU

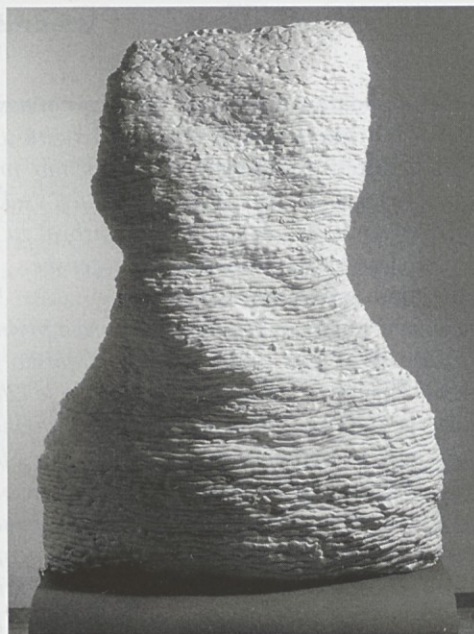
Uredništvo

Za deseto obletnico revije Kras je akademska kiparka Mojca Smerdu iz Ljubljane postavila v ambient kraške domačije v Svetem izbor svojih skulptur - ptičev in form. Ptiče je vstavila v zidne niše, forme pa je postavila na borjač in vrt za hišo.

Za razstavniki katalog "Skulpture" akademske slikarke Mojce Smerdu je Andrej Medved med drugim napisal:

"... Da bi spoznali, raz-umeli "sporočilo" Smerdujine skulpture, se *moramo* vrniti nekaj let nazaj, k podrobni analizi njenih Form v obdobju falusnih-piramidalnih "ptic", oziroma triangelskih oblik, v katerih je prisoten vzgon-v-nebo, ali razpadlih mehkih "tvorb", ki predstavljajo uničenje, razpad, zaton virilne "moške" forme.

Osrednji lik Smerdujinih skulptur je falos, "falična podoba", ki se pojavlja zdaj kot počen, votel zvon, kot razplateni panj, kot pokrivalo, kupa, peč, ognjišče, kot prazen termintnjak, se pravi v "katastrofični" obliki moškega načela; zdaj kot dinamična, izdelana, zglajena forma ptice; pa spet kot mehko, stisnjeno, zgneteno tkivo "brez kosti", kot živ ali presahel vir, vodnjak, izvir, studenec; vedno pa kot trikotnik, stožec, piramida, tj. kot večna in simbolna forma vračanja, v smrt in v življenje. Telo se lušči, poka in razpada, koža je suha, groba kakor lubje, ki se ovija okrog praznine. Pred nami je starikav /s/tvor, vsušena ter razpadajoča falična oblika, ki ji v modih ždita ženski figurini. Ženski princip je v moškem izsušil vse sokove, ves vitalizem in neskončno energijo, zato imamo

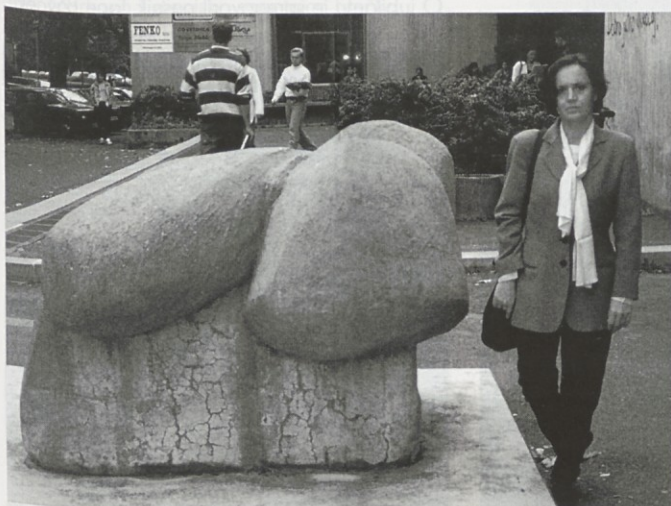

Iz cikla Del nas; engobirana terakota, v.110 cm, 1999

vtis, da je skulptura votel steber, porušeno ognjišče in razpadla peč (kar je še bolj očitno v enormnih delih, v Kikindi na primer): kot zapuščeno domovanje, kjer je v zraku trpki vonj pepela, a brez toplote, žara, brez življenja.

Torej: podoba ženske je "vložena" v formo moškega načela. Ženska je lik - figura - vsake podobitve; ženska je notranja podoba vsake zunanje, moške pri/s/podobe. Ona je mesto vseh figur, podoba vseh podob, čeprav je sama nima. Ona se daje, "prisostvuje" anonimno, v ozadju falusne oblike. Kajti, kot pravi psihoanaliza, simbolizacije ženskega spola ni. Premoč, nadvlada falične podobe prisili žensko, da se istoveti z moškim, se pravi, če smo natančni, z očetom. (To je seveda imaginarna poistovetitev zaradi prevalence falične oblike). Eden od spolov je tako prisiljen prevzeti kot osnovo svoje poistovetitve podobo drugega načela - spola (pravi Lacan v *Psihozah*, Paris). Ker ima ženski spol značaj odsotnosti, praznine, "luknje", ki je kot lik in kot simbol vsekakor manj željen kot moški spol, se ženska identificira z "nosilcem penisa" kot temeljno podobo svojega nastopa. Takšna "ploditev", da se eno bitje oplojeva v drugem, je seveda možna le v simbolnem redu..."

Mojca Smerdu, rojena 16. januarja 1951 v Ljubljani, ki je končala Akademijo za likovno umetnost v Ljubljani leta 1974 in prav tam tudi leta 1976 končala podiplomski študij kiparstva pri prof. Dragu Tršarju, bomo predstavili v naslednji izdaji Krasa.

Ob šestdeseti obletnici rojstva

LJUBEZENSKE MARKA KRAVOSA

Uredništvo

Bilo je v petek popoldne sredi maja, ko smo se zbrali v jadrlnem klubu Sirena v Barkovljah prijatelji tržaškega pesnika Marka Kravosa, da preživimo z njim nekaj prijetnih ur ob njegovem šestdesetem življenjskem jubileju. Za omizji na prostem, pred klubskimi prostori, se je slišalo pogovarjanje in razposajeno nazdravljanje, a tudi petja in nagovorov slavljencu v čast ni manjkalo. Slavljenec je znal na sebi lasten način vsakemu omizju nameniti posebno pozornost in s hudomušnimi pripovedmi ustvarjati vedro razpoloženje povabljenih tja v pozen večerni čas.

Med nagovori je izstopil pesnik Tone Pavček s svojim značilnim zanosom. Napisan se bere takole:

Da si postrežeš za šestdesetletnico s svojo knjigo ljubezenskih pesmi, ni samo pogum in ne zgolj prsenje zreleža. Še bolj je to izraz radoživega veselja in vsakršnega čudenja nad čudežem življenja, ki ga kličemo s tisto vsepovedno in težko izgovorljivo besedo - ljubezen. In, kajpak, moraš biti obdarjen ali kaznovan od Amorjevih strel, da si si v letih življe-

nja in pesmi skup spravil od hitro venečega žita toliko dobrega klasja. Kravos je očitno pridelal in požel na ljubezenski njivi vsakršnih rož dovolj, da je od vsega izbral za bralce in za ljube ženske ljubezenske.

V vsaki poeziji je ljubezenska lirika prvinska in po svoji ženski naravi izdajalsko govorljiva. Hitro se pokaže, koliko je kdo pesnika, koliko ga čustvo nese ali spodnese, koliko je, kot bi rekel Kette, moža. Slovenska ljubezenska pesem je bila in ostaja od Prešernovih časov do včeraj vsa v znamenju dveh čustvovanj: hrepenjenja in razočaranja. Vmes, kjer se ljubezen udomi v telesu, ni bilo veliko ne pesmi ne pesnikov. Hrepeneli smo in trpeli, ljubili s strastjo in z užitkom smo, najbrž res samo v poeziji, bolj malo. Gradnik in Vodušek sta svetli izjemi od včeraj, danes jih je že precej več. Kravos je vsekakor med njimi.

Zagotovo je Kravosova pesem, ne samo ljubezenska, doma v pokrajini, ob morju, v toploti in širini Mediterana, v valovanju valov in čustev, v večnem ritmu plime in oseke tokov in rodov, v Jazonovi odprtosti do potovanja in pustolovščin, in

manj v večnem hrepenjenju slovenske lepe Vide. Zato so njeni znaki sprejemanja življenja, radobesednost in radoživost, v ljubezenski liriki pa celovit spekter mavrice od svetlih barv v duru, ko je "mah od strasti zelen", ko je treba spustiti hudiča z verige, pa do trpkega, a po moško preseženega mola, ko "vse je negibno in samo potok teče v napačno smer".

Ko pravim, da so te ljubezenske Marka Kravosa zrasle na sredozemskem pomolu in ne v običajnem slovenskem molu, pomislim, kako je davno, še v predprejšnjem stoletju po Trstu na Molu san Carlo hodil in imenitno pel Kette, za katerega se sicer grud deviška izožila ni, a je umel s strastnim poljubom zapreti dekliška usta in nam odpreti vrata v prešernost erotike in poezije. Dedič tega izročila in take vrste pesnjenja je Marko Kravos. Tudi njegov dar, tak, kakršen je, mediteranski, polnokrven, živ in radoživ, je zato dragotina, daljna sorodnica velikega Dragotina.

Pesmi, razdeljene v več tematskih ciklov, pojejo o dvorjenju in snubljenju, o čudenju in ljubljenju, o varanju in razočaranju, o razkošju, boštvu in uboš-

Kravosovi prijatelji v prijetnem ambientu jadrlnega kluba Sirena v Barkovljah 4. aprila 2003.

○ jubilanu je spregovoril pesnik Tone Pavček v sebi lastnem šegavem slogu.

Dolgoletni prijatelji. Z leve na desno:
Lučka Čehovin, pesnik Marko Kravos,
slikar Kavidij Palčič in Ida Rebolj.

tvu večne človekove sle ljubiti in biti ljub-
ljen. Pesmi so zdaj nagajivke, zdaj zape-
ljivke, fantovsko nastopaške porednice,
moške žlahtnice, vse okrogle in oble, a
tudi ošpičene žmahtnice in kosmatinke.
Pesnik se zna zahvaliti prijatelju Bogu za
žensko, na katero je čakal kot pes na kost,
zna pa tudi darovalcu vrniti dar kot mize-
rijo in potem iskati novo igrarijo v pesmi
in novo bližino v življenju. Pri tem si po-
maga z elegantno gesto humorja, ki zna
izreči britkost z malo trpkega smeha ma-
gari na svoj račun, z očarljivo distanco
in razposajeno igrivostjo. Ob strani mu
stoji ljubeznivo tekoč verz, vzet malo tudi
iz narodne pesmi, ravno prav neroden za
nerodne stvari, uglajen za kritje izpovedi
česa hudega in obogaten z ritmom in dik-
cijo modernega. Če se mu zahoče, se za-
teče magari v sentenčne zareke ali pa,
kar je že znana Kravosova značilnost, v
epsko zasnovano zgodbo.

Ljubezenske Marka Kravosa,
stare in nove, prinašajo na slovenski
knjižni trg radoživo dobro knjigo, v da-
našnji svet sovraštva pa tisto, kar mu
manjka - ljubezen.

Tudi Markovo življenjsko sopotnico Srečko
je navdušila Pavčkova hudomušnost.

ŽIVLJENJE V ZRCALNI OBLIKI

Marko Kravos

*Mavrica že sivi - let na ramenih je šestdeset!
Sonce gre za obzorje. Od česa zdaj svet žari?
Morje, morje. In imeti svoje stvari in ljudi.
Sem še komu lep? Maj mi diši. Da nisem slep?*
(Pesnik sebi ob 60-letnici)

Rodil sem se v južni Italiji, v času, ko so bili moji starši tam konfirirani. Odraščal sem pri sv. Ivanu, v predmestju Trsta. Tam sem opravil osnovno šolo, pozneje, v me-
stu, še nižjo srednjo in klasično gimnazijo. Po maturi sem se vpisal na ljubljansko slavisti-
ko, kjer sem diplomiral leta 1969.

S pisanjem, zvečinoma s pesmimi, sem sodeloval že v tržaškem šolskem glasilu Li-
terarne vaje, za svojo prvo knjižno objavo pa štejem skupinsko knjigo *Štirinajst*, ki nosi
naslov kar po številu avtorjev (Kuntner, Vogel, Partljič, Dolenc, Peršolja...), ki smo s to ob-
javo doživeli svoj prvenec. Izšla je v samozaložbi leta 1967 z letnico 1968 (da bo dlje ča-
sa sveža na tržišču! - tako smo pogruntali). Po tej sem leta 1969 objavil zbirko *Pesem* (s
prisrčno, rdeče-modro čipkasto platnico, ki jo je za založbo Obzorja izdelal Klavdij Pal-
čič). Tema dvema zbirkama je sledilo še 17 knjižnih izdaj poezije, nekatere med njimi v
tujih jezikih, druge večjezično. Pet zbirk ima poudarjen likovni delež - saj sem se rad dru-
žil s slikarji, ki so se mi zdeli komplemetaren element mojemu besednemu ustvarjanju.
Ena izmed teh knjig je imela celo odišavljen robček kot kazalo, tako je bilo sinestetično
doživetje poetičnega bolj polivalentno! Menda je učinkovalo, saj je knjiga *Ko so nageljni
dišali* našla pot do 3000 kupcev. Leta 1983 sem za zbirko *Tretje* oko prejel nagrado Pre-
šernovega sklada.

Sicer bi iz zadnjega časa izpostavil tri zbirke: *Jazonovo sled*, izšla je l. 2000 v
Milanu in sicer trojezično, slovensko-italijansko-hrvaško, in bila deležna veliko pozorno-
sti tako v italijanskem kot v hrvaškem okolju. Moje epske pesnitve je zbrala knjiga *Potr-
kaj na žaro* (Mondena, 2001), izbor mojih erotičnih pesmi - tudi doslej neobjavljenih - pa
se je rodil 16. maja v Barkovljah pri Trstu, ko sem praznoval svojo 60-letnico in njen izid.
Da je ta miniaturna ljubka tudi na oko, ima zasluge Palčič s svojimi rdečimi risbami. Ima
pa zbirka kar dvojje naslovov: *LJUBEZENSKE* in *LJUBE/žENSKE* (pri drugem naslovu
nadomešča strešico rožica!).

Ko sem pred desetimi leti v istem okolju, med barkami pomorskega kluba Sire-
na, srečal svojega Abrahama, sem za to priložnost napisal in izdal pravljico *Začarani grad*.
Otroška fantastična proza - včasih po ljudskih motivih, včasih pa kar po osebnih izkušnjah
- je moje drugo ustvarjalno polje. Na njem sem »nažel« okroglo deset knjižnih objav, če-
prav me je to literarno področje pritegnilo šele od časa rojstva slovenske države in sina
Martina. Za navrh sem izdal še zajetno knjigo lirsko-fantastičnih vinjet iz otroškega sveta
in s pogledom otroka. Dal sem ji naslov *Kratki časi* (1999) in jo imam še vedno zelo rad,
ker se v njej zrcalijo svet in ljudje, ki so naivni do te mere, da še verjamejo v smiselnost
usode, zgodovine, božjega reda - otroških iger, sanj in drugih zgodb.

Pišem še radijske igre za otroke. Doslej jih je bilo izvajanih osem. Prevajam iz
italijanščine, hrvaščine, španščine - tako prozo kot poezijo in odrske tekste.

V sezanski Kosovelovi knjižnici so letos maja pripravili razstavo mojih knjižnih
del. Vseh je 49. Toliko se jih je nabralo. Seveda so v to šteti tudi moji prevodi v knjižni
obliki in izdaje mojih del v drugih jezikih. Ob tovrstnem priznanju, ko te lahko berejo v
drugih kulturnih okoljih, imam veliko zadoščenja: doslej so me prevedli v 20 jezikov.

Sicer sem v življenju počel še marsikaj, kar me je odtegovalo od polne preda-
nosti pisateljski dejavnosti. Če prav pomislim: Hvala Bogu!

Najprej, med leti 1970 in 1993, sem vodil založniško dejavnost pri Založništvu
tržaškega tiska v Trstu. Seveda se človeku v »zamejski« skledi pilepi še marsikatera od-
govornost in skrb. Bil sem predsednik Slovenskega kluba in Slavističnega društva v Trstu,
predsedoval dva mandata Zvezi slovenskih kulturnih društev v Italiji, še vedno sem v
upravnem odboru Skupine 85. V Ljubljani pa v uredništvih revij, dva mandata tajnik Dru-
stva slovenskih pisateljev, prav toliko, štiri leta, predsednik Slovenskega centra PEN, med-
narodnega združenja pisateljev (1996-2000). No, še univerzitetno izkušnjo naj omenim!
Na tržaški univerzi sem bil dvojje akademskih let docent za slovenski jezik in književnost.

Ob 110. obletnici rojstva primorskega pesnika

VSE NAJBOLJŠE,
IGO GRUDEN!

Vera Tuta Ban

Ob letošnji obletnici rojstva pesnika Iga Grudna je bilo v njegovem rojstnem kraju, v Nabrežini, več različnih pobud pod pokroviteljstvom Zveze slovenskih kulturnih društev - ZSKD. Vse z namenom, da bi oživili plemenito pesnikovo sporočilo, ki zaradi oddaljenosti časa vse bolj izgineva v pozabo. Toda pesnik Igo Gruden je presenetljivo aktualen tudi v sedanjem času, ko se spet bolj zavedamo grozot vojne, ko vedno bolj cenimo človečanske vrednote bratstva in enakovrednosti med ljudmi. Marsikatera njegova pesniška izpoved nas pretrese danes tako, kot da bi bila napisana zdaj. Tudi mladi so pokazali, da jim je Grudnovo pesniško sporočilo zelo blizu.

Razpisan je bil literarni natečaj za dijake nižje in višje srednje šole. Potekal je na dveh stopnjah. Dijaki nižje srednje šole iz Nabrežine so pisali prozo in poezijo in predložili osemnajst prispevkov. Dijaki višjih srednjih šol pa so se zamislili o Grudnovih verzih: "Človeku ukaz je: ljubiti! ne: klati! / Zdaj svet pa gori kakor v zarji krvi: / kdo kriv je, da človek

človeka mori? / Sam sebi ne vem si odgovora dati. / O bratstvu sem pel, o ljubezni govoril, / nočoj sem na prsi prekrizal roké: / kdo si, ki iz njih bi izgrgal srcé, / ljubezen bi v njem do človeka umoril?" Prispelo je več kot trideset prispevkov, večinoma zelo zanimivih. Petčlanska komisija Slovenskega kulturnega društva - SKD Igo Gruden jih je pregledala in ocenila, najboljše pa nagradila na posebnem literarnem večeru za mlade, ki je bilo v soboto, 17. maja 2003 v društveni dvorani v Nabrežini.

V nedeljo, 6. aprila 2003, je bila osrednja kulturna prireditev z naslovom "Vse najboljše, Igo Gruden". Pod pokroviteljstvom Zveze slovenskih kulturnih društev so jo oblikovali člani nabrežinskega kulturnega društva in dijaki nižje srednje šole. Recital dijakov, ki ga je pripravila prof. Vera Tuta, je imel za geslo Grudnovno misel: "Bratstvo vseh ljudi je vera moja, / naj še tebe dviga k sončni luči." Nastopili so recitatorji vseh treh razredov, vsaka skupina na določen motiv: prvošolci so podali krajinske motive, drugošolci so se vživel v taboriščne pesmi, tretješolci pa so recitali ljubezensko poezijo. Slavnostni govornik je bil Miroslav Košuta, ki je izpostavil Hölderlinovo misel "Čemu pesniki v tem ubožnem času" in z njo prepletel preteklost in sedanjost z Grudnovim zlahtnim sporočilom, češ da "v času teme mora nekdo prižgati luč, luč vere in upanja". Na proslavi sta nato nastopila oba nabrežinska zbora - Kraški slavček, ki ga vodi Alenka Radečič in s klavirjem spremlja Beatrice Zonta, in Mešani zbor Igo Gruden, ki ga vodi Adi Danev. Med proslavo sta krasili dvorano dve razstavi: dijaške risbe na tematiko Grudnovih pesmi je pripravila prof. Ani Tretjak, v ozadju dvorane pa so bili razstavljeni akvareli Klavdije Raza.

Igo Grudnu je bil nato posvečen še naslednji četrtek, 10. april, ko sta bila v popoldanskih urah literarni posvet IGO GRUDEN ZA DANAŠNJI ČAS, in večer še literarni večer SPLET GRUDNOVIH LJUBEZENSKIH v izboru Silva Faturja.

Na literarnem posvetu, ki ga je SKD Igo Gruden priredilo v sodelovanju s Slavističnim društvom Trst-Gorica-Videm, so nastopili s svojimi referati: Marija Pirjevec (Pesniški glas iz Nabrežine), Ivan Vogrič (Svetovljanstvo Iga Grudna), Rozina Švent (Predstavitev pesnikove zapuščine v NUK), Tatjana Rojc (Radoživost v pesniškem svetu Iga Grudna) in Vera Tuta (Grudnov opus v luči literarne kritike). Vsak referat je osvetlil avtorja iz drugačnega zornega kota, tako da je bil posvet zelo zanimiv za številno občinstvo, ki je tudi kljub popoldanskim uram napolnilo nabrežinsko dvorano. V načrtih društva je, da se predavanja objavijo skupaj s slavnostnim govorom Miroslava Košuta v posebnem zborniku.

Literarni večer je bil oblikovan kot ljubezenski dvogovor med moškim in žensko, skozi katerega so se izrazili približevanje, dvomi in razhajanja ter končna odločitev. Šlo je za tri sklope ljubezenskih pesmi, ki sta jih mojstrsko podala Loredana Gec in Franko Žerjal. Glasbeni okvir in premore sta ustvarili flavtistka Tamara Tretjak in harfistka Tatjana Donis. Zlahten večer poezije, vreden pesnika in njegovega nesmrtnega sporočila, bo ostal v spominu udeležencev. Pa ne samo to! V srcu vseh nastopajočih in občinstva bo ostala tudi njihova zavezanost za kreativno uresničevanje plemenitih idej v današnjem času.

Razmišljanje o pesniku Igu Grudnu

PESNIŠKI GLAS IZ NABREŽINE

Marija Pirjevec

Podobno kot je italijanski Trst dobil svojo umetniško upodobitev šele na začetku 20. stoletja, in to predvsem v liriki Umberta Sabe in romanih Itala Sveva, je tudi slovensko "mesto v zalivu" s Primorjem vred prvič zaživelo v življenjsko neposrednih, mediteransko barvitih in estetsko sugestivnih besedilih Dragotina Ketteja, Srečka Kosovela, Alojza Gradnika in Iga Grudna. Seveda ima vsakdo izmed njih svoj osebni obraz. V primerjavi s pesnikom *Ekstaze smrti* je Grudnovo upodabljanje primorskega pejzaža in Kraševcev vse prej kot poduhovljeno in simbolno; je nadvse konkretno, čutno in zemeljsko.

"Globoka filozofija o smislu življenja in človekovih dejanj ga ne muči", ugotavlja Kosovel v rokopisnem sestavku *Igo Gruden* (25.1.1926). "Zanj pomeni življenje eno: živeti se v pokrajino, v okolico narave, živeti se v človeka".

Ko je nekaj več kot deset let mlajši Kosovel napisal te besede, je bil Gruden že priznan pesnik. Za seboj je imel dve zbirki, ki sta izšli v Ljubljani leta 1920 in med katerima je opazen miselni, slogovni in estetski razpon. V prvi, z zgovornim naslovom *Narcis*, je še ves predan nekoliko dekadentnemu solipsizmu, hkrati pa razpet med novoromantično sentimentalnostjo in zastrtim senzualizmom. Že v drugi zbirki s preprostim naslovom *Primorske pesmi* pa je krenil v povsem drugo smer. V njej je, pretresen zaradi travmatičnega položaja, v kastršnem so se znašli Primorci pod savojsko kraljevino, zavestno prevzel vlogo narodnega barda in se ves predal opevanju kraške zemlje in njenih ljudi, njihovih socialnih in narodnih stisk.

"Omladna lirika njegove ljubezni - ugotavlja dalje Kosovel - oživi v slikovitosti primorskih pokrajin, v folklorističnih posebnostih in zanimivostih, ki kažejo svoj južni, svetli značaj. Vse naše intimnosti je hotel Gruden prikazati v teh pesmih, kakor da bi hotel opozoriti vse Slovence, kaj bodo izgubili s Primorjem /.../'. Tem besedam lahko dodamo samo to, da je bilo Grudnovo pesnjenje namenjeno ne le Slovincem v Jugo-

slaviji, temveč predvsem od matice odtrganim Primorcem, ki so se po priključitvi Italiji znašli v skrajno realni in duhovni preizkušnji. Slovenski primorski svet je Italija čutila za sovražnega in "odrešeno ozemlje" je bilo treba čim prej poitalijančiti ter zavarovati pred "ščavi", kot so že takrat zaničljivo imenovali Slovence na Primorskem in v Trstu.

Tak, sovražen odnos do "tujerodcev" je Gruden tudi sam preizkusil. Zaradi nacionalistične propagande, ki naj bi jo po besedah civilnega komisarja Guglielma Gruden širil "s svojimi gorečim in izzivalnimi pesmimi", je bil namreč že leta 1920 za nekaj dni zaprt, nato pa mu je bilo odvzeto italijansko državljanstvo in s tem pravica do bivanja na rodni zemlji. Za pesnika je bil to hud udarec, ki je odločno vplival na vse njegovo življenje. V Nabrežino, kjer je preživel brezskrbna otroška leta in kjer je stala očetova hiša, ena izmed najimunitnejših v vasi, se v resnici ni nikoli več vrnil za stalno. In vendar je do zadnjega nosil v sebi nešteto mladostnih vtisov, spominov in notranje vezačnosti nanjo. S svojim živahnim značajem se je znal že kot otrok približati preprostim domačinom, jih pozorno opazoval pri vsakdanjih opravilih in spoznaval njihovo težko življenje v bližnjem portiču, v kamnolomu ali na polju.

Vse to je postalo kasneje živopisna snov njegovih mojstrskih lirskih pejzažev in socialno poantiranih žanrskih slik, ki so

morda najbolj pristna vsebina njegove poezije. Stilna posebnost te lirike, da združuje topografsko resničnost in osebno doživetje, vpeto v nadosebno, usodno zgodovinsko dogajanje časa (*Pod Šempolajem, V bregu pod Nabrežino, Pri Svetem Križu, Nabrežinke, Kriška dekleta, V nabrežinskih kamnolomih*). V njej so zaživeli vse prepričljiveje kot v Aškerčevih *Jadranskih biserih* (1908), nekoliko stereotipnih epskih pesmih s Primorja, najbolj tipični kraji slovenskega skrajnega Zahoda v vsej svoji posebnosti in barvitosti: Barkovlje, Kontovel s Prosekom, Nabrežina s Šempolajem, Sesljan, Devin in vrsta drugih.

Seveda je imel ta krajepisni regionalizem svoj jasni namen. Tudi tako je želel pesnik poudariti, da je ta zemlja stnjeno naseljena s Slovenci, ki živijo tu od pradavnih časov. Tako je razumeti njegovo pozorno slikanje etnografsko zanimivih posebnosti kraških vasic "z zvonikom na sredi", s skrlami kritih "pohlevnih hišic" (*Na Krasu*), kraškega doma z ognjiščem (*Pri Mohorinkinih*), pa tudi predmetov, ki so jih domačini uporabljali pri svojih opravilih: brentača, fovča, žbrince, plenirja, svesle, malajde, tartane idr. V slikovite motive iz kmečkega, ribiškega in kamnoseškega življenja je - kot je videti - rad vpletal kraške narečne izraze, da bi bila podoba slovenskega sveta ob morju in ljudi z njihovo govorico vred kar najbolj pristna. Grudnove pesmi imajo tako še dodaten, historičen pomen, saj so verna slika

OBLETNICA

primorskega življa iz prvih desetletij 20. stoletja, kakršnega že dolgo ni več. Tu je mogoče srečati celo galerijo izrazitih likov, ki so v svoji raznovrstni slikovitosti na poseben način poetični. Taki so, na primer, njegovi ribiči, ki s svojimi koščenimi prsti "lesene igle vbadajo" v mreže (*Po jutranjem lovu*), Nabrežinke, ki "v predolгих krilih, svitek okrog roke, pod pasho žbrinco", zamišljene in sloke sopejo v breg (*Nabrežinke*), kamnolomec, ki "razpet in golorok / ves teden terjaja / iz kamna kruh za otroke lačne" (*V nabrežinskih kamnolomih*). Pesnik je posebej prizadet ob moralni razpuščenosti svojih Kraševcev, ki jo razume kot posledico hude socialne stiske (*Kriška dekleta*, *Pri Svetem Križu*):

*Odšla je žena v Trst ... ž njo hčerka mlada
ponuja žajbelj, tublje po vsem mestih:
Pri svetem križu šest otrok ji strada,*

*ni ognja v hiši, nimajo kaj jesti;
še sebe, hčerko bi prodala rada,
da mogla bi vsaj kruha jim prinesiti.*

Igo Gruden s češko operno pevko
Hano Pirkovo leta 1919.

Pogled na gostilno Franca Grudna, Ilovega očeta in župana v Nabrežini. V njej je delovala Javna ljudska knjižnica, v njej so prirejali vaške prireditve, politične shode, javne zabave, predvsem pa kulturne predstave in večere.

Tesnobi spričo socialnega in moralnega propadanja primorskega človeka sta se pridružila po okupaciji še "srd in gnev" ob zavesti, da njegova rodna domovina hira pod tujo oblastjo in da je "ves narod na križ pripet" (*Glas od doma*). V svojem uporniškem zanosu je šel tako daleč, da je v drugem razdelku napisal - v duhu kasnejših tigrovcev - nekaj rušilnih in dinamičnih verzov, ki jih težko pripišemo človekoljubu, kakršen je bil Gruden po svoji naravi (*Pesem iredentistov*). Razumeti jih moramo kot odgovor mladega, narodno zavednega človeka na ponižanja in krivice, ki jih je s svojimi rojaki doživljal zaradi lastnega jezika in ljubezni do rodne zemlje.

Kolikšen odmev so Grudnove pesmi imele med primorskimi ljudmi, zgovorno pričajo besede literarnega zgodovinarja Lina Legiša, njegovega rojaka iz Mavhinj. "Ta knjiga ni pomenila mnogo samo tistim, ki smo pri morju doma. Sprejeli so jo tudi drugi Primorci. Zraven je bil prepovedan sad in to pove veliko. Z zarotniško naslado smo jo študentje vtihotapljali poleg Matičičeve *Na krvavih poljanah* zase in za druge. Ob usodni preiskavi sem se kar oddahnil, ko jo je preprijazni mož postave položil med druge, ne da bi razgrnil ovitek in se poglobil v pomen simbola na platnicah. Taka nevarnost ljudi še bolj zblíža s pesnikom". (Lino Legiša, *V preizkušnji*, Ljubljana, 1982).

S prisilno izselitvijo se je začela druga faza Grudnovega življenja. V Ljubljani se je brez težav vključil v tedanje živahno

kulturno dogajanje in bolj kot pravniški poklic so ga zanimali pogovori o umetnosti, književnosti in politiki tako imenovanih "penatov", vidnih intelektualcev, zaščitnikov slovenskega kulturnega izročila v mračnem ozračju tedanjega beograjskega centralizma. Po besedah Josipa Vidmarja je bil Gruden "sangvinična in glasno dobrodušna človeška narava", Vladimir Bartol pa je zapisal, da je "vselej prinesel s seboj vedro prísrčnega smeha in šegave duhovitosti". Tudi literarne revije, predvsem Ljubljanski zvon in Sodobnost, so ga kot uglednega primorskega pesnika sprejele v krog najožjih sodelavcev. Kot prepričan pacifist, sovražnik nasilja in lažnega frazerstva o miru, je ob zatonu tretjega desetletja zaskrbljeno sledil napetim dogodkom po vsetu. Svoji novi zbirki, ki jo je navdihnila mučna atmosfera tesnobnih let pred drugo svetovno vojno, je dal naslov *Dvanajsta ura* (1939). Z zanosnimi, a prepričljivimi besedami je poudaril, da je tu našla svoj odmev "vsa apokaliptična blaznost in groza današnjega časa, vsa beda človeka, njegova zmeda, njegova žalost in brezmejni obup, skozi katere udarja kot pridružen plamen vera v svetlejšo bodočnost". V eni izmed osrednjih pesmi *Balada naših dni* je grozo in blaznost predvojnega časa učinkovito prikazal z metaforo, ki napoveduje katastrofo druge svetovne vojne:

*Pošastno gre zakrivljen nad zemljo
v oblakih mesec kot krvava sablja.*

Zbirka je doživela velik odmev in bila dvakrat nagrajena. Podobna usoda pa ni doletela novega izbora pesmi z naslovom *Pesnikovo srce*, ki je nastala leta 1941 in je pomenil motivno nadaljevanje njegove dotdanje humanistično, socialno in narodno zavzete lirike. Zaradi prehitvejočih se vojnih dogodkov in kulturnega molka, za katerega se je pod okupacijo odločil skupaj z večino slovenskih književnikov, je knjiga izšla šele po drugi svetovni vojni leta 1946. Strahote, ki jih je upesnil v dotedanjih zbirkah, so se še stopnjevale po letu 1941, ko je Slovenijo doletel napad treh sosednjih imperalističnih držav: Nemčije, Italije in Madžarske. Gruden se je kot politični emigrant znašel pod isto oblastjo, pred katero je v začetku dvajsetih let bežal. Tudi tokrat je veljal za "protiitalijanskega pesnika", na katerega so oblasti pozorno prežale. O božiču leta 1942 so ga kolaboracionisti zajeli, začasno zaprli v Ljubljani, od tu pa so se nato kot postaje križevega pota vrstile drugo za drugim italijanska koncentracijska taborišča, v katerih je bil interniran: Visco, Chiesanuova pri Padovi in zloglasni Rab. Tam je dočakal padeč fašistične Italije, vendar se je muk in trpljenja rešil šele leta 1945, ko se je iz begunskih

taborišč v Egiptu vrnil v Beograd in nato v Ljubljano. Še istega leta je poskrbel za izid svojega "pesniškega dnevnika" *V pregnanstvu*, ki ima poleg umetniške tudi veliko dokumentarno vrednost. Dovolj zgovorne so glede tega pesmi *Visco*, *Rabska pesem*, cikel krajših lirik *Padova*, *Otok Rab*, *Taborišče v Tolumbatu*, *Taborišče v Amriji* idr.. Naloga poeta v takih izredno težkih okoliščinah je bila, kot pravi poljski nobelovec Czeslaw Milosz, boriti se proti obupu in smrti. In prav to je pevec iz Nabrežine brez omahovanja počel. Ob vseh strahotah taboriščnega življenja je vendarle ostal, kar je vedno bil: neomajni privrženec življenju. V sebi ni mogel zatajiti zaupanja v ljudi in vere v preporod človeškega rodu (*Sove*, *Prva sinička*, *Naročilo hčerki*). Zato je v njegovih tovrstnih pesmih malo sovraštva in pozivanja na upor, veliko pa je ljubezni in sočutja do drugih jetnikov, celo do tujih vojakov, ki so ga stražili (*Tuji vojak*):

*Tuji mi vojak, čutiš z nami res
in razumeš krik mučenih teles?
če smo vsi ljudje, kdo je kriv gorja?
v srcu se morda vprašava oba..*

Ta human odnos do vseh, sotrpino in njihovih rabljev, pa mu je po svoje tudi določal poetiko. Med njegovimi posameznimi besedili in resnično danostjo je še vedno, podobno kot nekoč, obstajala razdalja, saj se je hote izogibal radikalnejših verističnih popisov ali grotesknih taboriščnih prizorov, ki jih v tovrstni poeziji ni malo. To ni pomenilo zatiskanja oči pred grdo stvarnostjo, bil je napor, kako preživeti v tedanjih za človeka nadvse ponižujočih razmerah.

Po svojem temeljnem ustroju je Grudnova poezija še vedno tradicionalna in klasična, saj povezuje vse doživljajske in stilne sestavine od opisnosti, pripovednosti pa do muzikalnosti v enoten organizem. V besedilih se mestoma sicer uveljavljajo bolj eni in drugi elementi, nikjer pa tako, da bi se kateri izmed njih osamosvojil v smer modernizma. Celoten ustroj njegovih stvaritev gre torej vendarle v podaljšano tradicijo romantične in realistične lirike.

Pesmi ohranjajo tudi pregledno notranjo in zunanjo zgradbo. Grudna pa lahko uvrstimo med najvidnejše slovenske sonetiste prvih desetletij 20. stoletja.

Za sklep lahko rečemo, da je pesniku iz Nabrežine v njegovem opusu uspelo s posebne strani zajeti tragedijo slovenskega in evropskega človeka dvajsetega stoletja in postati pričevalec najbolj usodnih let slovenske zgodovine v času obeh svetovnih spopadov. S smislom za prikazovanje rodne pokrajine in realnega življenja njenih ljudi je znal svojo preprosto izpoved povzdigniti v poezijo prepričljive vrste, saj ni ostal samo na ravni površinskega zapisovanja zunanjih dejstev, ampak je zarezal globlje v svoj čas in prostor. Najbolj intimen in uspešen del njegove poezije pa vsekakor sodi v območje krajinarske lirike našega Zahoda.

Igova žena Pepca in njen prvi sin Primož. Vse fotografije so iz knjige "Narcis širokega srca" - Življenje in delo Iga Grudna.

Prof. dr. Marija Pirjevec - Visoka šola modernih jezikov za tolmače in prevajalce (Scuola Superiore de Lingue Moderne per Interpreti e Traduttori), Trst

PTICE IMAJO PERUTI. PTICE NIMAJO ROK...

Marija Hribar

V aprilu 2003 je bila v Knjižnici Jožeta Udoviča Cerknica v sodelovanju z Društvom za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DOPPS) ter z Notranjsko sekcijo DOPPS predstavljena publikacija Mednarodno pomembna območja za ptice v Sloveniji 2: Predlogi posebnih zaščitnih območij (SPA) v Sloveniji (Luka Božič s prispevki sodelavcev DOPPS). Monografija predstavlja nadaljevanje projekta za zaščito ptic.

Ornitologi ali ptičeslovci delijo ptiče na različne načine: na Cerkniškem jezeru jih je mogoče, na primer, ločevati na preletnike, ki tod pri selitvenem letu le za malo počijejo, na zimovalce, ki ostanejo bolj ali manj čez vso zimo, in na gnezdilce, ki tod gnezdujejo. Lahko so solisti, mnogo bolj atraktivni pa so za preprosto človeško dušo v jatah.

Prva knjiga, v kateri so predstavljena globalno in regionalno (evropsko) pomembna območja za ptice v Sloveniji na podlagi kriterijev iz kategorij A in B, je izšla leta 2000 (Slavko Polak).

Drugo knjigo, ki je izšla s pomočjo BirdLife International in nizozemskega Ministrstva za kmetijstvo, okolje in ribištvo, sta predstavila avtor Luka Božič in predstavnik Notranjske sekcije DOPPS Leon Kebe. Osnova za knjigo so kriteriji kategorije C, pomembni za države, ki so članice Evropske unije. Direktiva o ohranjanju vseh prostoživečih vrst ptic na ozemlju Evropske unije, ki je bila sprejeta leta 1979, je po-

memben naravovarstveni dokument z daljnosežnimi posledicami. Skupaj s Habitatno direktivo predstavlja mrežo posebej varovanih območij Natura 2000 (varovanje naravnih habitatov ogroženih rastlinskih in živalskih vrst - ohranjanje biotske raznovrstnosti. Slovenija je Konvencijo o biološki raznovrstnosti ratificirala leta 1996).

Argumenti za razglasitev posebnih zaščitnih območij, ki so, kot pravi Luka Božič, plod štirinajstletnega dela Društva, imajo politično težo, saj jih mora država Slovenija razglasiti najpozneje do maja 2004, ob vstopu v Unijo, in z njimi tudi ustrezno upravljati oziroma jih ohraniti. Pri določanju IBA-jev so pomembni zgolj orni-

tološki kriteriji. Nevladne organizacije so tožile nizozemsko vlado in tožbo na evropskem sodišču tudi dobile, saj so dokazale, da ostali kriteriji v fazi opredeljevanja območij ne morejo biti vključeni.

Slovenija ima kljub vsemu nekaj, kar je vredno evropske ali celo svetovne pozornosti: zemljo, ki še diha. Opredeljenih je petindvajset območij IBA (496.500 ha oziroma 24% vsega ozemlja Slovenije). Vsako območje IBA opredeljuje: seznam pomembnih ptic, geografski oris, ornitološki pomen, habitat, ogroženost, naravovarstvene smernice ter topografska karta območja. Dodan je tudi povzetek v angleščini.

Vse fotografije in podpisi so iz knjige Andreje Peklaj "Cerkniško jezero", za katero sta napisala uvodne besede dr. Matjaž Kmecl in dr. Peter Skoberne. Knjiga je izšla leta 1994 v samozaložbi.

Na jugozahodu Slovenije so predstavljena naslednja pomembna območja za ptice: Snežnik-Pivka, južni rob Trnovskega gozda in Nanos, Škocjanski zatok, Cerkniško jezero, Planinsko polje, porečje Nanoščiće, dolina Reke, Kras, Sečoveljske soline.

Ker je bila knjiga predstavljena v Cerknici, se je največ vprašanj dotikalo tega dela Slovenije.

Območje Snežnik-Pivka je predvideno za Regijski park Snežnik, ki pa, kljub dolgoletnim prizadevanjem, še ni dočkal ustanovitve. Zaradi mnogoterih interesov (park naj bi se raztezal na območju osmih občin), neprestanih spreminjanj mejâ parka, vprašanja o ustreznem sistemu upravljanja, finančnih virov, lastništva, sedeža parka itn. je Občinski svet Cerknica 23.7.2002 sam sprejel Odlok o Notranjskem regijskem parku, ki določa načine ohranjanja biotske raznovrstnosti in ohranjanja kulturne dediščine. S tem odlokom je tudi mokrišče svetovnega pomena - Cerkniško jezero, ki je pomembno območje za gnezdenje številnih vodnih in močvirskih ptic: kosca, ki je ogrožen v svetovnem merilu, rjavovratega ponirka, rdečnogege martinca, grahaste in male tukulice, bobnarice, kozice..., dobilo naravovarstveni status.

Najverjetnejši koraki politike zavarovanja pomembnega območja bodo: 1. Lokalna skupnost v sodelovanju z državo oziroma z določeno institucijo odkupi zemljišča; vsaj tista, ki bodo z aktom o zavarovanju določena za strogo naravni rezervat. 2. Če jih ne odkupi, lastnikom ponudi izdatne subvencije, na podlagi katerih spoštujejo pravila igre oziroma so pripravljeni sodelovati: (pozna košnja, v gnezditvenem času nedovoljeni požigi trstišč...).

Zgodba o nastajajočem parku Snežnik pa ima očitno več epilogov: zavarovanje ali degradacija sta tako blizu, da pticam dihata za peruti, saj sta območji Snežnik-Pivka in Kras precej »vroči« zaradi iskanja obnovljivih virov energije. Na suhih kraških travnikih, pomembnih za redke rastlinske in živalske vrste (slovenska strategija ohranjanja biotske raznovrstnosti določa pravni in akcijski okvir za učinkovito ukrepanje), naj bi postavili vetrne elektrarne, ki naj bi jih poganjala burja. Glede na to, da to območje še ni zavarovano, se lahko zgodi marsikaj, kljub temu, da je pomembno z vidika Nature 2000 in podpisa Konvencije. Simbioza ptic in veternic na kraški zemlji - Goliču, Kokoši, Nanosu, Vremščici, Volovji rebri?! Ali so v zavarovanem območju lahko tudi vetrne elektrarne?

"Posebno dosti živali je videti na jezeru v spomladanskem času, kadar se race in druge ptice jemejo pomikati od juga proti severu. Južna gorka sapa taja sneg po naših hribih, - valovi se premetavajo in neizmerne trope rac komaj čakajo mraka, da se vzdignejo in letijo proti severu v mirnejša močvirja in jezera". (Hinko Dolenc)

"Bil je po dolgem deževju in meglenem vremenu zopet lep dan, ki je silil v pomlad. Nikoli več, ne prej ne kasneje, nisem videl toliko ptic skupaj, kakor ta dan. Gosi, rac, malih in velikih, največ pa žvižgavk, pliv in obrežnih ptic in škorcev, vsega tega je bilo na vodi in ob kraju neizmerno dosti, posebno pa okoli Osredka, in na njem je tičala kar glava ob vodi. Ko sem se vodi približeval, so se trope odmikale, sicer je pa bila vsa ta žival mirna..."
(Hinko Dolenc, Spomini o Cerkniškem jezeru)

Človek je že velikokrat dokazal, da v svoji hysteriji za več in več ne doume narave in njenih zakonitosti; vse preblizu je egosladdkost tu in zdaj. Smo potrošniška družba in ta čas nas še ne zanimajo znamenja, ki nam jih pošilja narava. Človek lahko zgradi karkoli, kjerkoli in kadarkoli? Ptice imajo peruti... Ptice nimajo rok. Nomadi neba s svojimi drsečimi krili potujejo po prostranstvih svetâ in njihov nagon daleč prekaša človekovo védenje.

Marija Hribar, prof. slovenskega jezika in književnosti - direktorica Knjižnice Jožeta udoviča Cerknica

DIJAŠKA OBMEJNA SREČANJA PRIMORSKE

Najstarejša vsakoletna vseprimorska manifestacija

MEJA BREZ MEJE

Bojan Pavletič

Slovenija se je vse od svoje osamosvojitve naprej zavzemala za vstop v Evropsko unijo in je v ta svoj projekt vložila velike napore. Po dolgotrajnih pogajanjih in usklajevanjih je v letu 2003 končno podpisala pristopni akt in bo v maju 2004 vstopila v družbo tistih evropskih držav, ki sestavljajo to skupnost. S tem bodo končno padle meje, ki so jo dolga desetletja ločevale od tistega evropskega prostora, katerega del je bila v preteklosti dolga stoletja. To bo prineslo veliko spremembo tudi v odnosih med matično Slovenijo in tistimi deli njenega naroda, ki živi zunaj njenih državnih mejâ.

Nekako ob robu vseh teh pomembnih dogajanj se je odvijalo gibanje, ki se je rodilo, ko še nihče ni razmišljal o vstopu Slovenije v Evropsko unijo, pa vendar že tri desetletja po svojih močeh pomaga izničevati nenaravnost meje med matičnimi in zamejskimi Slovenci na Primorskem. Letos namreč poteka trideset let, ko so se primorske višje srednje šole dogovorile, da bodo vsako leto izpeljale srečanje slovenskih dijakov, ki so ga poimenovali *Dijaško obmejno srečanje Primorske - DOSP*. Izmenjajoče ga vsako leto organizira ena izmed primorskih šol in to s programom, ki že vseskozi obširno zajema kulturo in šport ter družbenost in družabnost*.

Dijaško obmejno srečanje Primorske je vseskozi manifestacija, ki je nudila in nudi primorski študirajoči mladini široke možnosti ter veliko priložnost za medsebojne stike in bogatitev medsebojnega poznavanja, pa tudi za izničevanje ločevalnih vplivov, ki jih neobhodno poraja vsaka državna meja.

Vsebina srečanj je bila vedno izredno bogata in pestra, čeprav je imela morda tudi svojo šibko stran: v enem dnevu izpeljana prireditev je včasih nudila premalo časa za doseg njenega glavnega namena, to je za večje poglobljanje in navezovanje živih vezi med slovenskimi dijaki z obeh delov Primorske. Kljub temu pa lahko rečemo, da so dospovska srečanja - z obilico športnih bojev v raznih panogah, z bogatimi kulturnimi programi, v katerih so dijaki predstavili svoje sposobnosti v raznih literarnih in gledaliških zvrsteh, likovništvu, glasbi in drugem, s pogovori za okroglimi mizami z najrazličnejšo vsebino in tudi z neposrednim spoznavanjem vseh krajev, v katerih črpa primorska mladina svojo šolsko učenost, od morja pa tja do visokih Julijcev - več kot opravičila tri desetletja svojega obstoja. Ob vsem tem so tudi šolnikom nudila priložnost za primerjavo dela v obeh šolskih okoljih, ki sta delovali ne le v dveh različnih državah, ampak dolgo vrsto let tudi v različnih družbenih sistemih.

"Gasilska" fotografija uniformiranih spremljevalk (Trst, 1991)

* Bralcu, ki ga zanimajo vsakoletne prireditve *Dijaška obmejna srečanja Primorske*, priporočamo, naj prebere knjigo prof. Bojana Pavletiča "Meja brez meje", ki so jo ob petindvajsetletnici srečanj leta 2000 založile in izdale Slovenske srednje šole v Trstu!

Pred vsakim tekmovanjem so se ekipe zbrale na zbornem mestu (Sežana 1981).

Organizatorji so poskušali občano pritegniti v to manifestacijo tudi italijanske srednje šole v Italiji (šole italijanske skupnosti v Sloveniji so na srečanjih redno sodelovale), vendar to sodelovanje ni nikoli zaživelo polnopravno.

Vsekakor ni odveč ugotovitev, da je Dijaško obmejno srečanje Primorske ne samo najstarejša in največja vsakoletna vseprimorska mladinska manifestacija, ki združuje tisoče dijakov, ampak da je tudi pobuda, ki je zaživela v času, ko je bila državna meja ne samo trdno označena z mejniki in skoraj neprehodno varovana z vojaki, ampak je bila tudi vse bolj vraščena v miselnost ljudi, ki so živeli in živijo ob njej. Zaradi take miselnosti v prešnji državi ni bilo spočetka nekaj let med udeleženci dijakov vipavske verske gimnazije in prav zamejski organizatorji te prireditve so dosegli, da so to diskriminacijo odpravili. Dijaško obmejno srečanje Primorske je na svoj način rušilo mejo že pred več kot poldrugim desetletjem, ko so goriški in novogoriški dijaki sku-

paj izpeljali to prireditev hkrati na obeh straneh razmejnitvene črte.

Vsaj majhen delež spoznanj o nesmiselnosti te in take meje, kakršno smo poznali doslej, zlasti ker žive na obeh njenih straneh pripadniki istega naroda, so torej med primorsko dijaško mladino spodbujala tudi dospovska srečanja. Zdaj, ob vstopu Slovenije v skupnost evropskih držav, bo vsekakor treba premisliti o novi vlogi te manifestacije, drugačni od dosedanje, kar čaka njene pobudnike ob vstopu v četrto desetletje te prireditve. Od prihodnjega leta naprej se bodo namreč tudi vsi primorski dijaki znašli znotraj istih, skupnih evropskih mej. To pa bo terjalo novi, recimo mu kar evropski DOSP, ki bo moral očitno spremeniti tudi svoje ime.

Bojan Pavletič, prof. - publicist iz Trsta

Fantje so se vsako leto najbolj navduševali za košarko (Trst, 1975).

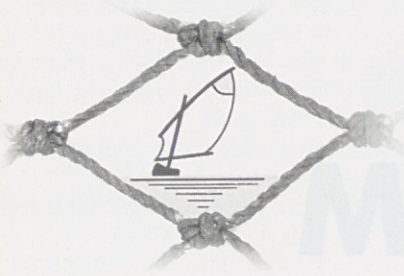

Vaški kal v Bazovici je bil zanimiv 'model' za udeležence ex tempora (Trst, 1975).

Dijaško obmejno srečanje Primorske - DOSP - je bilo doslej v naslednjih mestih v letih:

Ajdovščina	1980, 1994, 2002
Gorica	1978, 1987, 1990, 1995
Idrija	1979, 1988, 1999
Koper	1997, 1986, 1989
Nova Gorica	1976, 1987, 1998
Piran	1982, 1996
Postojna	1974, 1984, 1992
Sežana	1981, 1997
Tolmin	1973, 1983, 1993, 2003
Trst	1975, 1985, 1991, 2000
Vipava	2001

KONTOVEL

(Contovello)

Bruno Lisjak-Volpi

Kontovel je prva obmorska vas, ki leži na visokem kraškem robu od Trsta proti zahodu. Do njega se pride iz Trsta po furlanski pokrajinski cesti ali pa s Krasa skozi Prosek. Ima lego na griču Mokolan ob stari cesti, ki je povezovala Trst z Beneško. Prav tod je stari gorski prelaz, saj je to najnižja točka kraške planote proti morju in Trstu. Italijani so ga imenovali Passo Moncolano. Z geološkega vidika je tod zaznavna prelomnica, saj je na njegovem vzhodu čisti apnenčasti kras, na zahodu do morja pa se spušča flišast teren s črno zemljo in peščenjakom. Na najvišji točki ob prelazu, zraven sedanjega pokopališča, je bila trdnjava Monkolan, omenjena že leta 1308 kot *Castrum Montiscollani* in pozneje *Castro Moncholano*, vse pobočje pa ima še sedaj ledinsko ime Monkolan (tudi Mukulan).

Na starih srednjeveških zemljevidih najdemo le sosednjo vas Prosek, na nekem celo s pripombo *Prosecho ol: Pucinum, hinc vina a Plinio tantum laudata* (Prosek ali Pucinum po vinu, ki ga je hvalil rimski zgodovinar Plinij). To je dokaz, da so Slovenci, Prosečani, ko so se tod poselili po 8. stoletju, pridobivali svoja znamenita vina na flišastem pobočju, ki se spušča do morja v Grljanskem zalivu.

Kako je nastal Kontovel?

Vas Kontovel je nastala po naključju zaradi poznane lenobe tržaških meščanov. Trst je namreč zaradi nenehnih napadov Benetk, ki so ga večkrat zasedle in po-

Pogled s Kontovela proti Trstu, fotografiran leta 1910. Vidi se prelaz "Passo di Moncolano". Na cesti pred restavracijo so vidne ženske s plenirji na glavah, vračajoče se iz mesta potem, ko so oddale naročeno blago svojim strankam. Pobočje do morja je bilo v celoti obdelano s terasastimi vinogradi.

škodovale, leta 1382 zaprosil Habsburžane za zaščito. Ti so na to pristali, a se je moral za to Trst tudi obvezati, da bo vzdrževal trdnjavo Monkolan in skrbel za njeno vojaško posadko tako, da bi moral vsak meščan v njej služiti po 15 dni v letu. To pa Tržačanom ni bilo pogodu, zato je leta 1413 tržaški mestni svet odredil, da si lahko Slovenci, ki pristanejo stalno služiti v trdnjavi, okoli nje zgradijo domove in dobijo še skromna zemljišča. Takoj so se za tako služenje prijavili nekateri Prosečani in drugi iz Devinščine. V kratkem času je nastala vas Kontovel na griču okoli kapelice sv. Hieronima. Pozneje, ko so se Kontovelci začeli ukvarjati z ribolovom, je zaradi zelo ugodnega položaja in dodatnega zaslužka nastal na pobočju proti Miramaru in Grljanskemu zalivu še pretežno ribiški zaselek Dolanja vas. Kontovel se je poslej hitro razvijal...

Iz leta 1827 ponuja katastrski operat o Kontovelu takle opis:

Vas Kontovel leži točno na vrhu griča, kjer se konča kraška planota in začne pobočje spuščati proti morju. Nižji predel je izpostavljen vetrovom. Vse hiše so združene in služijo vaščanom kot bivališča. Nekateri, last tujcev, so rabljene samo nekaj mesecev v letu. Oblast te vasi se nahaja v Trstu. Na Kontovelu stanuje kaplan, v vasi je tudi šola... Prebivalci: 263 moških, 285 žensk, skupaj 548. Hiše: 109. Živina: 6 mul, 6 oslov, 31 volov, 38 krav, 187 ovc, malo kokoši. Ceste: glavna trgovska v Italijo. Obstaja še krajša pot v Trst, ki pa je za konje težko prehodna in jo zato uporabljajo le pešci. Je v slabem stanju. Obstajajo še druge, notranje povezave, ker pa so na pobočju, niso prevozne za živali. Zaradi tega mora vse potrebno prenašati človek. Kot v Barkovljah

Vas Kontovel leta 1952

se - razen s kmetijstvom - ljudje ukvarjejo še z ribolovom, z delom v kamnolomu, s prodajo kamenja za balast in s pomorskim prevanjem klesanega kamna.

Dokument omenja, da se prebivalstvo ukvarja tudi z oljarstvom in da daje tamkajšnjih 100 oljk približno 200 litrov olja. Podpisali so ga župan Jernej Štoka ter delegati Lazar Štoka, Martin Štoka in Anton Daneu. Iz njega je tudi razvidna pomorska dejavnost vaščanov, ne samo ribištvo. Ker Kontovelci niso imeli svojega pristani, so mnogi med njimi uporabljali barkovljanskega. Vasi Kontovel in Barkovlje sta bili tesno povezani s tunolovom, za kar sta imeli skupna lovišča. In v starih časih so Kontovelci uporabljali za ribolov svoje drevake - čupe v glavnem v Grljanskem zalivu.

Kontovelski pristan Čedad

Avstrijska Pomorska vlada je v 19. stoletju, skladno s svojo dolgoročno ekonomsko politiko za spodbujanje in širjenje ribolova, prispevala k temu tudi z gradnjo pristanov. Tako je zgradila slovenskim ribičem pristani v Križu in v Barkovljah. Na osnovi takih usmeritev so Kontovelci zaprosili, naj se jim zgradi še pristan v Čedazu, kjer so vlačili svoje barke na nabrežje proti Miramarskem gradu. Zavedali pa so se, da jim to ne bo zlahka uspelo, saj so pričakovali, da jim iredentistično protislovensko naravnana tržaška občina ne bo dala za to pričakovane denarnega prispevka. Zaradi tega so se 22. marca 1879 obvezali delati za zgraditev pristani v obliki tako imenovane rabote.

Rabota je bila do konca 19. stoletja obvezno neplačano delo, ki so ga vaščani

morali opraviti pri popraviljanju cest, gradnji cerkvâ, vodnjakov itn. Ker je bila v tem primeru rabota nekaj neobičajnega in ker se niso znali dogovoriti, koliko bo morala prispevati vsaka domačija, so se dogovorili, da bo vsak lastnik majhnega plovila "dal" pet delovnih dni in večjega plovila sedem delovnih dni. Obstaja listina, na kateri so podpisali (križci) 36 lastnikov bark za skupno 215 delovnih dni rabote.

Čeprav se je tržaška občina zoperstavljala, je avstrijska Pomorska vlada 28. maja 1884 oklicala natečaj za gradnjo preprostege toda funkcionalnega polkrožnega pristani, ki še danes dobro služi svojemu namenu in se estetsko sklada z obalo in bregom nad njo. Natečaj za gradnjo pristani je bil razpisan z začetno izključno ceno 18.595,32 florintov. Med desetimi konkurenti je zmagal podjetnik Andrej Martelanc iz Barkovelj in gradbena dela so se takoj začela. V njih so sodelovali domačini z lastno delovno silo. Gradnja tega pristani je edini primer uporabe srednjeveške rabote v Avstriji in med Slovenci za pomorske potrebe.

Decembra 1885 so pristan izročili kontovelskim ribičem, ki so opustili rabo primitivnih drevakov, enodebelnih plovil čup. Naglo so razvili svojo sodobno floto ter povečali ribolov, posebno ulov sardel, ker jim je bilo možno uporabljati velike mreže malajde na dvojambornih bragocih in loviti tudi na odprtem morju.

Vabilo na izlet

Bralcem predlagam izlet v Kontovel. Za krajši izlet je primernejša uporaba avtomobila, za daljši sprehod po lepi poti v eno smer pa boste porabili kakšne tričrt ure.

Kdor si bo izbral avtomobilski ogled, naj se pripelje iz Opčin do vasi Prosek, kjer naj v križišču obrne na levo in pelje proti vzhodu po ravni cesti do panoramske točke na Vejni, ki je kakšnih 250 metrov nad morjem. Z nje se vidi ves Tržaški zaliv do Savudrije. Spodaj pa se razprostira pogled na vse obrežje od Barkovelj do gradu Miramar, nad katerim se vrstijo vinogradi do samega Kontovela. Na sredini tega obalnega pasu je pristan Čedad, ki je takoj viden zaradi svoje lepe polkrožne oblike.

Na razgledišču Vejna pustite avtomobil in pojdite približno 200 metrov naprej. Tam je cesta speljana mimo izredno lepih in naravnih visokih previsnih skal, tako da ima človek vtis, da padajo nanj. To je kraj, kjer se alpinisti urijo v zahtevnem plezanju in kjer se končuje tako imenovana Napoleonova pešpot, ki se začinja na Opčinah pri Obelisku.

Nazaj grede se izplača v proseškem križišču zaviti v levo, se podati peš v vas Kontovel in si oddahnuti pri naravnem jezercu, imenovana Mlaka. Od tod se začinja kontovelska ribiška pot, ki vodi do Miramara in Grljanskega zaliva. Tudi ta pot je lepa, zanimiva in lepo prehodna.

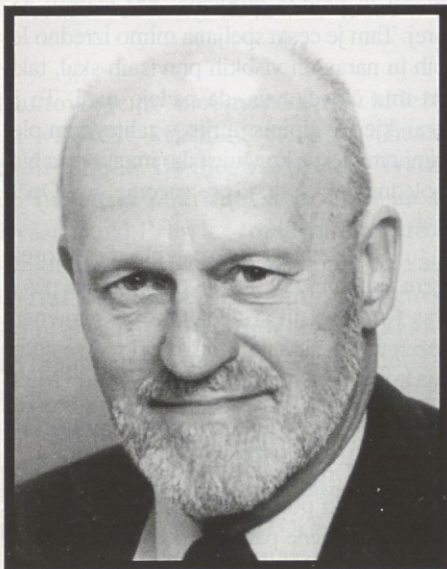
Druga varianta je izlet po Napoleonomi poti, ki poteka po vsem kraškem robu od že omenjene panoramske točke na Vejni pri Proseku do panoramske točke nad Trstom pri Obelisku. Sprehod se lahko začne na Opčinah. Avto parkirajte na postaji openskega tramvaja ob glavni cesti v Trst. Pot je zelo lepo urejena še iz obdobja nemške okupacije med drugo svetovno vojno, ko so jo Nemci uredili zaradi pričakovanega zavezniškega desanta z morja. Potem so jo urejali Angloameričani, ker so se pripravljali na napad iz Jugoslavije. Pot je dolga kakšne tri kilometre. Na vsej svoji dolžini nudi veličasten pogled na Tržaški zaliv od Istre do izliva Soče v Jadran in do Gradeža na italijanski stani. Pod seboj boste videli obalo od predmestja Barkovelj čez Čedad do miramarskega gradu. Tržačani se tod množično sprehajajo tudi pozimi, ker je pod kraškim robom zavetje tudi takrat, ko na Krasu razsaja močna burja. Najbolj obiskana je ob raznih regatah, posebno med jesensko Barokolano, ko pride na kraški rob nad Tržaškim zalivom tudi veliko število gledalcev iz Slovenije.

Bruno Lisjak-Volpi, pomorski kapitan - publicist za pomorske in ribiške vede, direktor Ribiškega muzeja Tržaškega Primorja, 34134 Trst, Via Commerciale 178/1, Italija

V SPOMIN PRIJATELJEMA PARKA ŠKOCJANSKE JAME

Albin Debevec

V kratkem času smo se poslovili od dveh priznanih strokovnjakov, ki sta veliko prispevala za razvoj in prepoznavnost Krasa ter kot prijatelja Parka Škocjanske jame vsak s svojega delovnega področja dala svoj pečat temu naravnemu in kulturnemu biseru, vpisanemu od leta 1986 v Unescov Seznam svetovne naravne in kulturne dediščine.

Marjan Kolarič,
univ.dipl.inž. gradbeništva
15.8.1927 - 27.2.2003

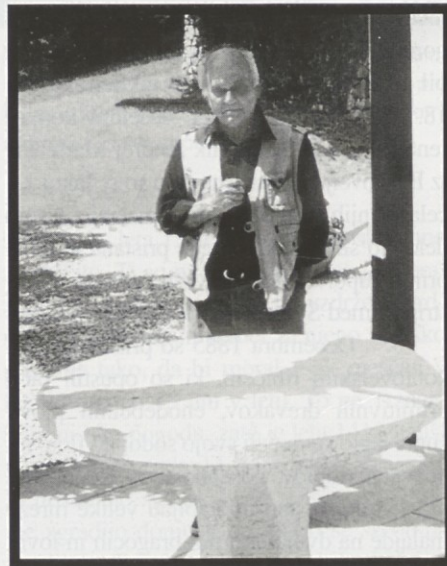
Po vrsti odgovornih funkcij je bil leta 1984 imenovan za direktorja Zavoda R Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine. Po imenovanju je navdušeno in odgovorno sprejel pobudo, naj Škocjanske jame z okolico kandidirajo za vpis v Unescov Seznam svetovne dediščine. Z maloštevilno skupino sodelavcev in s takratnimi upravljalci Škocjanskih jam je na osnovi bogatih izkušenj o varovanju naravne in kulturne dediščine poskrbel za pravočasno izdelavo predpisane dokumentacije, kar je pogoj za tako kandidaturo, tako da so bile Škocjanske jame z okolico 26.11.1986 na sedežu UNESCO v Parizu sprejete v njegov Seznam svetovne dediščine.

Skupaj z nami se je Marjan Kolarič veselil tega vpisa, saj je rad poudaril, da je s tem svetovna javnost in znanost dala Slovincem veliko priznanje za varovanje izjemnih naravnih in kulturnih vrednot Krasa.

Tudi pozneje, ko se je že upokojil, je rad obiskoval park in s svojim bogatim znanjem, z odkritosrčnostjo ter z naveti pomagal pri nastajanju novega Regijskega parka Škocjanske jame.

Ponosni smo, da smo ga poznali in z njim soustvarjali pogoje za varovanje in predstavitev bogate dediščine, ki jo skupaj z njim zapuščamo zanamcem!

Dr. France Leben,
univ.dipl. arheolog
4.7.1928 - 15.11.2002

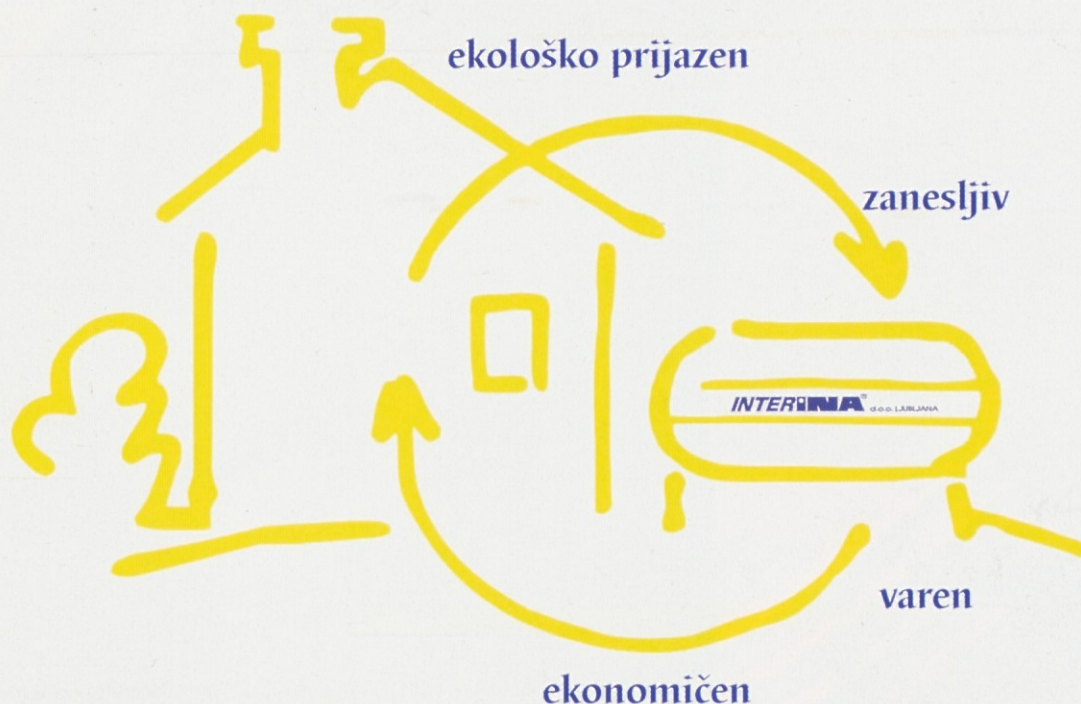
Pri svojem delu je predvsem proučeval prazgodovinsko kulturo na Krasu, zlasti vrednotenje arheološke zapuščine v porečju Reke na Divaškem pragu in v Škocjanskih jamah. Za razvoj arheologije na tem območju je bila njegova zaposlitev v Inštitutu za raziskovanje krasa ZRC SAZU v Postojni leta 1955 izjemno odločilna, saj je kot

speleo-arheolog večji del svojega časa posvetil arheološkemu izkopavanju in raziskovanju. Bil je dejaven doma in v tujini, za kar je prejel številna priznanja.

Petnajstletno terensko, muzeološko in kabinetno raziskovalno delo je dr. France Leben kronal z doktorsko disertacijo, v kateri je zajel arheološko zapuščino iz 170 kraških jam Slovenije in deloma sosednjih krajev.

Poseben pomen za območje Škocjanskih jam in okolice so imela njegova samostojna izkopavanja v Ozki špilji v Veliki dolini Škocjanskih jam, v Tominčevi jami, Trhlovci in Mali Triglavci, ki so skupaj z drugimi izkopaninami uvrstili to območje v sam vrh arheoloških lokalitet in znamenitosti tega dela Slovenije. Med raziskovanji je dr. France Leben skupaj s študenti navezal številne stike z domačini in z upravo Škocjanskih jam, tako da je postal del tega kraja. S svojim odkritim značajem, z dostopnostjo in s preprostimi nastopom si je pridobil veliko prijateljev, tako da je zaradi sodelovanja z Regijskim parkom Škocjanske jame postal častni član kot prostovoljni naravovarstvenik. Ob svečani podelitvi članstva leta 2001 je park Škocjanske jame označil za kraj, v katerem je prebil eno izmed svojih najlepših obdobj in kjer bi želel biti tudi pokopan. Pokopan je sicer v Škofji Loki, kjer je bil rojen, a del njega še živi na območju Parka Škocjanske jame!

ENERGIJA SEDANJOSTI IN PRIHODNOSTI
UTEKOČINJENI NAFTNI PLIN
v malih plinohramih

Nudimo vam:

- najem nadzemnih in podzemnih plinohramov pod ugodnimi pogoji
- svetovanje, montažo in vzdrževanje plinskih postaj
- strokovno dežurno službo, ki je na voljo 24 ur na dan
- hitro in zanesljivo dobavo plina
- brezplačni telefon za naročila plina 080 2290

INTERINA® d.o.o. LJUBLJANA

informacije:

SEKTOR PLIN KOZINA

6240 Kozina, Dolinska 14

tel.: 05 618 10 00

fax: 05 680 20 31

dežurna služba: 041 772 956

e-mail: plin.kozina@interina.si

PLINARNA TRZIN

1236 Trzin

tel.: 01 564 11 45

fax: 01 564 11 44

dežurna služba: 041 668 144

[Moj faktor]

Sun Mix

PISANE ŠKOLJKE V SOLATI

za 4 osebe

Potrebujemo: 240 g pisanih školjk GRANDE, 80 g šunke, 80 g gavde, 80 g belega sira v slanici, 40 g šalotke, vložene v rdečem vinskem kislu, 40 g vloženi šturovk, 80 g malih kislih delikatesnih kumaric, 80 g črnih oliv, 0,5 dl deviškega olivnega olja, pehtranov kis, sesekljan peteršilj, sol, poper

Pisane školjke skuhamo v veliki količini slane vode ("al dente") in jih odcedimo. Stresemo jih na pladenj, pokapamo z oljem ter premešamo in ohladimo. Šunko in obe vrsti sira zrežemo na kocke v velikosti graha, razpolovimo šalotke in kumarice

ter primešamo šturovke, črne olive, deviško olivno olje, pehtranov kis, sesekljan peteršilj, sol in poper. Vse sestavine dobro premešamo in solato takoj postrežemo, da tekočine (kis in sokovi, ki nastanejo od mesa in zelenjave) ne zmeščajo testenin.

Vem, ne bo "bez veze"!

Z nami na Hrvaškem.

Amina in Toni

Gostujoči uporabniki Mobitel GSM boste na Hrvaškem v času počitnic vedno na vezi z najbližjimi in dogajanjem.

Poletni paket storitev in ugodnosti.

Cenejši pogovori v vsa slovenska omrežja iz Hrvaške pri obeh mobilnih operaterjih (VIPnet, HTmobile) • **Planet HR. Poletni paket na multimedijem portalu Planet.** Novice, pregled SLO tiska, HR (vreme, promet, trajekti, napoved za pomorce), MMS kartice, melodije, zaščita pred soncem; Naročniki Mobitel GSM: najhitreje in najceneje preko GPRS povezave/ HTmobile; ali pa (tudi Mobiuporabniki) preko klasične podatkovne povezave v obeh HR omrežjih • **SMS info postaja HR na št. 1919;** ključne besede: **vremehr, vode, cestehr** • **Glasovna info postaja HR na št. +386 41 18 27 00;** SLO novice, HR (vreme, promet, trajekti, napoved za pomorce) • **MMS razglednica in nagradna igra:** svoje MMS podobe lahko naročniki pošljete v obliki prave razglednice s pravo znamko na razglednica@pinkponk.com; najboljše bodo nagrajene • **SMS Happy Hour: SMS-i med 17. in 18. uro pri HTmobile polovico cenejši za vse Mobitel GSM uporabnike** • **Mobi SMS-i iz Hrvaške** (50 SIT za poslano sporočilo) • **Mobikartice:** v VIPnet-ovi prodajni mreži in na hrvaških poštah na obali • **cenik gostovanja za naročnike Mobitel GSM:** pošljite **SMS HRVASKA** na 1919

Informacije na brezplačnih številkah za klice iz omrežja Mobitel GSM:
naročniki: 031/041/051 700 700, Mobiuporabniki: 031/041/051 121. Iz tujine: +386 41 700 700*

ZIVLJENJE NISO LE BESEDE

WWW.MOBITEL.SI

* Klic se obračuna po veljavnem ceniku.